ବିନୋଦ ରାଉତରାୟ

ପ୍ରକାଶକ :

ଶ୍ରୀ ପ୍ରସନ୍ନକୁମାର ଭଞ୍ଜଚରଣ

ଗାଧିଘର କାଳିକା ପୁର

ପୋ: ପୁରୁଣାହାଟ ଶାସନ

କଟକ

ମୁଦ୍ରକ :

ଶ୍ରୀ ଅବନୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଦାଶ

ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରେସ

କଟକ—୧

ପ୍ରକାଶନ :

ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶ — ଏକାର ଶତ

ଡିସେମ୍ବର, ୧୯୫୯

(ସର୍ବସ୍ୱତ୍ୱ ସଂରକ୍ଷିତ)

ମୂଲ୍ୟ ଦୁଇଟଙ୍କା।

କହିବାର କଥା

୧୯୫୪ ରେ ଶାନ୍ତିନିକେତନରୁ ଫେରିଲି । ତଦାବଧିରୁ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଲିଖିତ ଏଗାରଟି ସମଧର୍ମୀ ପ୍ରବନ୍ଧର ଏହା ଏକ ସଂକଳନ ମାତ୍ର । ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ଯଥାସମୟରେ ଝଙ୍କାର, ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ, ମାତୃଭୂମି ଓ ମେଟେଷର ପ୍ରଭୃତିରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ସେ ସବୁ ପତ୍ରିକାର ସମ୍ପାଦକମାନଙ୍କୁ ମୋର ଆନ୍ତରିକ କୃତଜ୍ଞତା ଜଣାଉଛି ।

ଏବେ ସେ ଗୁଡ଼ିକୁ ଗୋଟିଏ ସୂତ୍ରରେ ଗୁନ୍ଥି ମାଳଉନା କଲାବେଳେ କେତେ ସ୍ଥାନରେ ଆବଶ୍ୟକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଓ ପରିବର୍ଦ୍ଧନ କରାଯାଇଛି । କିନ୍ତୁ ତତ୍କାଳୀନ ସମସ୍ୟା ଉପରେ ମନ୍ତବ୍ୟ ଦିଆହୋଇ ଥିବାରୁ, ସେଗୁଡ଼ିକର ସ୍ଥାୟୀମୂଲ୍ୟ ହୁଏତ ନାହିଁ । ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ସମୟରେ ଲେଖାଗୁଡ଼ିକ ଲିଖିତ ଓ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇ-ଥିବାରୁ କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ ଦ୍ୱିରୁକ୍ତି ମଧ୍ୟ ହୋଇଛି । ଯେଉଁଠି ବେଦନା ଥାଏ, ଥରକୁ ଥର ତାହାରି କଥା ହିଁ ମନକୁ ଆସେ । ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ପ୍ରିୟ ଦେଶର ଆମ ଦୁଃଖକାହାଣୀକୁ ଲିପିବଦ୍ଧ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟାକରିଛି, ସେତେବେଳେ ଅନେକ କଥା ଦ୍ୱିରୁକ୍ତି ହେବା ହିଁ ସ୍ୱାଭାବିକ ।

ଏ ସଙ୍କଳନରେ ଅକୁଣ୍ଠିତ ଅଂଶଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ମୋର ସାହିତ୍ୟିକ ବନ୍ଧୁ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ରାଜକିଶୋର ପଟ୍ଟନାୟକ, ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଉପେନ୍ଦ୍ରନାଥ ଦାଶ ଓ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କୁ ଆଜି ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ସ୍ମରଣ କରୁଛି । ଶତାବ୍ଦୀ ପ୍ରେସର ପରିଚାଳକ ପୁସ୍ତକଟିର ନିର୍ଭୁଲ ମୁଦ୍ରଣ ପାଇଁ ଯତ୍ନ କରିଥିଲେ । ତଥାପି କେତେକ ସ୍ଥଳରେ ଅମାର୍ଜନୀୟ ତ୍ରୁଟି ରହିଯାଇଛି । ବାସ୍ତରି ପୃଷ୍ଠା ଛବିଶ ଧାଡ଼ିରେ 'ଶିଳ୍ପୀ ଉପେନ୍ଦ୍ର ନାଥ' ହେବାସ୍ଥଳେ ଶିଳ୍ପୀ ଗଜେନ୍ଦ୍ର ନାଥ ହୋଇଯାଇଛି । ଏଥିପାଇଁ ମୁଁ ଦୁଃଖିତ !

ମୁଁ ସାହିତ୍ୟିକ ନୁହେଁ । ଲେଖାର ବାନ୍ଧ ଓ ବିକାଶକୁ ପରଖି ଦେଖିବାଭଳି ଯୋଗ୍ୟତା ମୋର ନାହିଁ । ଏ ସଙ୍କଳନରେ ମୋ ଦିଗରୁ କୌଣସି ପ୍ରକାର ତ୍ରୁଟି ଥିଲେ ତାହା ସହୃଦୟ ପାଠକମାନେ ଆପଣା ଉଦାରତାରେ କ୍ଷମା କରିବେ ।

କଟକ — ବିନୀତ

ତା ୬ । ୧୨ । ୫୯ — ବିନୋଦ ରାଉତରାୟ

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶରତଚନ୍ଦ୍ର ଦେଓ

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଅଜୀତ୍‌କେଶରୀ ରାୟ

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ବସ୍ତ୍ରଚରଣ ମହାନ୍ତି

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ରବିନାରାୟଣ ନାୟକ

ଆପଣମାନେ ଏ ଜାତିର ଚଳଚ୍ଚିତ୍ର ଶିଳ୍ପରେ ପ୍ରଥମ ପ୍ରସ୍ତର ଖଣ୍ଡ । ଆପଣମାନଙ୍କୁ ମୋର ନମ୍ର ନମସ୍କାର ଜଣାଉଛି ।

ପ୍ରଣତ

ବିନୋଦ

ସୂଚୀ

ବିଷୟ	ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶ	ପୃଷ୍ଠା
୧ । ରୂପଦେବତାଙ୍କ ଆବାହନ	ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ	୧
୨ । ସ୍ୱଦେଶଚରଣର ଭୂମିକା	ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ	୧୪
୩ । ସଚିତ୍ର ଶିଶୁ-ପୁସ୍ତକ	ମେହେର ପ୍ରଭାତ	୨୫
୪ । କଳା ଶିକ୍ଷା ଓ ଶିକ୍ଷାୟତନ	ମାତୃଭୂମି	୩୨
୫ । ଦୃଶ୍ୟ ଚରଣ	ମେହେର ପ୍ରଭାତ	
୬ । ପ୍ରଗତିଶୀଳ କଳା ଓ ଓଡ଼ିଆ ଶିଳ୍ପୀର ଦାୟିତ୍ୱ	ତତ୍ର	୫୨
୭ । ଚିତ୍ର ପ୍ରଦର୍ଶନୀର ଆବଶ୍ୟକତା	ମେହେର ପ୍ରଭାତ	୬୨
୮ । କଳା ଓ ସମାଜ	ତତ୍ର	୭୨
୯ । କଳା ଓ ଜୀବନ	ମାତୃଭୂମି	୯୨
୧୦ । କଳା ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧ	ତତ୍ର	୧୦୨
୧୧ । ରୂପାନ୍ୱେଷୀର ସ୍ୱାକ୍ଷର	ତତ୍ର	୧୨୫

ପ୍ରଶାନ୍ତଦର୍ଶୀର ସ୍ୱାକ୍ଷର

ରୂପ ଦେବତାଙ୍କ ଆବାହନ

ଏ ଦେଶରେ 'ଗ୍ଲାମର' ଚଳା ଦେଖା ଦେଲାଣି ବିଦେଶ କଳା ସନ୍ନିବେଶ ହେଲା, ଯାର ଅର୍ଥ ହେଉ—ସମ୍ମୋହନ ବା ଯାଦୁ । କାଳେ ସହରର ଯୁବା ଉପରେ କଲିଙ୍ଗ ମାର୍କା ସିଗାରେଟ୍ର ଛବିର ଆଶ୍ରୟ କରିବା ପାଇଁ ସହସ୍ର ଲୋକ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଗୌରାଙ୍ଗଙ୍କର ଘାଟ ମଧ୍ୟରେ ବୁଧାନାଥଙ୍କ ମୂର୍ତ୍ତିରେ ଧୂଳି ଜମିଛି, ଆବର୍ଜନା ଜମିଛି, କେହି ଦେଖନ୍ତି ନାହିଁ । ଆମ ଲୋକଙ୍କ ଆଖିରେ ଧୂଆମୂଳା ଓ ଅଧୂଆ ମୂଳା ସମାନ ।

ଗୋଟିଏ କଥାରେ ଅଛି—'ବିଶ୍ୱାସେ ମିଳଇ କୃଷ୍ଣ, ତର୍କେ ବହୁଦୂର ।' ବୈଷ୍ଣବ କବିର ଏ ଉକ୍ତି ମୂଳରେ ବୈଜ୍ଞାନିକ ସତ୍ୟ ନାହିଁ ଅଛି ବା ନ ଥାଉ, ଏହା ଗୋଟିଏ ଧ୍ରୁବ ବାଣୀ । ସେହି ଭଳି କଳା-କୃଷ୍ଣ ହୋଇଛନ୍ତି ବିଶ୍ୱାସର ବସ୍ତୁ । ଯେଉଁମାନେ ବିଶ୍ୱାସ କରିବେ ଓ ଯେଉଁମାନେ ତର୍କ କରି ପ୍ରବେଶ କରିବେ, ସେମାନେ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ନିକଟରୁ

ତାର ମହାନ ମିଳିବ ! ଆଦର୍ଶ ରୁଚି ଯେତିକି ମାର୍ଜିତ ହେବ । ଯେଉଁଭଳି ଖାଦ୍ୟ-ଦ୍ରବ୍ୟ ମାର୍ଜିତ ହେଲେ, ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ବିକାଶଲାଭ କରେ; ସେହିଭଳି ରୁଚି ମାର୍ଜିତ ହେଲେ ଦୃଷ୍ଟିବୋଧ ବିକଶିତ ହୁଏ । ଥରେ ଜଣେ ଚିତ୍ରକାର **Lasking** (ଲସ୍କିଂ) ନିଜ ଅଙ୍କା ଗୋଟିଏ ଘାସ ଗୁଚ୍ଛର ଚିତ୍ରପଟକୁ ଦେଖାଇ କହିଥିଲେ—"ଏ ଘାସର ପ୍ରାଣରେ ସାରା ଜଗତର ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ ଲୁଚି ରହିଛି । ଏ କେବଳ ଘାସ, ପଦଦଳିତ ଘାସର ଅତୀତ ଇତିକଥା ନୁହେଁ ।" ଏହା ରୂପ-ରଚନାର ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ । ଆଖି ଭିତର ଦେଇ ରୂପକୁ ଯେତିକି ଅନୁଭବ କରିହୋଇ ପାରେ; ଅନ୍ତର, କାନ ଓ ମନ ଭିତର ଦେଇ ସେ ଅନୁଭବ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ରୂପର ଗ୍ରହଣ ସ୍ୱତ୍ୱବୋଧ । ରୂପର ପ୍ରକାଶ ସାର୍ବଜନୀନ ।

ଆମ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ବୋଧଶକ୍ତି ବହୁ ଉଚ୍ଛୃଙ୍ଖଳ ଓ ଅସଚେତନ । ଏପରି କି ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ରୁଚି ଦୃଷ୍ଟିର ମୂଲ୍ୟ ଅଳ୍ପ କେତେଜଣ ମାତ୍ର ବୁଝନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ଅଙ୍ଗୁଳିମେୟ । ରୁଚିବୋଧରେ ବ୍ୟଙ୍ଗ ଓ ବିଦ୍ରୂପ । ଜୀବନର ଆନନ୍ଦକୁ ମନୁଷ୍ୟ ତାର କର୍ମ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ଅକ୍ଷମ । ସାମାଜିକ ସଂସ୍ଥା ମଧ୍ୟରେ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ-ଦୈନ୍ୟ ଗୋଟିଏ କଣ୍ଟାକର ବ୍ୟାଧି । ସ୍କୁଲ ଓ କଲେଜର ପାଠ ପଢ଼ୁଆ ପଣ୍ଡିତଙ୍କଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଅର୍ଦ୍ଧ ଶିକ୍ଷିତ ଓ ଅଶିକ୍ଷିତ ରକ୍ଷଣଶୀଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଏହା ଆକ୍ରମଣ କରିଛି । ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧର ଦୈନ୍ୟ ଆମର ସାମାଜିକ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ କେବଳ ଅପହରଣ କରିନାହିଁ; ବୈଷୟିକ ଓ ଅର୍ଥ-ନୈତିକ ଜୀବନକୁ ବି ପ୍ରଭାବିତ କରିଛି । ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନକୁ ଗଲେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ, ଛୋଟ ଛୋଟ ପିଲାଏ ବସି ଖାତା-ପେନସିଲ୍

ଧରି ଗୃହାଳୟ କାନ୍ଥ ସୁନ୍ଦରଛବିଟିଏ ଛପି କରୁଛନ୍ତି । ବଜାରକୁ ବାହାରିଲେ ଦଶା କାର୍ପିଖା ହିଣରେ ପାଣିବୁହା ଗୁଳିଛ । ସଭ୍ୟ ଭଦ୍ରଲୋକମାନଙ୍କ ଘରକୁ ଗଲେ ସିନେମା ତାରକାମାନଙ୍କର ବିଭ୍ରାନ୍ତକର ଫଟୋ ଛପା କ୍ୟାଲେଣ୍ଡର ଉପରେ ସାର୍ଟ ଓ ପ୍ୟାଣ୍ଟ ଘରର ଶୋଭା ବର୍ଦ୍ଧନ କରୁଛି । ଗାଁ ଗହଳର ଝିଅ ବୋହୂମାନଙ୍କ ହାତରେ ଷାଣ୍ଟିଂ-ଢଙ୍ଗର ତଳକୁ କାନ୍ଥସୁ ଚପଲ ଶୋଭା ପାଉଛି । ଗାଉଁଲି ଯାତ୍ରାଦଳମାନଙ୍କରେ ବଙ୍ଗଳା ନାଟକର ବିକୃତ ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ ସବୁ ଅଭିନୀତ ହେଉଛି । କୌଣସି ଅନୁଷ୍ଠାନର ଉଦ୍‌ଘାଟନ ଉତ୍ସବରେ ପ୍ରଦୀପଟିଏ ଜଳାଇ ଦେବା ଅପେକ୍ଷା ଆଜିର ସଭ୍ୟସମାଜ କଇଁଚି ଧରି ଫିତା କାଟିବାରେ ଅଧିକ ଗୌରବାନ୍ୱିତ ହେଉଛି । ମାଆ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ ଆବାହନର ବେଦମନ୍ତ୍ର ସହିତ ବ୍ୟାଣ୍ଡପାର୍ଟିର ଏକ ବିରାଟ ସମାବେଶ ପରମ୍ପରାଗତ ଆଦର୍ଶ, ରୁଚି, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧର ମୁଣ୍ଡ ଖାଇ ବସିଛି । ସବୁ ଆଜି କମିତି ଅସୁନ୍ଦର ଓ ଅଲକ୍ଷ୍ମୀର ବିଜୟ । ଖାପଛଡ଼ା ଏକ କୃତ୍ରିମ ଜୀବନର ସୂତ୍ର ହିଁ ଗୁଳିଛି । ତରୁଣ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଏସବୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ବିଶ୍ୱକବିଙ୍କ ଭାଷାରେ କହିବାକୁଗଲେ—

"ଏବୁ ମୁକ୍ତ ହେତେ ହବେ ଏ ପାପ, ଏ ଲାଜ—
ଅଜି ହତେ ଜୀବନେର ଏଇ ଶେଷ କାଜ ।"

ପର, ସଭ୍ୟତା ଆମ ମନକୁ ଦିନକୁ ଦିନ ଅଧିକ ଯନ୍ତ୍ର କରି ଦେଉଛି ବୋଲି କେହି କେହି କହୁ ଥାଆନ୍ତି । ଯାନ୍ତ୍ରିକ ମଣିଷର ରୁଚି ବିଭ୍ରାଟରେ ଆମର ସ୍ୱପ୍ନ ଉପ୍ରତୁଷ ଦିନକୁ ଦିନ ଅଦ୍ଭୁତ

ଦୃଷ୍ଟିଣରେ ଦୂଷିତ ହୋଇଛି ବୋଲି ଯୁକ୍ତି ଦର୍ଶାଇ ଆସନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ମତ: ସଭ୍ୟତାର ଆବର୍ଜନା ସୁବର୍ଣ୍ଣକୁ ଆଖି ବୁଜିଦେବା ଉଚିତ । ସେ ଦେଶର ପ୍ରଖ୍ୟାତ ମନୁଷ୍ୟପ୍ରେମୀ ଜାଲ୍‌ସୁର୍ ଓ ଷ୍ଟେଫ୍‌ନସ୍ ଏଥାନେସ୍ "The man of letters and the Future of Europe" ଓ 'Letters to his Son" ନାମକ ଦୁଇଗୋଟି ଉଚ୍ଚ ରଚନାରେ ଆଧୁନିକ ସଭ୍ୟତାର ଭୂତ ଦେଖି ଶଙ୍କିତ ହୋଇ ଉଠିଥିଲେ । ଏ ଦେଶକୁ କଳୁଷିତ କରିବାପାଇଁ ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର କେତେକ ସମାଲୋଚକ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲେ । ସେହି ପ୍ରକାରରେ ସେମାନେ ଆଧୁନିକ ହେବାପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ କରୁଥିଲେ । ବିଦେଶର ଯୁଦ୍ଧ ନ ବୁଝି ଏକ ବିକାରଗ୍ରସ୍ତ ଅନୁକରଣରେ ଆମର ପୂର୍ବପୁରୁଷମାନେ ବହୁ ଆଗ୍ରହ ଦେଖାଇଲେ । ଏବେ ଆମେ ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷାର୍ଦ୍ଧରେ ପହଞ୍ଚି ମନରେ ଓ କର୍ମରେ ତାର ଦାସ ହୋଇ ରହିଯାଇଛୁ । ସବୁପ୍ରକାର ପରିସ୍ଥିତିରୁ ଅଧିକ ଭବ୍ୟ ଓ ମାର୍ଜିତ ହେଉଛି ସାମ୍ପ୍ରତିକ ଯୁଗଧର୍ମ । ବିଦେଶୀ କାଇଦା, କାନୁନ, ପୋଷାକ ଓ ଚାଲିଚଳଣି ଅନୁକରଣରେ ଆମେ ସବୁ ବେଳେ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ୁଛୁ । ଗତ ଦେଢ଼ଶହ ବର୍ଷର ଆତ୍ମବିସ୍ମୃତି ଭିତରେ ତାହା ଗଭୀରତା ଲାଭ ଆମ ଆଦର୍ଶ ସଂସ୍କୃତି ଓ ଜୀବଧାରା ସହିତ ଯୋଗ୍ୟ ଜନ୍ମ କରିପାରିନାହିଁ ; ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରିନାହିଁ । ବରଂ ଆମର ନିଜସ୍ୱ ସୃଷ୍ଟିକୁ ହଜାଇ ଦେଇ ଏକ ସଙ୍କରମୟ ପରିବେଶ ସୃଷ୍ଟି କରିଛୁ । ଏ ଶତାବ୍ଦୀର ଦ୍ୱିତୀୟାର୍ଦ୍ଧରେ ଏମ ଆଧୁନିକତା ହାସ୍ୟରସ ସୃଷ୍ଟିର ଉପାଦାନ ହେଲାଣି । ପ୍ରକୃତ ମହାପୁରୁଷର ଚରିତ୍ରକୁ ଗଣ୍ଡୁକରି ଆଜି ଯୁବକର ସବୁ ଆଧୁନିକ, 'ଟୋକିଏ ଆଧୁନିକ । ଓଡ଼ିଆ ବୋଲି କହିବାକୁ ହେଲେ ନସ୍ୟା

ସାରଣୀରୁ ବୋଲି ଚେଇଁଲେ ଦେବାଙ୍କୁ ଖୋଜିଲେ, କୋଣାର୍କ ଯୁଗର କାହାଣୀ ଶୁଣାଇ ମୁଗ୍ଧ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଛି ।

ଏସବୁର ମୂଳ କାରଣ, ଆମେ ବିଶୃଙ୍ଖଳ ହୋଇଛୁଁ । ଆଜି ଆମର ଆଭିଜାତ୍ୟବୋଧ କ୍ରମଶଃ ଅପସରି ଯାଉଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ନାଁକୁ ଧୂଆଁଳିଆ ଦୃଷ୍ଟି ଭିତର ଦୁନିଆ ମାତ୍ର ଅଛି । ଏ ଦେଶରେ ଆମର ଶିକ୍ଷା, ସଭ୍ୟତା ଓ ଜାତିବୋଧ ଅନୁକୂଳ ହୋଇ ପାରୁନାହିଁ । ଏକ ଆବଦ୍ଧ ନୈରାଶ୍ୟ ଭିତରେ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନ ଗୁଡ଼ିକ ଦେଶର ଭବିଷ୍ୟତଟି ଗଢ଼ା ଚାଲିଛି । ଶୁଣିଲେ ହୋଇପାରେ ଲଜ୍ଜିତ ଆଦର୍ଶ, ଆଉ ଅର୍ଥନୈତିକ ମେରୁଦଣ୍ଡ ଆମର ପ୍ରାଥ: ପାଠଶାଳାଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଉଚ୍ଚତମ ମହଲ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦେଖିବାକୁ ମିଳୁଛି । ଯେଉଁ ବିଦ୍ୟା ଶିକ୍ଷକ ଓ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କ ହୃଦୟରେ କଲ୍ୟାଣର ଜ୍ୟୋତି ଜଳାଇ ଦେଇ ଆଗକୁ ନେବାର ପ୍ରେରଣା ଦିଏ, ସେଇ ଶିକ୍ଷା ହିଁ ଆମର ଦରକାର । ସେଥିରେ କାହାର ଅକାଳ ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ଆସିବ ନାହିଁ । ଆଜ ଶିଳ୍ପ ଶିକ୍ଷକ, ସାହିତ୍ୟ ଶିକ୍ଷକ, ଗଣିତ ଶିକ୍ଷକ ଓ ଇଂରେଜୀ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କେବଳ ଅର୍ଥନୈତିକ ତାରତମ୍ୟ ନାହିଁ, ଆନୁବଡ଼ିମା ଓ ସାମାଜିକ ସମ୍ମାନର ତାରତମ୍ୟ ବି ଅଛି । ଏହା ଯେକୌଣସି ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନକୁ ଗଢ଼ିଲୁ ଚଳିବାର ବାଧା ହେବ । କାଳାବଧି ଗୋପାଳ କାନୁନଗୋ କିମ୍ବା ବସନ୍ତକୁମାର ପଣ୍ଡାଙ୍କର ଜୀବନର ଅଧିକାଂଶ ସମୟ କଟି ଚାଲିଛି କେବଳ ଶିକ୍ଷକତା ମଧ୍ୟରେ । ପ୍ରତିବର୍ଷ ମାଟ୍ରିକ ଶିକ୍ଷାର ପାଠ୍ୟକ୍ରମକୁ ଓଲଟାଇ ଓଲଟାଇ ଦ୍ରୁତ ଚାହା ଲାଗିଲାଣି । ଆପଣାର

ଷଦ୍ୟ। ତୁମ୍ଭି ଠିକ୍କ ନିଦର୍ଶିବାକୁ କିମ୍ବା ଦେଖାଇବାକୁ ସୁଯୋଗ ନାହିଁ। ସୁବିଧା ତ ଦୂରର କଥା ! ଯେତେଦିନ ଯାଏ ପ୍ରତିଭାର ଏଭଳି ଶସ୍ତା ସୁଯୋଗ ନିଆ ଯାଉଥିବ, ସେତେଦିନ ଯାଏ ଆମର ରୁଚି, ସଂସ୍କୃତି ଓ ସଭ୍ୟତା ରସାତଳରେ ଚଢ଼ିବ। ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ କରିବାର ଅବକାଶ ନାହିଁ। ବେଶ ବିଶ୍ୱକବି ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କୁ ଶିଶୁ ଶ୍ରେଣୀରେ ଅ, ଆ, କ, ଖ ପଢ଼ାଇ କାଳ-କ୍ଷେପଣ କରିବାକୁ ପଡ଼ି ଥାଆନ୍ତା; ତେବେ ଆମେ 'ନୋବେଲ ଜଣେ ବିଶ୍ୱ ବିଶ୍ରୁତ ଅଖଣ୍ଡ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ହରାଇ ନଥାନ୍ତୁ; ଆମ ନବଜୀବନର ଗୁଞ୍ଜଣ କବିଙ୍କ ମଧୁର ପଦାବଳୀରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇ ଥାଆନ୍ତୁ। ଭାରତୀୟ ମୂର୍ତ୍ତିକାର ରୂପେ ଯେଉଁ ଶ୍ରୀଧର ମହାପାତ୍ର ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ କଳା ଦରବାରରେ ସମ୍ମାନିତ ହୁଅନ୍ତି, ଓଡ଼ିଶା ତାଙ୍କର ମୂଲ୍ୟ ବୁଝେ ନାହିଁ। ଗ୍ରୀକ୍ ମୂର୍ତ୍ତି, ଚୀନା ମାଟିର ମୂର୍ତ୍ତି ପରି କୋଣାର୍କ ପଟେଣ ପଟେଣ ବାହାରେ ସତ; କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ମୂର୍ତ୍ତିରୁ ଖଣ୍ଡିଏ ବି ଭାସ୍କର୍ଯ୍ୟ କଳାଗାରରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ନାହିଁ। ଏ ଶ୍ରୀଧର ବାବୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀର ନାଁ ଓଡ଼ିଶାର ? ଦେଶ ପରାଧୀନ ଥିଲାବେଳେ ଯେଉଁମାନେ ବିଦେଶୀ ବର୍ଜନର ତୂର୍ଯ୍ୟକର୍ମ କରୁଥିଲେ, ସେଇମାନେ ହିଁ ଦେଶ ସ୍ୱାଧୀନ ହେଲା ପରେ ସ୍ୱଦେଶୀର ମୂଲ୍ୟାଙ୍କନ କରିବାକୁ କୁଣ୍ଠିତ।

ଆଦିମାନବ ପଥରର ବକଳରେ ଲଜ୍ଜା ନିବାରଣ କରୁଥିଲା। ସେତେବେଳେ ସେ ସଭ୍ୟତା ମନ୍ଦିରର ପହିଲି ଖୋଜଟି ପକାଇଥିଲା। ପଥର ଯୁଗରେ ସେ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିଥିଲା ବାଇସନ୍‌ର। ଆଜି ପଥରର ଦେହରୁ ଓ ପଥରର ଗଳରୁ ଭାବ ମହିମା କଳ୍ପନା, ସୂକ୍ଷ୍ମବନ୍ଧ ଓ ମାର୍ଜିତ ରୁଚିର ହୃଦୟ ଦୋଳାଇବାକୁ ସକ୍ଷମ ହୋଇଛି। ଶିଳ୍ପୀ

ପିକାସୋ ଷଣ୍ଢ଼ଧରବାରରେ କାନ୍ଭାସର କଟିପାଡ଼ ରୂପାଙ୍କ ଦେଇଛନ୍ତି । ଏଇ ହେଉଛି କଳାବୋଧର ମୌଳିକ ଗତି । କଥାଟାକୁ ଆଉଟିକେ ପରିଷ୍କାର କରି କହିବାକୁ ଗଲେ 'ସଭ୍ୟତା' ଓ 'ସଂସ୍କୃତି' ଶବ୍ଦ ଦୁଇଟିର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ବୁଝିବାକୁ ହେବ । ପ୍ରଥମେ ଆସ ମଣିଷ ସଭ୍ୟହେବାକୁ ଚେଷ୍ଟାକଲାଣି । ସାମାଜିକ ବ୍ୟବସ୍ଥା, କୌଳିକ ପ୍ରଥା, ଅର୍ଥନୀତିରେ ନୂଆ ବର୍ତ୍ତନ ଓ ବିଜ୍ଞାନର ନବୋନ୍ମେଷ ଦ୍ୱାରା ତାର ସଭ୍ୟତାବୃଦ୍ଧି ହେଉଛି । ସଭ୍ୟ ମଣିଷ ଆପଣାର ହୃଦୟକୁ ଦେଉଛି ସଂସ୍କୃତି ମାଧ୍ୟମରେ । ମାନସିକ ବିକାଶ ଓ ସ୍ୱପ୍ନକୁ ସାହିତ୍ୟ, କଳା ଓ ସଙ୍ଗୀତ ମାଧ୍ୟମରେ ପରିବେଷଣ କରୁଛି । ଏଣୁ କଳାର ପ୍ରଥମ ଓ ପ୍ରଧାନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଉଛି ଅପୂର୍ଣ୍ଣକୁ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଡ଼କୁ ଆଗେଇ ନେବା । ଅନ୍ଧାରକୁ ଆଲୋକ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପଥ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିବା । ଅସୁନ୍ଦର ଭିତରେ ସୁନ୍ଦରର ପ୍ରାଣ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା । ପଙ୍କର ଗର୍ଭରୁ ପଦ୍ମର ବେଦୀକରି ଆନନ୍ଦର ପଦ୍ମ ଫୁଲ ଫୁଟାଇ ଦେବା । ଭଗବାନଙ୍କ ସୃଷ୍ଟି ଗୁଡ଼ିକ ନୁହଁନ୍ତି; ଜୀର୍ଣ୍ଣ, ଭଗ୍ନ, ବିକଳ, ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ଅସୁନ୍ଦରର ସଂଖ୍ୟା ହିଁ ଅଧିକ । ସେଥିପାଇଁ ଦେହର ପଛରେ, ପଙ୍କର ମନ୍ଦିରରେ, ସମୁଦ୍ରର ତରଙ୍ଗରେ, ରମଣୀର ଅଧରରେ, ଫୁଲର ପାଖୁଡ଼ାରେ ଅଜସ୍ର ରୂପରେ ଲାଳିତ୍ୟ ଭରି ରହିଛି । ସେ ସବୁ ତତ୍ତ୍ୱକୁ ଆବିଷ୍କାର କରେ । ସାଧାରଣ ଭୁଲ ଧରନ୍ ! ଶିଳ୍ପୀ ହିଁ ଆପଣାର ମୌଳିକ କଳ୍ପନା ଦ୍ୱାରା ଭଗବାନଙ୍କର ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ସୃଷ୍ଟିକୁ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ କରେ । ମାନବର ନିତ୍ୟଦିନର ଆକାଂକ୍ଷାର ପୂର୍ଣ୍ଣତା ହୁଏ । ବିଶ୍ୱକର୍ମାର ଆଶୀର୍ବାଦ ନେଇ ଶିଳ୍ପୀ ଏକ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ସାବଲୀଳର ସ୍ରଷ୍ଟା ! ବୋଧହୁଏ ବିଶ୍ୱକର୍ମା ଟିକେ ଲାଜରେ ଅଶ୍ରୁ—ଭରା ଥରେ ଶିଳ୍ପୀକୁ ପଚାରିଥିଲେ, "ତମେ ଦେବତାଙ୍କୁ କିପରି ଆକାର ପ୍ରଦାନ କରିବ ?

ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ସେହି ମୂର୍ତ୍ତିରେ ଶିଳ୍ପୀଙ୍କୁ ପ୍ରେରଣା ଦେଲେ । ତପ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ପାତ୍ରରେ ପାଣି ନେଇଲ ଏବଂ ଅଙ୍ଗୁଳିରେ ଟିପା ମାରିବାରୁ ବୁଦ୍‌ବୁଦ୍ ସୃଷ୍ଟି ହେଲା । ଶିଳ୍ପୀ କହିଲେ, "ମହାରାଜ, ଏହି ବୁଦ୍‌-ବୁଦର ଆକାର ଦାନ କରିବି ।" ରାଜା ପରମ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ଶିଳ୍ପୀଙ୍କୁ ଏକ ହଜାର କାହାପଣ (ସିଂହଳର ପ୍ରାଚୀନ ମୁଦ୍ରାବିଶେଷ) ମୂଲ୍ୟର ପୋଷାକ ଓ ବାରହଜାର କାହାପଣ ଦାନ କରିଥିଲେ । ଏହି ଧରଣର ଗଳ୍ପରୁ ଦେଖେଁ ଭାରତ କଳା କଳ୍ପନା ଓ ରୀତିର ଅନ୍ତରର ନୈପୁଣ୍ୟ ପ୍ରକାଶ ପାଏ. ଆଜି ତାର କାହିଁକି ଏ କ ନାହିଁ ।

ଆମେ ଗଲୁ ମନ୍ଦିରର ସ୍ତୂପ ଖାଣ୍ଡି ଦେଖିବାମାନଙ୍କ ପରେ । ସେଥିପାଇଁ କଣ୍ଠା ଓ ଗୁମୁଟ ବନ୍ଦ କରି ବସୁଁ । ଏହି ହୋଟେଲ ଭିତର ମନୋହର ଭିତରେ ଆମେ ଭୁବନ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଁ । ଶିଳ୍ପୀର ଶିଳ୍ପ ସମ୍ଭବ ଫୋଟୋଗ୍ରାଫିର ପେଟପେଣ୍ଠାକୁ କମ କମ ତୁଳନା କରୁଁ । ମାଆ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ ମୁହଁରେ କଟିଥିବ ଚୁହାଣି ଖୋଜି ବୁଲୁଁ । ଗାଇଡରେ ବାଷ୍ପ ଯେମ ଲୋକଙ୍କ ପଟର ଟେଲିକାଟ ଛବି ଖଣ୍ଡି କିମ୍ବା ଜଣେ ଧରଣର ଛବିର ପ୍ରତିଲିପି ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ପାନ ଦୋକାନରେ ବି ମିଳୁଥିବା ଅତି ନିମ୍ନ ଧରଣର କ୍ୟାଲେଣ୍ଡର ଦେଇ ପାଖୋ ବର୍ଣ୍ଣାଢ୍ୟ ଚିତ୍ରିତ ଦେବୀମାନଙ୍କ ରୂପର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧ ଜାଗେ । ଏମିତି ଭିତର ଓ ଭ୍ରୁ ଦୁର୍ଗନ୍ଧରେ ଶିଳ୍ପୀ ଗଢ଼ିବାରେ ଫୁଲ୍‌ଟିଏ ବି ଫୁଟିବାକୁ ସାହସ ବାନ୍ଧି ପାରେ ନାହିଁ । ଏ ସବୁ ଦେଖି ଅତୀତ କବି ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ କହୁଥିଲେ—"ଯେଉଁମାନେ କାଗଜରେ ଛବିର ଅବିକଳ ନକଲ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ପ୍ରକୃତିଠାରୁ ଚୋରି କରନ୍ତି । ଏହି ଚୌର୍ଯ୍ୟ ନୈପୁଣ୍ୟ ଦେଖି ଯେଉଁମାନେ ବାହାବା ଦିଅନ୍ତି, ସେମାନେ ମାନବ ଶିଳ୍ପର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ବୁଝନ୍ତି ନାହିଁ ।"

ଆଜ ଛାପର ଦେଶୀୟଙ୍କ ଧାରଣା, ପୋଥିଗୁଡ଼ିକ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବହୁ ପଠନଯୋଗ୍ୟ ପୁସ୍ତକ ; ସେଇପରି ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ଲେଖକଙ୍କୁ ସୃଷ୍ଟି କଲେ ଅନ୍ୟମାନେ ଲେଖକ ବି ନୁହନ୍ତି । ଏବେ ଅବଶ୍ୟ ଡିଟେକ୍ଟିଭ୍ ଓ ପ୍ରେମମୂଳକ ଗଳ୍ପ-ଉପନ୍ୟାସର ବନ୍ୟା ବହିଲାଣି । କିନ୍ତୁ ପ୍ରକାଶକ ଓ ପୁସ୍ତକ ବିକ୍ରେତାମାନଙ୍କ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକର ନଜରରେ ବଜାର । ଓଡ଼ିଆ ବହିର ଗ୍ରାହକ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀ, ଓଡ଼ିଆ ଅଧ୍ୟାପକ ଓ ଶିକ୍ଷିତ ଶ୍ରେଣୀର ମୁଷ୍ଟିମେୟ । ଏ ନେଇ ଦେଶର ସାହିତ୍ୟ ଓ ଜ୍ଞାନ ବିଜ୍ଞାନର ବୋହିଏ ତ୍ରୁଟିଆ ଉଦାହରଣ । ଏଇ ଉଦାହରଣକୁ ଆଞ୍ଚଳିକ କଳାଦର୍ଶ ଚଳିଲା । ଶିଳ୍ପୀର କେବଳ ପାଠ ପଢ଼ା ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକରେ ଛବି ଦେଇ କହିବା ! ଓଡ଼ିଆରେ ଗଳ୍ପ, ଉପନ୍ୟାସ, କବିତା କିମ୍ବା ନାଟକ ବହି ସଚିତ୍ର ହେବା କ୍ୱଚିତ୍ ଦେଖାଯାଏ । ମାସିକ ପତ୍ରିକାର ମଲାଟରେ ବର୍ଣ୍ଣାଢ୍ୟ ପାଇଁ ଫଟୋଗ୍ରାଫ୍ ପ୍ରକାରର ଖଣ୍ଡିଏ ରଙ୍ଗିନ୍ ଛବି ଦିଆ ହୋଇଥାଏ । ସମଗ୍ର ଓଡ଼ିଶା ପାଇଁ ମାତ୍ର କଟକରେ ତିନୋଟି ବ୍ଲକ ତିଆରି କାରଖାନା ଅଛି । ସେଥିରେ ତିଆରି ବ୍ଲକ ଉତ୍କଳରେ ତାହା ଦେଖି ଶିଳ୍ପୀର ରୁଚି ନଷ୍ଟ ହୁଏ । ନାକ ଥିଲେ ମୁହଁ ନାହିଁ କିମ୍ବା ମୁହଁ ଥିଲେ ନାକ ନାହିଁ । ଭାରତୀୟଙ୍କ ଅଙ୍ଗ ଥିଲେ ସେମାନଙ୍କ ସ୍ୱରୂପ ଯୋଗାଯୋଗ ହୋଇନପାରି ସେ କୁଣ୍ଠିତ ହୁଏ । ରଙ୍ଗିନ୍ ଛବିର ବ୍ଲକପାଇଁ ବାହାରକୁ ଯିବାକୁ ହୁଏ । ଏଥିରେ ଦେଶର ଛବି କିପରି ନ କହିବ ? ଏହା ଅପେକ୍ଷା ଆହୁରି ଦୁଃଖର ବିଷୟ ଏବେଶର ବାଂଲାର ଅନୁକରଣ ଅଧିକାଂଶ । ଏବେକି ସେହିକାଳରେ କୁଙ୍କୁମ ଓ ଆଦ୍ରା କାଳର ଯଥା ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ । ସୁନ୍ଦର ଦେବଦେବୀଙ୍କ ଛବିରୁ କୁଙ୍କୁମ ବେଶି ଦାମ ଦିଆହୋଇ ଛାପାହୁଏ ନାହିଁ । ଅନ୍ଧ୍ରାଞ୍ଚଳ ଅବଶ୍ୟ ସୁନ୍ଦର ଛାପା ସୃଷ୍ଟି କରିଛି ;

କିନ୍ତୁ ସେ ଯେଉଁ ଧରଣର ସ୍ଥିର ଓ ଗମ୍ଭୀର ପରିବେଷଣ କରୁଛନ୍ତି, ସେଥିରେ ଜାତୀୟ କଳାର ଦୁର୍ଲଭ ସୁନିଶ୍ଚିତ । ଏ ପ୍ରକାର ଉଦ୍ୟମ ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ । ଅପରିପକ୍ୱ ରୁଚି, ସଭ୍ୟତା ଓ ସ୍ୱଳ୍ପ ଦର ମାପକାଠି ହୋଇନପାରେ । ବରଂ ଯେଉଁଠି ଭଲ ଜିନିଷ ନ ମିଳୁଛି, ସେଠାରେ ପ୍ରାଚୀନ ପାରଂପରିକ ସ୍ଥିର ବ୍ୟବହାର କରି ସମାଜର ଦୃଷ୍ଟି ତିଆରି କରିବା ଦରକାର ।

ପ୍ରାଚୀନ କାଳରୁ ଏଯାଏ ସମସ୍ତଙ୍କ ମୁହଁରେ ଓଡ଼ିଶୀ କଳାର ଅଜସ୍ର ପ୍ରଶଂସା ଶୁଣାଯାଉଥିଲେ ବି ଓଡ଼ିଶାରେ କଳାର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କଲାଭଳି ଗୋଟିଏ ଷ୍ଟେଟ୍ ମିଉଜିୟମ୍ ନାହିଁ । ମୁଷ୍ଟିମେୟ ଉତ୍ସାହୀଙ୍କ ଯୋଗୁଁ ଭୁବନେଶ୍ୱରଠାରେ ଯେଉଁ ସଂଗ୍ରହାଳୟଟି ଆଖିରେ ପଡ଼େ, ତାହା ନିତାନ୍ତ ଦରିଦ୍ର । ଦୂରଯାତ୍ରୀ ଟୁରିଷ୍ଟମାନଙ୍କ ରହିବା ପରି ଏକାର୍ଦ୍ଧଟି ଧର୍ମଶାଳା ପ୍ରାୟ । ଅଧାଭଙ୍ଗା ଦେବାଳୟର ମୂର୍ତ୍ତିସବୁ ବାରଣ୍ଡାରେ ଭର୍ତ୍ତି କରାଯାଇଛି । କେବଳ ଧାତୁ ମୂର୍ତ୍ତି ଗୁଡ଼ିକ ପାଇଁ ରଖିବା ସଂଗ୍ରହାଳୟରେ ଜାଗା ନାହିଁ । ମୁଁ ଗ୍ରାମରେ ବୁଲି ଆସିଲେ କେତେ ରକମର ଦାଉ, ଗ୍ରାମଦେବତାଙ୍କ ଘୋଡ଼ା, ମାଣ ଓ ପାନସ ଆଦି ମିଳିବ । ତାହା ଆମ ଲୋକକଳାର ଜୀବନ୍ତ ପ୍ରତୀକ । କଳା ସଂଗ୍ରହାଳୟଟିଏ ଆସିବ କେଉଁଠୁ ? ଓଡ଼ିଆ ଟିକି ପଦେ କମ୍ ଖର୍ଚ୍ଚରେ ବିଦେଶରେ ଡିଗ୍ରୀ ପାଇଁ ସମସ୍ତରେ ଆଶାତୀତ ସୁଫଳ ଲାଭ କଲେ, ତେବେ ଅଳ୍ପ ଖର୍ଚ୍ଚରେ ଗୋଟିଏ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଗଢ଼ିବାରେ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ କଣ ? ଠାକୁରଘରେ, ଖଣ୍ଡିଆଳି ମୂର୍ତ୍ତିରେ ଝାଡ଼ପୋଛି ଦାଉରେ ବି ନୂଆ ଐତିହାସିକତା କିଛି ନ ଥାଏ । ଭୂମିର ଭଣ୍ଡାର ଆଉ କେତେଦିନ ଲାଗିକୁ ନଷ୍ଟ ହୋଇ ରହିବ

ତା'ର ଠିକଣା ନାହିଁ । ସେହିକଥା କହିବାକୁ ଗଲେ ଆମ ଶିଳ୍ପୀମାନଙ୍କର ଏକାଠିହୋଇ ଅନ୍ୟ ଅଂଶରେ ଗଢ଼ିତ ହେଉଥିଲା ଅନୁଷ୍ଠାନଟିଏ ନାହିଁ ।

ଉଦେଶ୍ୟରୁ ପ୍ରଚାର ଓ ପ୍ରସାର ଅଭାବରେ ଆମର କାରୁକଳା ଲୁପ୍ତ ହୋଇ ଯାଉଛି । ହଠାତ୍ କଳାର ସ୍ଥିତି ଦେଖି ଅନେକ ଅବାଞ୍ଛିତ ଆଉ ନିଜର ଦୁର୍ବଳତାକୁ ଲୁଚେଇ ଅପାନ ଦେଉଛନ୍ତି । ଏଥର ଭୁବନେଶ୍ୱର ଯାଇ ବୁଲିବାକୁ ଚାଲିଲି, ଏଣିକି କାଟଣି କାଳରେ ଅଛନ୍ତି, ସେ ପ୍ରାଚୀନ ଭଗ୍ନମୂର୍ତ୍ତି ଗୁଡ଼ିକର ଯାନୀଷ୍ଟ ଅଂଶକୁ ସିମେଣ୍ଟ ଦ୍ୱାରା ଗଢ଼ି ଦେଉଛନ୍ତି । ବଡ଼ ଦୁଃଖ ଲାଗିଲା । ଅଜା ବ ଆମର ଜଳଧାରା ଉଠିବାକୁ ଲୋକାଣି ଲୋକେ କେତେ ଅଛି ! ଏମାନେ ସମାଜର ଶତ୍ରୁ । ବୁଦ୍ଧିପଥ ଶତ୍ରୁ ! ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଶିଳ୍ପ କେବଳ ଗଣିତ ଶାସ୍ତ୍ରର ମାପଚୁପ ନୁହେଁ । ତାହା ଶିଳ୍ପୀର ଅନ୍ତର ଓ ବାହାରକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ କରୁଛି । ଅନ୍ତରର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧ ବଳରେ ମୂର୍ତ୍ତି ଗୁଡ଼ିକ ଲାବଣ୍ୟମୟ ହୋଇଛି ଏବଂ ବାହାରର ପ୍ରମାଣବଳରେ ମାପଚୁପ ଅଭ୍ରାନ୍ତ ହୋଇଛି । ଆମେ ହୁଏତ ବାହାରର ପ୍ରମାଣ ଅନୁସାରେ ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପେ ଗଢ଼ି ଦେଇ ପାରିବା; କିନ୍ତୁ ସୁଷମା ଫର୍କ୍କା କଣ୍ଠାପାରିବା କି ? ଅନ୍ତରର ପ୍ରମାଣବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ କେବଳ ମାପର ବର୍ଜିତ ହୋଇ ରହିବ । ମିସ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ସେମାନେ ମୂର୍ତ୍ତିର ଯାହା ଯାଇଥିବା ଅଙ୍ଗଗୁଡ଼ିକୁ ତ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଚେଷ୍ଟାକରି ଯୋଡ଼ିଦେବା ସମ୍ଭବ ହୋଇ ପାରିଲାନାହିଁ । ଇତିହାସ ପୃଷ୍ଠାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରି ଚିତ୍ରଶିଳ୍ପୀଙ୍କ କୃତିକୁ ବଦଳାଇବା ଆମେ କଣ ଏବେ ତାଙ୍କ ରୂପର ଚରିତ୍ର ଦେଉଛୁ ? ପୁରାଣ ଭୁବନେଶ୍ୱରର ମହାନ୍ ଶିଳ୍ପୀଙ୍କ

ଭୁବନ ଭୂମିରେ ବି ଏହା ଭଲ ନହେବ । ଅଭିଯୋଗଟି ଯଦି ସତ ହୋଇଥାଏ, ତେବେ ସଂସ୍ଥାମାନଙ୍କ ଏଥିପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦେବା ବାଞ୍ଛନୀୟ । ଆମେ ନୂଆ ଜିନିଷ ଗଢ଼ିପାରୁ ବା ନ ପାରୁ, ଆମ ଅତୀତର ପରଂପରା ସମୟର ଜୀବନର ଯେଉଁ ସୌଧଗୁଡ଼ି ତିଷ୍ଠିଛି, ଚିରଦିନ ଲାଗି ତାହା ସୁସ୍ଥ ରହୁ ।

ପ୍ରତିଭାର ଅଭାବ ନାହିଁ ଉତ୍କଳ । ପାଲପୁରର ଧନେଶ୍ୱର ମହାରଣା, ଭୁବନେଶ୍ୱରର ଦାମୋଦର ମହାରଣା ଓ ପୁରୀର ଭୁବନେଶ୍ୱର ମହାପାତ୍ର ଏଇ ତିନିଙ୍କର ଭଳି ନାହିଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରତିଭା । ଏମାନେ ପାରଂପରିକ ଶିଳ୍ପୀ । ଏମାନଙ୍କ ହାତରୁ କାଠ ଓ ପଥର, ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଭଳି ଜୀବନ୍ତ ହୋଇ ଜନ୍ମନିଏ । କିନ୍ତୁ ଜନତା-ସରକାର କାଗଜପତ୍ରରେ ଏମାନେ ସଦା ଉପେକ୍ଷିତ । ସାଇତିପଟାର କୁଁଥି ଫାଷ୍ଟ୍ ଓ ରେଲ୍‌ୱେ ଟାଇମ୍ ଟେବଲ୍ ଦେଖି ୨ ଆମେ ଯାହା ଶିଖି ଥିଲୁ । ଆମ କଳାର କୋଣାର୍କ ସମୃଦ୍ଧ ବାହ୍ୟରେ ଭୁଲୁଣ୍ଠିତ ହେଉଛି । ଚିନା ଭିଟାରେ ଭୁବନେଶ୍ୱରର ମୂର୍ତ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ସିମେଣ୍ଟ ଦ୍ୱାରା ନକଲ ହେଉଛନ୍ତି । ସେହି ଅର୍ଥରେ ଏକ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କଳାକାର ମାନଙ୍କଠାରୁ ଅତି ଉନ୍ନତ ଧରଣର ମୂର୍ତ୍ତି କାମର ନିଷ୍ଠା, ପେଟଭାତ ! ଅପେକ୍ଷା ରଖୁ ନାହିଁ । ଶିଳ୍ପୀଏ ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷାଗାରରେ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ କରନ୍ତି ଓ ଶୋଭା ବାହାର କରିବା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ପଥର ନିର୍ମଳ କାନ୍ତି ଓ ପ୍ରାକୃତିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦେବା ବି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଫରାସୀଦେଶୀୟ ବିଖ୍ୟାତ ଶିଳ୍ପୀ ରୋଦାଁ ଠିକ୍ କଥାଟିଏ କହୁଥିଲେ— "ଜାନ୍‌ସାରର ଜନତାଗୁଡ଼ିକ ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ଛବି ଦ୍ୱାରା ସୁସଜ୍ଜିତ କରିଦେଅ, ତାହାହେଲେ ଜାଦୁଘରର ଦେଖଣା ଆଉ ଚିତ୍ରଶାଳାର ମନେହେବ ନାହିଁ ।"

ଦିନେ ଧର୍ମ କରି ଓଡ଼ିଆ ଭୂମି ହୋଇ ପାରିଥିଲା ବୋଲି ପ୍ରବାଦ ଅଛି । ସେସତେବେଳେ ପଦୁଟିଏ ବଢ଼ାଇ କରି ଉଡ଼ିବାର ଅବସର ନଥିଲା । ଆଜି ଚାରିଆଡ଼େ ଗୋଟିଏ ଅର୍ବାଚୀନ ଦୁଷ୍ଟ ବାୟୁମଣ୍ଡଳ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି । ଆମେ ଆତ୍ମପ୍ରୀତିରେ ଆକାଶ ଚାହିଁ ଦେଇପାରୁଛୁ । ସ୍ୱାଧୀନତା ଓ ଖବର କାଗଜରେ ଛପା ସ୍ଲୋଗାନର ସୁଅ ଛୁଟାଇ ଦେବାର ସୁବିଧା ଆମ ଗୃହଦାଣ୍ଡରେ । ବାହାର ଜୀବନକୁ ଜୀଆଇ ରଖିବାପାଇଁ ନେତା ନୁହଁନ୍ତି, ଦେବତାର ଆବାହନ । ସେହିଁ ଶକ୍ତି ଆମଣାଙ୍କୁ ନିଷ୍ଠ କରି ଅଦ୍ଭୁତ ଉଦ୍ଧାର କରିପାରିବ, ଓଡ଼ିଶାର ଟଙ୍କା ବଦଳରେ ଚାହିଦାଟିଏ ଉଦ୍ଧାର ଦେଇ ପାରିବ ।

କାଳିକାପ୍ରସାଦ

୧୯୬୬

ଦ୍ୱିତୀୟ-ସଂସ୍କରଣର ଭୂମିକା

ଗୋଟିଏ ଯୁଗ ମଧ୍ୟରେ ଯାନ୍ତ୍ରିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପରିବର୍ତ୍ତନର ଯାଦୁସ୍ପର୍ଶ ଦେଖାଇ ଦିଆଯାଇପାରେ । କିନ୍ତୁ ଶିଳ୍ପ କଳାରେ ସେପରି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦେଖାଯାଏ, ତାହା ହଠାତ୍ ବଢ଼ିଯାଇଥିବାର ମାତ୍ରଆସେ ନାହିଁ । ସେ ଆସେ ନିଃଶବ୍ଦରେ । ସେମିତ ବିଜ୍ଞାନ ଯୁଗରେ ଆସିଲେ ମଧ୍ୟ, ଫଳ ତା'ର ଅମୋଘ । ଛୋଟ ପିଲାଟିଠାରୁ ଆରମ୍ଭକରି ପରିଣତ ବୟସର ବୟସ୍କମାନଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏଇ ବଦଳକୁ ଧୀରସ୍ଥିର ଭାବରେ ଲକ୍ଷ କରିବା କଥା । ଭାରତବର୍ଷର ବରିଷ୍ଠ ହାସ୍ୟ ରସିକ ପତ୍ରିକାର ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶଙ୍କର ବିଗତ କେତୋଟି ବର୍ଷ ହେଲା ଦିଲ୍ଲୀଠାରେ ଶିଶୁ କଳାର ପ୍ରଦର୍ଶନୀ କରି ଆସୁଛନ୍ତି । ଗଲବର୍ଷଠାରୁ ଏ ପ୍ରଦର୍ଶନୀଟି ସାରା ପୃଥିବୀର ଶିଶୁମାନଙ୍କର କଳାକୁ ଏକାଠି କରିବାପାଇଁ ଦାୟିତ୍ୱ ନେଇଛି । ଏହିପରି ଆନ୍ତର୍ଜାତୀୟ ପ୍ରଦର୍ଶନୀ ଗୁଡ଼ିକରୁ ଶିଶୁ ମନର ମୌଳିକ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ତଥା ଶିଶୁ ସମାଜର ପ୍ରଗତି ଉତ୍ତମରୂପେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଏ ।

ବାସ୍ତବ ଭାବରେ ଦେଖିଲେ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଶୁ ଆପଣା ସୁକୁମାର ମନବୃତ୍ତିଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇ ଅନେକ ପ୍ରକାର ଶିଳ୍ପ ସାମଗ୍ରୀ ସୃଷ୍ଟି କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥାଏ । ତାର ଉତ୍ପାଦମାନଙ୍କ

ଦ୍ୱାରା ତାହା ଅନୁଭବ କରେ, ସରଳ ମନ ଉପବନରେ ଯେଉଁ କଳ୍ପନା କୁସୁମିତ ହୁଏ, ତାହିଁକୁ ଅନ୍ୟ ଆଗରେ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବାପାଇଁ ସେ ହୁଏତ ଅଧିକ ବ୍ୟଗ୍ର ହୋଇ ଉଠେ । ଏଇ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବାର ପ୍ରେରଣା ତାହାକୁ ଶିଳ୍ପୀ କରେ । ଅଙ୍କିତ, ସରଳ ମନରେ ଥରକୁ ଥର ଆଘାତ କରି ସେ ଚାଆଁଲି ଯାଏ । ଅନେକ ସମୟରେ ଦେଖାଯାଏ, କିଏ ନେଇ ମନକୁମନ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ସ୍ୱରରେ ଗୀତ ଗାଇ ବୁଲୁଛି, କିଏ ଏପରି କାନ୍ଥ, ବାଡ଼ି ଓ କବାଟ ମାନଙ୍କୁହିଁ—ଦୁର୍ବୋଧ ଓ କଠିନ ରେଖା ଦ୍ୱାରା ହାତୀ ସୃଷ୍ଟି କରୁଛି । ଆଉ କିଏ ଆପଣା ମୁଖ ଆଗରେ ମନର ଭୂତକଥା ଶୁଣାଉଛି ଅନନ୍ତ ଶୂନ୍ୟକୁ । ଏମାନେ ଆମ ସମାଜର ଆଦିମ କବି, ଚିତ୍ରକର ଓ ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞ । ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱିକମାନେ ଏହାକୁ Constructive Faculity କହନ୍ତି । ସୃଷ୍ଟି ଅନୁଭୂତି ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧର ଏହିଭଳି ସହଜ ବିକାଶକୁ ଦେଖିଲେ କେବଳ ମନ ପୂରି ଉଠେନାହିଁ; ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଯୋଗ ଦେଇ ଟିକେ ହୋଇ ଯିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହୁଏ । ଆଦିମାନବର Hieroglyphy ଭଳି ଶିଶୁର ଭୂତରେଖା ଏକ ଚମତ୍କାର ଶୈଳୀର ସତ୍‌ପ୍ରକାଶ ।

ଶିଶୁଚିତ୍ରକଳାର ବିଚାର କରିବା ପୂର୍ବରୁ କଳାର ସହଜ ଓ ସାଙ୍କେତିକ ରୂପ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦେବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏ ଦୁଇଟି ଧରି ପାରିଲେ କଳା ସମୀକ୍ଷା ସହଜ ହୋଇଥାଏ । ଆମ୍ଭେମାନେ ଯାହାକୁ ଛବି କହୁଁ, ଚୀନା ଭାଷାରେ ତାହାକୁ ସେଙ୍ଗ ବା ଛବି-ସଂରକ୍ଷଣ କହି ଥାଆନ୍ତି । ଏହି ଛବି-ସଂରକ୍ଷଣ ଶବ୍ଦଟି ଅତି ସାଙ୍କେତପୂର୍ଣ୍ଣ । ଏହାଦ୍ୱାରା ଛବି ଓ ସଙ୍ଗୀତ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ସମ୍ପର୍କ ସହଜରେ ବୁଝି ହୋଇଯାଏ । ଛବିର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ହିଁ କଳାର ସବୁ

ପ୍ରଥମ ଓ ଶେଷ ପ୍ରଧାନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ତେବେ ଅନେକକ୍ଷେତ୍ରେ ଲୋକଶିଳ୍ପୀ ଓ ପ୍ରବୀଣ ଶିଳ୍ପୀମାନଙ୍କ ହାତରେ ଯେଉଁ ଧାରା ସଫଳ ଓ ସ୍ୱାଭାବିକ ହୋଇଥାଏ, ଶିଶୁମାନଙ୍କ ହାତରେ ଠିକ୍ ସେହିପରି ହୋଇଥାଏ । ପିଲାଦିନେ ମୋର ପ୍ରଥମ କବିତା ଲେଖିଥିଲି—'ବୃଷ୍ଟି ପାହାନ୍ତା ।' ସେଥିରେ ପ୍ରଥମ ପଦ ଥିଲା—

"ବୃଷ୍ଟି ପାହାନ୍ତା,
ନାଲି ସୋହାଗିନୀ ଗାଈ ଆସିଲେ ।
ଅଳ୍ପ ଥିଲା
ଅନ୍ଧାର ଗଲା ।
ଦୁଆରେ ଆମର କାଉ ଡାକିଲା···" ଇତ୍ୟାଦି ।

ତାହା 'ମୋ ଦେଶ'ର ତତ୍କାଳୀନ ସମ୍ପାଦକ ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କଠାରୁ ଅଯାଚିତ ପ୍ରଶଂସା ପାଇଥିଲା । କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ, ସେହି ଧରଣର ଉତ୍ତମ କବିତା ଲେଖିବାକୁ ବହୁଥର ଚେଷ୍ଟାକରିଛି, କିନ୍ତୁ ପାରିନାହିଁ । ଶାନ୍ତିନିକେତନ ଆଶ୍ରମରେ ଥିବାବେଳେ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କ ସାନ୍ନିଧ୍ୟସ୍ପର୍ଶରୁ ଥରେ ଶୁଣିଥିଲି—

"ଆମିଓ ଶିଶୁଟିର କବିତା',
ଚାହିଁଥିଲି ସାଥିବା ।"

ଏ କବିତାର ଲେଖକ ୧୦।୧୨ ବର୍ଷର ବାଳକ ମାତ୍ର । କିନ୍ତୁ କବିତାଟିର ଭାଷା ଓ ଭାବ ଅତି ସରଳ ଓ ସୁନ୍ଦର । ସେହିପରି ମହାନ୍ ଲୋକଗୀତ ମଧ୍ୟରୁ ମଧ୍ୟ ଏପରି ଅନେକ ଓ ପ୍ରାଣ ସ୍ପନ୍ଦନ ଅନୁଭୂତ ହୁଏ । ଲୋକଶିଳ୍ପୀର ପ୍ରଥମରୁ ଭାବପ୍ରଧାନ । ପ୍ରବୀଣ ଶିଳ୍ପୀମାନଙ୍କ ସୃଷ୍ଟିରେ ମଧ୍ୟ ଅନ୍ତରର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାବର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ ।

ହେଉଥିଲା । ଶିଶୁ ମନରେ ଯାହା ସ୍ଥାନ ପାଏ, ତାହା ଉପରେ କୌଣସି ଆବରଣ ବା ପ୍ରକ୍ଷେପ ନ ଥିବାରୁ ତାହା ପ୍ରବାଣ ଓ ଲୋକଶିଳ୍ପୀଙ୍କ ରଚନାର ସମକକ୍ଷ ହୋଇଥାଏ ।

ଉପରୋକ୍ତ ଉଦାହରଣ ଦୁଇଟିରୁ ବେଶ୍ ଜଣାଯାଏ, ଶିଶୁର ଅନୁଭୂତି ସରଳ । ଶିଶୁମନର କଳ୍ପନା ମଧ୍ୟ ସରଳ । ଶିଶୁର କୋମଳ ମନ ଯେଉଁଗୁଡ଼ିକୁ ଅତି ଆକୃଷ୍ଟ ହୁଏ, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ସେତିକି ଅକୃତ୍ରିମ ଭାବ ଭଙ୍ଗୀ ମାଧ୍ୟମରେ ରୂପ ଗ୍ରହଣ କରେ । ଏହି ସୃଷ୍ଟି ପଛରେ କୌଣସି ବିଶିଷ୍ଟ ସୂତ୍ରର ଜାଲ ନଥାଏ କିମ୍ବା ବକ୍ରର ଓ ଚମତ୍କାରର ଚେଷ୍ଟା ନଥାଏ । କଳ୍ପନା ତାହା ପାଖରେ ବାସ୍ତବ ଓ ନିଜେ ବାସ୍ତବକୁ କଳ୍ପନାର କରଣୀରେ ମାଟି ମୂର୍ତ୍ତି ଭଳି ସୃଷ୍ଟି କରେ । ଧରାଯାଉ ଗୋଟିଏ ଶିଶୁ ଗୋଟିଏ ଗାଈର ଛବି ଅଙ୍କନ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ ତାହାର କାନ, ଶିଙ୍ଗ ଓ ଶିଙ୍ଗ ଇତ୍ୟାଦି ତାହା ମନରେ କୌତୂହଳ ସୃଷ୍ଟି କରିଥାଏ । ସବୁଠାରୁ ଶିଙ୍ଗ ହିଁ ଅଧିକ ଆକର୍ଷଣୀୟ ମନେ ହୁଏ । ତେଣୁ ପ୍ରଥମକରି ସେ ନିଜର କଳ୍ପନା ଓ ବାସ୍ତବକୁ ମିଶାଇ ଏହି ବିଶେଷ ଆକର୍ଷଣୀୟ ଅଙ୍ଗପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗ ଗୁଡ଼ିକୁ ବଡ଼କରି ଅଙ୍କନ କରେ । ତାହା ତୁଳନାରେ ଅନ୍ୟସବୁ ଅବୟବ ଗୁଡ଼ିକର ସ୍ଥାନ ଗୌଣ । ଥରେ ଗୋଟିଏ ଶିଶୁ ଚିତ୍ର-ପ୍ରଦର୍ଶନୀରେ ଛବିଟିଏ ଦେଖିଥିଲି । ସେଥିରେ ଗାଈର ପାଖରୁ, ଦାନ୍ତ ଚିହ୍ନା, ବାଘ ହୋଇଛି । ଏହା ଗୋଟିଏ ମଜା ସମ୍ବାଦ । ସରଳ ଶିଶୁର ମନ ସେତେ ଅପେକ୍ଷାର ଚିନ୍ତା ବୁଝେ ନାହିଁ । ମଣିଷ ଓ ପଶୁ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ପାର୍ଥକ୍ୟକୁ ସ୍ୱୀକାର କରେ ନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ଦୁନିଆର ସବୁ ସାମଗ୍ରୀକୁ ମଣିଷଭଳି ଚେତନଭରା

ତାହା ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ସେଥିଲାଗି ସେ ଖାଲି ଘରେ ଟେବୁଲ୍ ଚୌକି ଓ ଆସବାବ୍ ସହ ସମ୍ପୃକ୍ତ କଥା କହେ । ପଡ଼ିଗଲେ ସେ ମାଟିକୁ ଗୋଇଠା ମାରି ସେ ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବାକୁ ଚେଷ୍ଟାକରେ ।

ଜେମସ୍, ଓ୍ୱାଟ୍‌ସନ, ଥର୍ଣ୍ଡାଇକ୍ ଓ ବର୍ଗସଁଙ୍କର ମତବାଦ ସୂତ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ ବାଦ୍ ଦେଲେ ଷ୍ଟାର୍ଟଫୋର୍ଡ଼ଙ୍କଭଳି ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ମତ ଦିଅନ୍ତି ଯେ, "ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ଜୀବକୋଷ ଦ୍ୱାରା ଗଠିତ ପ୍ରାଣୀଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ମଣିଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ ଜଣାଯାଏ, ପ୍ରାଣୀଜଗତ ଯେତେ ଉପରକୁ ଯାଉଛି, ତାହାର ଦେହ ଯନ୍ତ୍ର ସେତିକି ଜଟିଳ ଓ ସୁସମ୍ବଦ୍ଧ ହେଉଛି । ଦେହ ଯନ୍ତ୍ରର ସମୃଦ୍ଧି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆଚରଣରେ ମଧ୍ୟ ଜଟିଳତା ପ୍ରକାଶ ପାଉଛି ।" ଏ ଜଟିଳତାକୁ ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକମାନେ ପ୍ରବୃତ୍ତି ବୋଲି କହୁଥାଆନ୍ତି । ସାଧାରଣତଃ ବଞ୍ଚିରହିବାପାଇଁ ନିମ୍ନତମ ଜୈବ-ପ୍ରକ୍ରିୟାଠାରୁ ଆରମ୍ଭକରି ବୁଦ୍ଧିର ଜଟିଳତମ ବିକାଶ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତକର୍ମ ଓ ଧର୍ମ ଏହି ପ୍ରବୃତ୍ତିର ଅନ୍ତର୍ଗତ । ଏଥିପାଇଁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜୀବରେ ଭାବ ଭଳି ମନୋବେଗ ବା (Emotion) ପ୍ରକାଶ ପାଇଥାଏ । କଳାକୁ ଜୀବନ୍ତ କରିବା ପାଇଁ ମନୋବେଗର ଆବଶ୍ୟକତା ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ । ପ୍ରାଣର ସବୁ ପ୍ରକାର ଆନନ୍ଦ, ଆବେଗ ଓ ଉନ୍ମାଦନାକୁ ଏହି ମନୋବେଗ ମାଧ୍ୟମରେ ଚିତ୍ରିତ କରାଯାଇଥାଏ । ଶିଳ୍ପୀମାନଙ୍କ ଭାଷାରେ ଏହାକୁ ପ୍ରାଣଛନ୍ଦ ବୋଲି କହୁଥାଆନ୍ତି । ଶିଶୁମାନଙ୍କର ଦେହ ଗଠନ ଜଟିଳତମ ସ୍ତରକୁ ଉଠି ନ ଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କ ରୂପରେ ପ୍ରାଣଛନ୍ଦର ପ୍ରକାଶ ସହଜରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଇ ପାରେ । ଠିକ୍ ଏହି କଥାର ସଙ୍କେତ ଦେବାକୁ ଯାଇ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ନନ୍ଦଲାଲ କହନ୍ତି—"ପ୍ରାଣ ଛନ୍ଦର ସ୍ଥାନ ମଣିଷ ଉପରେ ସୁସ୍ପଷ୍ଟ । ଏପରିକି

ଚ୍ଲୁଟ ପିଲଙ୍କ ଅଙ୍କିତ ଛବିରେ ବା ତାର ବ୍ୟତିକ୍ରମ ହୁଏ ନାହିଁ । କ୍ଲୁଟ ପିଲଙ୍କ ଛବିରେ ବରଂ ପ୍ରାଣରୂପ ଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ; କାରଣ ସେମାନେ ଏଇଠାରୁ ହିଁ ଆରମ୍ଭ କରିଥାନ୍ତି ।”

ଶିଶୁଟିଏ ଛବି ଅଙ୍କିବା କିମ୍ବା କବିତା ଲେଖିବା ପ୍ରାଇଁ ଚେଷ୍ଟାକଲେ ସେଥିରେ ଗଠନଗତ ଦୋଷ ଦୁର୍ବଳତା ଅନେକ ଥାଏ । ତଥାପି ତାର ସେଇଁ ସଜୀବ ପ୍ରକାଶଭଙ୍ଗୀ ଓ ଦର୍ଶନୀୟ ବସ୍ତୁର ଏକ ମୌଳିକ ଭଙ୍ଗୀର ନିହିତ ଅଛି, ତାହା ପ୍ରଥମେ ହିଁ ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରେ । କିନ୍ତୁ ସେତିକାରେ କୌଣସି ଶିଶୁର ମନ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଅଟକି ଯାଏ ନାହିଁ । ବୟସ ବଢ଼ିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଛବି ଓ ରଚନା ଉପରେ ତା'ର ଆସ୍ଥା ଆସେ । ତାର ଚିର ରସଲିପ୍ସୁ ମନ ଅନାବୃତ ଭାବରେ ଅଧିକ ଆଲୋକ ଓ ଅଧିକ ଗତି ଆଶା କରେ । ନିତ୍ୟ ନୂତନ ରସାନୁଭୂତ ସନ୍ଧାନର ପରିସରକୁ ବଢ଼ାଇ ଦିଏ । ମଣିଷ କିମ୍ବା ମଣିଷଠାରୁ ଇତର ଜୀବଜନ୍ତୁ, ପଶୁ ପକ୍ଷୀ, ଡାହାଣୀ, ଭୂତ, ଅସୁର, ସ୍ୱର୍ଗ, ମର୍ତ୍ତ୍ୟ, କଳ୍ପନା ଓ ବାସ୍ତବକୁ ଏକାଠି କରି ଛବି ରଚନା କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟେ । ଆଈ ମାଅଙ୍କ ରୂପକଥା ଓ ଗାଁ ଦାଣ୍ଡର ଧୂଳି ଘର ଉଭୟ ଏଥିରେ ରୂପ ପାଏ । ବାଣିଶ ସ୍ମୃତିର ନିର୍ମୋକଣ ଦିଏ । ଅର୍ଦ୍ଧ ପ୍ରକାଶ ଓ ଅର୍ଦ୍ଧ ଅପ୍ରକାଶ ମଧ୍ୟରେ ଏ ରୂପର ରୂପାୟନ କାହାଣୀ ଚାଲେ । ଅନେକ କଳା ସମାଲୋଚକ ଆଦିମ ଶିଳ୍ପ ଓ ଶିଶୁ ଶିଳ୍ପକୁ ଗୋଟିଏ ମାନଦଣ୍ଡରେ ବିଚାର କରି ଥାଆନ୍ତି । Levy-Bruhlଙ୍କ ମତରେ ଯୁକ୍ତି ପୂର୍ବ-ମନୋବୃତ୍ତି (Pre-logical) ଓ ଆଉ କେତେକ ସାଧାରଣ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ଉଭୟ ଶିଳ୍ପକୁ ସମାନ ଭାବରେ ଅନୁଭବ କରାଯାଏ ।

ଶିଶୁ ମନର ଅତି ସହଜ ସୁନ୍ଦର ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ଶିଶୁ-କଳାକୁ ସ୍ୱଭାବ ସହଜ ଅନୁଧ୍ୟାନ କଲେ, ଏଟିଷ୍ଟ ଶିଳ୍ପଠାରୁ ତାହା କମ

ଆନନ୍ଦ ଦେଇନାହିଁ । ଆଜି କଳା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯେଉଁଭଳି ଅନ୍ତଃସ୍ଫୋରଣ-ବାଦ, ନୈକଟ୍ୟବାଦ, ପ୍ରତିଚ୍ଛାୟାବାଦ, ଦାଦାବାଦ, ଘନବାଦ ଓ ଆବର୍ତ୍ତବାଦ ପ୍ରଭୃତି ବହୁବିଧ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣର ପରିଚୟ ମିଳିଲାଣି, ସେଥିରେ ଶିଶୁ-କଳାର ଅସ୍ମିତା ଦିନକୁ ଦିନ ଦୃଢ଼ ହେଉଛି । ଆମର ଜାତୀୟ ଦାରୁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ସହିତ ଶିଶୁ-କଳାର କୌଣସି ସୁଦୂର ସମ୍ପର୍କ ଟିଏ କଳ୍ପନା କରାଯାଇ ପାରେ । ଋକ୍ ବେଦରେ ଭୂମା ବାସ୍ତୁପତିଙ୍କ ରୂପ ଦେବାକୁ ଯାଇଁ ଋଷି ସାମୁଦ୍ର ଶବ୍ଦର ପ୍ରକାଶକ୍ଷମ ହୋଇ ନ ପାରି ସହସ୍ରାକ୍ଷ, ସହସ୍ର ପାଦ, ସଭୂମି, ସର୍ବତୋବୃତ୍ତ୍ୱାଙ୍କୁ ଦଶ ଅଙ୍ଗୁଳ ଭିତରେ ଧରି ରଖିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । ସେହି ବାସ୍ତୁପତିଙ୍କ ଦାରୁବ୍ରହ୍ମକୁ ରୂପ ଦେବାକୁ ଯାଇଁ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି ଜଗନ୍ନାଥ ବିଗ୍ରହ । କୌଣସି ଅଂଶକୁ ସୀମାବଦ୍ଧ କରି ନ ରଖିବା ଲାଗି ଶିଳ୍ପୀ ଯଥାସମ୍ଭବ ଚେଷ୍ଟା କରିଛି । ଆଜି ଏହି କଥାଟିକୁ ପଣ୍ଡିତମାନେ କନସେପ୍-ଚୁଆଲ ଆର୍ଟ ନାମରେ ନାମିତ କରୁଛନ୍ତି ।

ଶିଶୁ-କଳାକୁ ସମ୍ବଳ କରି ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀରେ ଆଜି ନୂଆ-ଧରଣର ଶିକ୍ଷାନ୍ଦୋଳନ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ, କୌଣସି ଗୋଟିଏ ଦେଶରେ ରାଷ୍ଟ୍ର ନେତୃତ୍ୱ ଦେବା ଭଳି ଅବସ୍ଥାକୁ ଆସି ନାହାନ୍ତି । ରୁସୋ ହିଁ ପ୍ରଥମେ ଶିଶୁ କଳାକୁ ସମ୍ମାନ ଦେବାପାଇଁ ନିବେଦନ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ନିବେଦନ ପ୍ରାଥମିକ ହୋଇଥିବାରୁ ସେଥିରେ କେତେକ ପ୍ରମାଦ ରହି ଯାଇଥିଲା । ରୁସୋଙ୍କ କହିବା ଅନୁସାରେ ପ୍ରକୃତିର ଅଧ୍ୟୟନ ଓ ଅନୁକରଣଦ୍ୱାରା କଳାବୋଧ ସଞ୍ଜାତ ହୋଇଥିଲା ସତ, କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ କଳ୍ପନାର ସ୍ୱାଧୀନ ବିକାଶ ନ ଥିଲା । ଏହି ଅସଙ୍ଗତିକୁ ଫ୍ରୋବେଲ୍ ହିଁ ପ୍ରଥମେ ଅନୁଭବ

କରିଥିଲେ । ଏବେ ଜାପାନ ଓ ଇଟାଲି ଦେଶର ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ ଧୂଳି ଖେଳାଘରେ ପ୍ରଥମେ କଳାଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଏ । ବିଗତ ବର୍ଷ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶଙ୍କରଙ୍କର ଶିଶୁ-କଳା ପ୍ରଦର୍ଶନୀରେ ଗୋଟିଏ ଜାପାନୀ ଶିଶୁର ଛବି ପ୍ରଥମସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିଛି । ସେ ଦେଶମାନଙ୍କରେ ସମସ୍ତେ ହୁଏତ ଶିଳ୍ପୀ ନୁହନ୍ତି (ହେବା ମଧ୍ୟ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ) କିନ୍ତୁ ପିଲାଟି-ଦିନରୁ ସେମାନଙ୍କ ମନରୁ କଳାବୋଧ ଓ ଆତ୍ମଚେତନାର ମୌଳିକ ଧାତୁକୁ ନଷ୍ଟକରି ଦିଆଯାଏ ନାହିଁ । ଚୀନ ଦେଶରେ ପିଲାଙ୍କ କଥା ତ ଆହୁରି ଅଦ୍ଭୁତ । ସେ ଦେଶର ପିଲାଏ କାଳି ଓ ତୂଳି ସାହାଯ୍ୟରେ ଅତି ପିଲାଟି ଦିନରୁ ଚୀନା ବର୍ଣ୍ଣମାଳା ଶିକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ଲାଗି ପଡ଼ନ୍ତି । ପ୍ରତିଦିନ ଘଣ୍ଟାଏ ଦୁଇ ଘଣ୍ଟା କରି ତାହା ଅଭ୍ୟାସ କରିବା ଫଳରେ ସେମାନଙ୍କ ମନ ଭିତରେ ଏକ ପ୍ରକାର ବଳିଷ୍ଠ କଳାନୁଭୂତି ଜନ୍ମଲାଭ କରେ । ବୁଦ୍ଧ ଓ କନ୍‌ଫୁସିୟସ୍ ଭଳି ମହାପୁରୁଷଙ୍କର ଧର୍ମବାଣୀ ଯିମିତି ଚୀନର ସାମାଜିକ ଜୀବନକୁ ସୁନ୍ଦର ଓ ସଂଯତ କରିଛି, ସେହିପରି ଅକ୍ଷର ଲିଖନ ଶିଳ୍ପ ଚୀନାବାସୀଙ୍କ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧକୁ ଅନୁପ୍ରାଣିତ କରିଛି । ସେମାନଙ୍କ ଅକ୍ଷର ଲିଖନ ଶିଳ୍ପ ସମ୍ପର୍କରେ କିଛି ନ ଜାଣି ଚୀନ ଦେଶର ଶିଶୁ-କଳା ଉପରେ ମନ୍ତବ୍ୟ କରିବା ମୂର୍ଖତା ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କିଛି ନୁହେଁ । ଆମ ଦେଶର ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ ଅକ୍ଷର ଲିଖନ ଶିଳ୍ପର ପରିକଳ୍ପନା ନାହିଁ । ବରଂ ଯେଉଁ କଳା ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଏ, ତାହା ଅତି ନିକୃଷ୍ଟ ଧରଣର । ଶ୍ରେଣୀମାନଙ୍କରେ ଅତି ଅବହେଳିତ ରୂପେ ଡ୍ରଇଂ ଓ ସଙ୍ଗୀତ ଶିକ୍ଷଣୀୟ ରୂପରେ ଥାଏ । ଶିଶୁର ମନ ଗଠନରେ କୋମଳବୃତ୍ତିକୁ ଆମ ଦେଶରେ ଯେଉଁ ଭଳି ଅତି ନିର୍ମମ ଭାବରେ ଦଳି ଦିଆଯାଏ, ତାହା ପ୍ରକାଶ କରିବା ପାଇଁ ଯୋଗ୍ୟ ଭାଷାର ଅଭାବ । ଚିତ୍ର, ସଙ୍ଗୀତ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସୂକ୍ଷ୍ମକଳା ମଧ୍ୟ ଦେଇ ଶିଶୁର ସୃଷ୍ଟି କର୍ତ୍ତୃ

ନୂଏ ସ୍ପର୍ଶ ଉଲ୍ଲାସ କରେ । ସୃଷ୍ଟି କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱର ପ୍ରଥମ ଓ ପ୍ରଧାନ ଲକ୍ଷଣ ହେଉଛି, ଆତ୍ମ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ! ଆତ୍ମ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ହିଁ ଶିଶୁ ଜୀବନ ରଥର କେବେହେଲେ ପଥଭ୍ରଷ୍ଟ ହେବନାହିଁ । ଆଦର ଆତ୍ମ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱକୁ ଅତି ନିର୍ମମ ଭାବରେ ଦଳି ଦିଆଯାଇଥିବାରୁ, ଆଜି ଆମେ ସବୁ ପ୍ରକାର ଅନ୍ୟାୟକୁ ସହିବାପାଇଁ ଟିକିଏହେଲେ କୁଣ୍ଠିତ ହେଉନାହୁଁ । ସେଇଁ ଧାରରେ ମେଧ ଜାଗାଉଛି ସେ ଧାରାକୁ ରୁଦ୍ଧ କରିଦେବାକୁ ଏକ ସୁନ୍ଦର ବୁଦ୍ଧିର ପରିଚୟ ବୋଲି ମନେ କରୁଛୁ । ଇଂଲଣ୍ଡରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରବାଦ ଅଛି— "ଆମେ ଶାସ୍ତ୍ର ଧନେ ଖେଳ ଖେଳୁ ଓ ନୀତି ଧନେ ଦେଖିବା ଶିଖୁ ।" ଓଡ଼ିଆରେ ଏଇ ଅନୁରୂପ ପ୍ରବାଦ ହେଉଛି—"ବାଳକାଳେବେଳେ ବାଜିଲା ନାହିଁ; ନ ବାଜିଲାବେଳେ ଝଂ···।" ଆମେ ପିଲାଙ୍କ କଳ୍ପନାକୁ ଅତି ସୁକୁମାର ଅବସ୍ଥାରୁ ଚରମ୍ଭର କରି ଦେବାରେ ଉତ୍ସାହ ଦେଲା ପରେ, କିଛି ଦିନରୁ ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନ ପଥର ମୌଳିକତା ଖୋଜି ବୁଲୁ । ଏଥିପାଇଁ ହାସ୍ୟକର ବ୍ୟାପାର ଆଉ କଣ ଥାଇ ପାରେ ?

– ପିଲା ମନର ମୌଳିକ ପ୍ରେରଣାକୁ ଧରାଇ ଦେଇ ତୁରଂ ଶିକ୍ଷକ ଗୋଟିଏ ବୃତ୍ତ ମଧ୍ୟରେ ଭେଦାଡ଼ି ରେଖା ଆଙ୍କାଇ ରଖିବାକୁ ହୁକୁମ୍ ଦିଅନ୍ତି । ସ୍ମୃତି ଅନୁକରଣ ତଳ ବଦଳରେ ଗଢ଼ୁଟିଏ ଅର୍ଦ୍ଧିମାନ ସ୍ୱୋର୍ଷ ଶାଖାମାନଙ୍କରେ ନମ୍ବର ମିଳିଥାଏ । କବିତା କଣ୍ଠୀ ଗାଇ ନେଇଗଲେ ତ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କର ପିଲଙ୍କ ପ୍ରତି ଖରାପ ଧାରଣା ହୋଇଯାଏ । ଏବେ ବହୁକ୍ଷେତ୍ରରେ ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ ଲତିଗାର ଆନନ୍ଦ ଉପଭୋଗ କରିବାକୁ ସୁଯୋଗ ଦିଆ ହେଉଛି । କିନ୍ତୁ ଏଥିର ବୈଷ୍ଣବ କବିର ପ୍ରେମ ସଙ୍ଗୀତ ଓ [ରାଧାକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରେମର ବର୍ଣ୍ଣନା—ମିଳନ

କାହାଣୀ ସୁଁ ଶିଶୁ ନୃତ୍ୟ ଓ ସଙ୍ଗୀତର ପୃଷ୍ଠଭୂମି ହୋଇ ରହୁଛି । ବଡ଼ ବୟସରେ ମାନସିକ ବିକାଶ ଓ ବିକାଶ ପାଇଁ ନୃତ୍ୟ ପିଲଙ୍କୁ ଏଇ ସବୁ ନୃତ୍ୟ ନାଟିକାରେ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଯେତିକି ପ୍ରେରଣା ଥାଉଛି, ସେତିକି ଏ ଦେଶର ନୈତିକ ଚରିତ୍ର ଉଜ୍ଜଳ ହୋଇ ଉଠୁଛି । ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହର ଅବକାଶ ନାହିଁ । ପିଲଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ଆପଣା ସ୍ୱ-ଭଙ୍ଗୀକୁ ପ୍ରକାଶ କରିବାର ସୁଯୋଗ ଦେବାପାଇଁ ଉଦାର ଦୃଷ୍ଟି ଟିକକ ଆମେ ଦେଖାଇ ଦେଉ । ଆମେ ହରିଣର ନହିଁ । ଆମ ସହିତ ଶିଶୁମାନଙ୍କର ସମ୍ପର୍କ ଅଛି । ମାନସିକ ବିକାଶ ଓ ବିକାଶ ଦିଗରୁ ଚିନ୍ତା କଲେ ଆଦୌ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । କୋଟିଏ ଟେଳାଟାକୁ ଟଙ୍କା ଟେକା ବୋଲି ଧରିଥାଏ, କିମ୍ବା କୋଟିଏ ପଣ୍ଡିତୋକକୁ ହେଉ ବିଚାରି ମୂର୍ଖାପଣ ବୋଲି ଧରାଯାଏ, ସେଥିରେ ଯେଉଁ ପରି-ମାଣରେ ପ୍ରମାଦର ଶଙ୍କା ରହୁଥିବ; କୋଟିଏ ଶିଶୁକୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମଣିଷର ମାନସିକ ବିକାଶ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କଲେ ସେହି ପରିମାଣରେ ପ୍ରମାଦର ଶଙ୍କା ରହିଯିବ ।

ଏ ପ୍ରବନ୍ଧର ମୁଖ୍ୟତଃ ଚିତ୍ରକଳା ସମ୍ପର୍କରେ ସୂଚନା ଦିଆ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଶିଶୁ-କଳାରୂପେ ଶୃଙ୍ଖଳାର ସମସ୍ତ ଦିଗକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ହେବ । ସାରା ଓଡ଼ିଶାର ପିଲାଏ ନିଜେ ଛବି ଛବି ଆଙ୍କିବେ, କବିତା ଲେଖିବେ କିମ୍ବା ବଂଶୀ ବଜାଇବେ ବୋଲି ଭାବିହେଉ ନାହିଁ । ତାହା କେବେହେଲେ ସମ୍ଭବ ମଧ୍ୟ ନୁହେଁ । ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱବିତ୍ମାନେ କହନ୍ତି କଳା ପ୍ରେରଣା ସହିତ ଜ୍ଞାନ-ବୁଦ୍ଧିର ସମାନୁପାତ ସମ୍ପର୍କ ଅଛି । ତେଣୁ ବୁଦ୍ଧିଆ ପିଲାଏ କୌଣସି ପ୍ରକାର ସୂକ୍ଷ୍ମ କିମ୍ବା ଜଟିଳ ଶବ୍ଦବାନ୍ କର୍ମ ଉଦ୍ଧାରନ୍ତି ନାହିଁ ।

ଗୋଟିଏ ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀର ମାନସ-ଯନ୍ତ୍ର ବିକଶିତ ହେବା ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀର ଦେହ-ଯନ୍ତ୍ରର ସାହାଯ୍ୟ ଲୋଡ଼ିଥାଏ । କିନ୍ତୁ ସମସ୍ତଙ୍କର ଅନ୍ୟ ବନ୍ଦିତ କଳାର ବସ୍ତୁରାଶି ରହିବା ଆବଶ୍ୟକ । କଳାର ବସ୍ତୁର କଥା ଚଳିଲେ, ଜଳ ଓ ଚେଉର ବସ୍ତୁର, ଆଲୁଅ ଓ ଅନ୍ଧାରର ବସ୍ତୁର ବୁଝିବାକୁ ହେବ । ବାତେନାକାନ୍ତା ଥରେ ମସ୍କୋର ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ବୁଝାଇବାକୁ ଯାଇଁ ଠିକ୍ ଏହିକଥା କହୁଥିଲେ—"ଯାହାକୁ ଶିଳ୍ପ କଳାରେ ଦୃଷ୍ଟିମିଳିବ, ସେ ତାର ବ୍ୟବହାରିକ ଜୀବନରେ ଅଧାଂଶ କାମ କରିବ ନାହିଁ ।" ଏହା ବ୍ୟକ୍ତିର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧ ମସ୍ତିଷ୍କକୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରୀକୃତ କରିଥାଏ । ସେମାନେ ଗୁହାକୁ ସ୍ୱର ହୃଦୟ ଟୋପି ହୋଇ ବନ୍ୟ ନିଦ୍ୟୁର ପ୍ରକାଶ ଦେଇଥାଏ । ତୋଳି ସେବାର ବା ଏକାନ୍ତ ସେବାରେ ପୁନ୍ଃପ୍ରେରଣା ହିଁ କଳାର ସାଧନା ମଧ୍ୟରେ ନିହିତ, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟାନୁଭୂତିକୁ ଜୀବନ-ଧାରାର ବିଶିଷ୍ଟ ଅଙ୍ଗ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ ନ କଲେ, ଭବିଷ୍ୟତର ଉଦାର ପୃଥିବୀରେ ଆମେ ଅପାଂକ୍ତେୟ ହୋଇ ରହିବା ।

ଏ ଦେଶରେ ବାରବର୍ଷର ଶିଶୁ ଧରମା କୋଣାର୍କ ମନ୍ଦିରର ଚୂଳି ମାରିଥିଲା ବୋଲି ଗଳ୍ପ ଅଛି । ବାରବର୍ଷର ଶିଶୁ ବାଳ ବୟସ୍କ ଅପୂର୍ବ ସାହାସର ପରିଚୟ ଦେଇଥିଲା । ଆଜିକାର ଶିଶୁ ପ୍ରାଣରେ କେଉଁ ଆବିଷ୍କାର ପ୍ରେରଣା ଦେଇ ଉଦ୍ଭେଦ-ମହିଷ-ମନର ଦୁର୍ଗମ ଦୁର୍ଗରୁ ମୁକ୍ତ କରିବ ? ଯାହା, ଦୁର୍ବୋଧ୍ୟ ଶିଶୁ-ଶିଳ୍ପ ଆମର ମହିମାମୟ ଭବିଷ୍ୟତର ପ୍ରସୂତି ବେଦନା !

କାଳିକାପୁର
୧୯୫୫

ସଚିତ୍ର ଶିଶୁ ପୁସ୍ତକ

ମୁଦ୍ରଣ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଦେଖାଯାଉଛି, ପ୍ରକାଶକମାନଙ୍କର ମନ ହଠାତ୍ କିମିତି ବହୁ ଦିନରୁ ଅବହେଳିତ ଶିଶୁମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ପଡ଼ିଛି । ଗତକାଲି ଯାଏଁ ମେଳାର ବସୁଥିବା ବହି ଦୋକାନୀର ବାରଣ୍ଡା ମାଡ଼ିଥିଲେ, ସେ ବି ଅନ୍ୟ ବ୍ୟବସାୟୀ ଭଳି ଶିଶୁ-ସାହିତ୍ୟ ଉପରେ ଲୋଭିଆ ଚକ୍ଷୁଟିଏ ଘୁରାଉଛି । ପିଲଙ୍କ ପାଇଁ ବହି ଲେଖିବା ଓ ଲେଖାଇବାକୁ ପ୍ରକାଶକ ଯେତିକି ଉତ୍ସାହିତ କରୁଛି, ତାହା ଅପେକ୍ଷା ଚିତ୍ରବେଷଣର ପରିପାଟିକୁ ସୁନ୍ଦର ଓ ମନୋଜ୍ଞ କରିବା ପାଇଁ ଅଧିକ ସଚେତନ ହୋଇ ଉଠୁଛି । ଫଳରେ ବହୁ ପ୍ରକାଶକଙ୍କର ପୁଅ, ଝିଅ, ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ଅନ୍ୟ ନିକଟ ଆତ୍ମୀୟ ସ୍ୱଜନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶିଶୁ-ସାହିତ୍ୟ କିମ୍ବା ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକର ଲେଖକ ପାଲଟି ଯାଉଛନ୍ତି । ଏସବୁ ଆଜି ଲଙ୍କାରେ ସୁନାମ ଭଳି ଶୁଣା ଯାଉଛି । ପାଠ-ପୁସ୍ତକ ବିକ୍ରୟ କିମ୍ବା ସରକାରୀ ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀର ପୁରସ୍କାର ପାଇବା ଲୋଭ ଏହାର ଗୋଟିଏ ଦିଗ ହୋଇ ପାରେ । କିନ୍ତୁ ଅନ୍ୟ ଦିଗଟି ଯେ, ଶିଶୁମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଏକ ସମ୍ବେଦନଶୀଳ ମନୋଭାବର ସୂଚନା ଦିଏ, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଅତି କ୍ଷୀଣ ହେଲେ ମଧ୍ୟ, ଶିଶୁମାନଙ୍କର ଅବୋଧ ଜୀବନକୁ କରୁଣା କଣ ଭଳି ଦେଖିବା ହୃଦୟ ସେମାନଙ୍କର ଅଛି । ଏ ଧରଣର ଉଦ୍ୟମ ସର୍ବଦା ପ୍ରଶଂସନୀୟ । ସାଧୁ !

ପ୍ରାୟତ ୧୦।୧୫ ବର୍ଷତଳ 'ସଚିତ୍ର ଶିଶୁ-ପୁସ୍ତକ' ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କଲାବେଳେ ପୃଷ୍ଠଭୂମି ଏ ଦେଶରେ ତିଆରି ହୋଇ ନଥିଲା । କେବଳ ଉତ୍କଳଗୌରବ ମଧୁସୂଦନଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣବୋଧ ଓ ଚନ୍ଦ୍ରମୋହନଙ୍କର କଥାବଳୀ ଆଦି କେତେକ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକକୁ ବାଦ ଦେଲେ, ପିଲାଙ୍କ ମନ ପିଆସ ମେଣ୍ଟାଇବାପାଇଁ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ସହାୟ ଉଦ୍ୟମ ହୋଇ ନଥିଲା । ବିଦେଶୀ କମ୍ପାନୀ ହାତରେ ମୁଦ୍ରିତ ଓ ପ୍ରକାଶିତ ଏଇ ବର୍ଣ୍ଣବୋଧ ପୁସ୍ତକ ବୋଝଟାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ବାଦ୍ ଦେଲେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପୃଷ୍ଠା ଏକ ବହଳ ଶବ୍ଦସମୂହର ପରିବେଷଣ କରୁଥିଲା । ସ୍ପଷ୍ଟତଃ କହିଲେ, ତତ୍କାଳୀନ ପୁସ୍ତକମାନଙ୍କର ଅଙ୍ଗସଜ୍ଜା ଖୁବ୍ କମ୍ ହିଁ ରହିଥିଲା । ଏ ଧରଣର ପାଠ ଶିଶୁ ମନରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଭାବ ଛାପିପାରେ ନାହିଁ । ମଧୁସୂଦନ ରାଓଙ୍କର ଅନୁଭବ ଥିଲା ଶିଶୁମାନଙ୍କର ଚେତନା ଅଧିକରଣୀୟ, ତାହାର ଉନ୍ନତିକରଣ ଉପଯୋଗୀ ସେପରି ବର୍ଣ୍ଣନା । ସହିତ ସରଳ କବିତା ପଢ଼ିବାରେ ଶିଶୁ ସେତେବେଳେ ଗୋଟିଏ ଛବିରୁ ନିଶ୍ଚୟ ଦେଖିବା କଥା ସ୍କୁଲ ଆଡ଼କୁ ଦୃଷ୍ଟି ଦେଉଥିଲା, ସେତେବେଳେ ସେ ଛବି ଓ କବି ମଧ୍ୟରେ ବିରାଟ ବ୍ୟବଧାନ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲା । ସେହି ବ୍ୟବଧାନକୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ନ ପାରି ଆଗେ ଅନେକ ପିଲା ହୋଇ ଯାଉଥିଲା । ମନ୍ତ୍ରୀଜିଙ୍କ ଶାସନରେ ଜନ୍ମିବାକୁ ଦେଲେ ପ୍ରାଣହୀନ ପୁସ୍ତକ ମାଡ଼ରେ ସେ କେବେ କେବେ ଶିଶୁ ପ୍ରାଣ ହୋଇ ପଡ଼ୁଥିଲା । ପିଲାମାନଙ୍କପାଇଁ ଏହିଭଳି ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକର ଅଭାବ ଦେଖାଯାଉଥିଲା, ଯେଉଁ ବାହାରେ ଉଜ୍ଜଳ ବସ୍ତୁପାଇଁ ଅଭାବ ସେପରି ଥିଲା । ସେହି ସୂର୍ଯ୍ୟମୁଖୀର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣପାଖୁଡ଼ା ପ୍ରଥମ ସୂର୍ଯ୍ୟର ମଧୁର ଉଷ୍ମ ପାଇଁ ଆଗକୁ ମୁକୁଳିତ କରୁଥିଲା, ଦିନ ଶେଷରେ ଅତି ନିରାଶ ଓ ନିଷ୍ପ୍ରଭ ଭାବେ ସେ ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଁଇ ଦେଉଥିଲା । ଅନେକ ସମୟରେ

ଅଭିଭାବକମାନେ ପିଲ୍ ହାତରେ ବଙ୍ଗଳାର ସଚିତ୍ର ଶିଶୁ ପୁସ୍ତକ ଧରାଇ ଦେଇ ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଶେଷକରୁଥିଲେ । ଏହିଭଳି ଏକ ପରିସ୍ଥିତିରେ ହିଁ ଓଡ଼ିଆ ପିଲାଏ ଅତି ଦୀର୍ଘ ଦିନରୁ ବଙ୍ଗଳା ବହି ପଢ଼ି, ବଙ୍ଗସାହିତ୍ୟ ପ୍ରତି ଅନୁରକ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ୁଥିଲେ ।

ଆଜି କହିବାକୁ ଗଲେ ଛବି ପରିବର୍ତ୍ତନର ପୂର୍ବ ସ୍ମୃତି ହୋଇଗଲା ; ପୃଥିବୀ ମଧ୍ୟରେ ଶିଶୁ-ତତ୍ତ୍ୱବିଦ୍ ଲେଖକ ଓ ପ୍ରକାଶକ ଅନେକ ଚିତ୍ରାଙ୍କିତ ସଚିତ୍ର ପୁସ୍ତକ ଗଢ଼ିବାକୁ ବ୍ୟସ୍ତ ; ଏଥିରେ ଶିଶୁର ଅନୁସନ୍ଧିତ୍ସା ଓ ଅଭିରୁଚି ଦେଖାଇ ଦେଇଛି ଯେ ଉପଯୁକ୍ତ ଅଳଂକରଣ ଅଭାବରେ ଶିଶୁ-ସାହିତ୍ୟ ଚିରଦିନ ଶିଶୁ-ମାନଙ୍କଠାରୁ ଦୂରେଇରହିବ । ନିତ୍ୟ ନୂତନ ଆବିଷ୍କାରସବୁ ପିଲାମାନଙ୍କର କାନଠାରୁ ଆଖିର ଅଧିକ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ଶକ୍ତି ଅଛି ବୋଲି ଶିଶୁ-ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱବିତ୍ ପଣ୍ଡିତମାନେ ମତ ଦେଇ ସାରିଛନ୍ତି । ଶୁଣିଶୁଣି ଶିଖା କରିବା ଏବଂ ଦେଖି ଚିହ୍ନି ଶିକ୍ଷାକରିବା ମଧ୍ୟରେ ଯଥେଷ୍ଟ ତାରତମ୍ୟ ଅଛି । ଏହି ତାରତମ୍ୟର ପରୀକ୍ଷା ଉପଯୁକ୍ତ ଶିଶୁ ମାନସରେ ହିଁ କରାଯାଇ ଥାଏ । ସେଥିପାଇଁ ଶିକ୍ଷାଗୁରୁ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ କହନ୍ତି—“ଅକ୍ଷର ଶିଖିଲେ ପାଇଁ ବୁଝିହେବ ଦେଖିଲେ ସବୁ । ତାହା ନୋହିଲେ କେହି ବୁଝି ପାରିବ ନାହିଁ ସେଇଟି କାହିଁ କି ବଳ । କିନ୍ତୁ ଛବି ଅନ୍ତରରେ ସେଇଠିକ ଭୁଲ ହୋଇବାର ଅବକାଶ ନାହିଁ”—(ସହଜ ଶିକ୍ଷା) । ଏହାଠାରୁ ପ୍ରମାଣିତ ହେଲାର । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ସଚିତ୍ର-ଶିଶୁ-ପୁସ୍ତକ ଦ୍ୱାରା ପିଲାମାନଙ୍କର କୌତୂହଳ ଓ କଳ୍ପନା ସଂପ୍ରସାରିତ ହୋଇଥାଏ ।

ଇଂରାଜୀ ସାହିତ୍ୟରେ ସର୍ବପ୍ରଥମ ସଚିତ୍ର ଶିଶୁ-ପୁସ୍ତକ ହେଉଛି **English Emblom Book** । ଏହି ପୁସ୍ତକରେ ରବିନ୍

ଭିତର ଚିତ୍ରକଳ୍ପନା ସେମାନଙ୍କୁ ଆକୃଷ୍ଟ କରି ନ ଥିଲା । ବାହାର ପୃଷ୍ଠାଗୁଡ଼ିକ କାଠ ବ୍ଲକ ସାହାଯ୍ୟରେ ରଞ୍ଜିତ କରାଯାଉଥିଲା । ଏହାପରେ ୧୮୦୭ ମସିହାରେ ପ୍ରକାଶିତ Roscoe ର The Butterfly's Ball ଇଂଲଣ୍ଡର ପ୍ରଥମ ରଙ୍ଗିନ୍ ଛବି ସମ୍ବଳିତ ଶିଶୁ ପୁସ୍ତକ । ଏ ବହିଟି ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରିବା ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ସେ ଦେଶର ଗୋଟିଏ ପ୍ରାନ୍ତରୁ ଅପର ପ୍ରାନ୍ତ ଯାଏ ହୁଲସ୍ଥୂଳ ଚହଳ ପଡ଼ି ଯାଇଥିଲା । ପ୍ରକାଶକମାନେ ଠିକ୍ ତାରି ପରେ ପରେ ଉପଲବ୍ଧି କଲେ, ରଙ୍ଗିନଚିତ୍ରଯୁକ୍ତ ଶିଶୁ ପୁସ୍ତକର ଆବଶ୍ୟକତା ଓ ପ୍ରଭାବ । ଧୀରେ ଧୀରେ ମୁଦ୍ରଣଯନ୍ତ୍ରର ବହୁଳ ପ୍ରଚଳନ ଓ ବିକାଶ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗି ସମ୍ପନ୍ନ ଏବଂ, ଫଟୋଗ୍ରାଫ୍, ଅଫସେଟ୍ ଇତ୍ୟାଦି ପ୍ରଣାଳୀର ଆବିଷ୍କାର ଫଳରେ ସେ ଦେଶର ମୁଦ୍ରଣଶିଳ୍ପ ଶିଶୁ-ସାହିତ୍ୟକୁ ଯଥେଷ୍ଟ ସମୃଦ୍ଧ କଲା ।

ଏଇ ଇତିହାସର ପୃଷ୍ଠ ଦେଇ ବାହାର ଗଲେ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଈଶ୍ୱରଚନ୍ଦ୍ର ବିଦ୍ୟାସାଗରଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣପରିଚୟ ପ୍ରକାଶ ଲାଭ କଲା ୧୮୫୫ ମସିହାରେ । ବର୍ଣ୍ଣପରିଚୟ ଓ ବର୍ଣ୍ଣବୋଧ ଉଭୟ ଗୋଟିଏ ଶ୍ରେଣୀର ବହି । ଇଂରାଜୀ ସାହିତ୍ୟର ବ୍ୟାପ୍ତି ଓ ବିଶାଳତା ମଧ୍ୟରେ ସେମାନଙ୍କର ସଚିତ୍ର ଶିଶୁ-ପୁସ୍ତକର ଇତିହାସ ଦେଖିବାବେଳେ ଉନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଆମର ସେତେବେଳକୁ ଶହେ ବର୍ଷ ବି ପୂରି ହୋଇନାହିଁ । ବର୍ଣ୍ଣବୋଧ ପରେ ପରେ 'ହସଖେଳ' ହିଁ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟକାରୀ ସୃଷ୍ଟି ରୂପେ ଶିଶୁ ମନକୁ ଆକୃଷ୍ଟ କରିଥିଲା । 'ହସଖେଳ'ର ଲେଖକ ପିଲଙ୍କ ହାତରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଅମୂଲ୍ୟରତ୍ନ ଉପହାର ଦେଇଥିଲେ "ହୁଆଁ-ହୁଇଁ" । "ହୁଆଁ-ହୁଇଁ", "ହସଖେଳ" ଓ ତତ୍କାଳୀନ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଶିଶୁ ପୁସ୍ତକର ଶିଳ୍ପୀ ଅନାଦି ମହାରଣାଙ୍କର

ଅଳଂକରଣ ପୁସ୍ତକ ବେଶିଦିନ ଟାଣି ରଖି ପାରିଲାନାହିଁ । ଓଡ଼ିଶାର ଖ୍ୟାତନାମା ଶିଳ୍ପୀମାନେ ଅନାଦିଙ୍କ ପରେ ପରେ ପିଲାଙ୍କଠାରୁ ବଡ଼ମାନଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ବହିର ରୂପସଜ୍ଜାରେ ଲାଗିପଡ଼ିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରଚୁର ଖ୍ୟାତି ଓ ଶକ୍ତିର ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଅଳଂକରଣରେ ନୂତନତ୍ୱ ଦେଖାଦେଲା ନାହିଁ । ଦ.ଈଶାଣ୍ଡ ବହି ବାହାରି ସାରିବା ପରେ ଯେ ସବୁ ଚିନ୍ତିତ ଆଶଙ୍କା ପ୍ରକ୍ଷଣାତ୍ମକ ଲାଗିଲା । ଅଳ୍ପବୁଦ୍ଧି, ଅର୍ଥପ୍ରିୟ ଓ ସ୍ୱାର୍ଥାନ୍ୱେଷୀ ପ୍ରକାଶକମାନଙ୍କର ଅଯଥା ହସ୍ତକ୍ଷେପ ଫଳରେ ହେଉ କିମ୍ବା ଅନ୍ୟ କୌଣସି କାରଣରୁ ହେଉ ସେମାନେ ଏହି ବ୍ୟବସାୟୀ କଳାରେ ଚରମ ଅଯୋଗ୍ୟତା ଦେଖାଇଛନ୍ତି ଏହା ବିଚାରିଲେ ଭଲି ସ୍ପଷ୍ଟ । ଏ ଜଣ୍ଟି ନେତ୍ରୁରେ ପ୍ରଚୁର ଶିଶୁପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ କବି କୁଞ୍ଜବିହାରୀଙ୍କର "ଖେଳ ସାଥି" ହିଁ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ । ଅଳ୍ପ ପରିସର ଓ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଅଳଂକରଣ ମଧ୍ୟରେ 'ଖେଳ ସାଥି' ପିଲା ଖେଳର ସାଥି ହୋଇ ପାରିଥିଲା ।

ସଚିତ୍ର ଶିଶୁ-ପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶନ ଓ ପ୍ରଣୟନ ବଙ୍ଗଳା ଓ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରାୟ ଗୋଟିଏ ସମୟରେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଶା ମାଟିରେ ତାର ବିଫଳତା ସବୁଠାରୁ ବେଶି କଷ୍ଟହୁଏ । ଏ ଯାଏ ପିଲାମାନଙ୍କ ହାତରେ ଉପହାର ଦେଲାଭଳି ଗୋଟିଏ ବହି ବି ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ନୁହେଁ.ତ ଆଉ କଣ ? ପ୍ରତିବର୍ଷ ପିଲାଙ୍କ ନାମରେ ପ୍ରତି ପ୍ରକାଶକ ପ୍ରଚୁର ପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶ କରୁଛନ୍ତି । କଟକ ସହରର ଗଳିକନ୍ଦିରେ ଶିଳ୍ପୀ ଖୋଜିବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ ରହୁଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଗୋଟିଏ ହେଲେ ସାର୍ଥକ ସୃଷ୍ଟି ଦେଖି ନିଶ୍ୱାସ ମାରିଲା ଭଳି ଅବସର ନାହିଁ । ଏବେ ବୃତ୍ତାଏ ଅବର୍ଜନା ଥାଏ

ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଉ ଯେ କି ଭଳି ଲାଭ ହେଉଛି; ତାର ଉତ୍ତର କେବଳ ସେଇ ଚତୁର ବ୍ୟବସାୟୀମାନେ ହିଁ ଦେଇ ପାରିବେ । ପଡ଼ୋଶୀ ବଙ୍ଗ ପ୍ରଦେଶରେ ଶୀତେର ପୁତୁଲ, ତୁଷାର ଦ୍ୱୀପ, ଆବଲ୍ ତାବଲ୍ ଖାଇ ଖାଇ, ହସିକା ପାଠ, ଶିଶୁଭାରତୀ, ଶକୁନ୍ତଳା ଓ ରାଜକାହାଣୀ ଭଳି ବହି ଦେଖିଲେ ଆମ ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ଅତି ଉତ୍କଣ୍ଠାରେ ଆଖିରେ ଲୋଭ ଲାଗେ ! ଏସବୁ ଅବ୍ୟବସ୍ଥା ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରକାଶକର ବ୍ୟବସାୟୀସୁଲଭ ମନୋବୃତ୍ତିରେ ମୁନାଫାର ଆୟୋଜନ କରୁଥାଏ । ଝଲମଲ ମଲାଟ ଧରି ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମଣ୍ଡିତ ପତ୍ରରେ ଥାଇ ଥାଇଁ ତୁଳନାର କରୁଣ ଆନନ୍ଦକୁ ସୃଷ୍ଟି କରୁଥାଏ ।

ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀରୁ ପୁରସ୍କୃତ 'ହସି ଖୁସି' 'ରବି ଠାକୁର', 'ଧାଙ୍ଗୁ ସିଏ' ଇତ୍ୟାଦି ପୁସ୍ତକର ଗୁଣ ସମ୍ଭାର କୌଣସି ପ୍ରକାରରେ ଆଲୋଚ୍ୟ କିମ୍ବା ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ନୁହଁ । ବଙ୍ଗ ପ୍ରଦେଶରେ ଯେତେବେଳେ 'ହାସି ଖୁସି' ଓ 'ଶକୁନ୍ତଳା' ଭଳି ପୁସ୍ତକର ସୃଷ୍ଟି ଦେଖାଯାଏ ସେତେବେଳେ ଆମର 'ଧାଙ୍ଗୁ ସିଏ'ର ଉଦ୍ୟମ କି କ୍ଷୀଣ ପଡ଼େ ? ଦୁଏକ ଚିତ୍ର ରଚନାର ସ୍ରଷ୍ଟା ଅବନୀନ୍ଦ୍ର ଗଗନେନ୍ଦ୍ରନାଥ ଠାକୁର ଓ ଶିଶୁ-ଶିଳ୍ପୀ ନନ୍ଦଲାଲ ବସୁଙ୍କର ପ୍ରକାଶ-ଭଙ୍ଗୀ ତୁଳନାରେ ଆମର ପ୍ରତିଭା ମ୍ଳାନ-ପ୍ରାୟ ହୋଇପାରେ, କିନ୍ତୁ ଏଇ ମ୍ଳାନ-ପ୍ରଭାର ମାନଦଣ୍ଡ ଏତେ ନିମ୍ନରେ ଯେ ତାହା ଦନ୍ତୁରର ଅପେକ୍ଷା ଉଚ୍ଚ ନୁହେଁ । ଯେତେ ଅଳ୍ପ ଆୟାସରେ ସୁନ୍ଦର, ସୁରୁଚି ଓ ସୁପାଠ୍ୟ ହୋଇ ପାରେ, ତାହାର ହିଁ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରା ହୋଇଛି । ଏବେ ଯେଉଁସବୁ ପିଲାଙ୍କ ବହିର ହିଡ଼ିକ ପ୍ରକାଶ ପାଉଛି, ତାହା ମଧ୍ୟରୁ ମୌଳିକ ରଚନାର ସନ୍ଧାନ ନେବା ଗୋଟିଏ ଦୁରୂହ ବ୍ୟାପାର । ମୌଳିକ ଗୁଣ ସମ୍ଭାରର ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠୁଛି କେଉଁଠୁ ?

ରାମପ୍ରସାଦ ମହାନ୍ତିଙ୍କର "ମନ ପବନ" ଓ ହୃଦାନନ୍ଦ କାନୁନ୍‌ଗୋଙ୍କର 'ଚଳନ୍ତା ଗଛକର ଅମୂହାଁ ନଈ' ପୁସ୍ତକ ଦୁଇଟିକୁ ବର୍ତ୍ତମାନର ସାର୍ଥକ ସୃଷ୍ଟି ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇ ପାରେ । 'ଚଳନ୍ତା ଗଛକର ଅମୂହାଁ ନଈ'ର ଲେଖାର ବାହାଦୁରୀ ଯେଉଁ ପରିମାଣରେ ଉପଲବ୍ଧ କରାଯାଏ, ଚିତ୍ରଗୁଡ଼ିକର ବାହାଦୁରୀ ସେହି ପରିମାଣରେ ଉପଲବ୍ଧ କରାଯାଇ ପାରେନାହିଁ । ଉକ୍ତ ପୁସ୍ତକର ଶୈଳୀ ଯେ କଥାର ପ୍ରକୃତି ସହିତ ସମତା ରକ୍ଷାକରି ପାରିନାହାନ୍ତି, ଏହା ଯେ କୌଣସି ଶିଶୁ-ସମୀକ୍ଷକ ସ୍ୱୀକାର କରିବ । ଏହାପରେ ଶିକ୍ଷା ଓ ସାହିତ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସମଗ୍ର ଭାବେ ବହିଟି ବେଶ ଉପଯୋଗୀ ହୋଇଛି । କିନ୍ତୁ ୧୫।୧୬ ବର୍ଷ ବୟସର ବାଳକ ବାଳିକାମାନଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଲିଖିତ ହେବା ଉଚିତ ଥିଲା । ସ୍ୟାଣ୍ଡିଫୋର୍ଡଙ୍କ ଭଳି ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକଙ୍କ ମତରେ ୧୫।୧୬ ବର୍ଷ ନ ହେବାଯାଏ ପିଲାଙ୍କୁ ଶରୀରତତ୍ତ୍ୱ ସମ୍ପର୍କରେ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ବୃଥା । ଶାରୀରିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଓ ପରିବର୍ଦ୍ଧନ ନହେବା ପୂର୍ବରୁ ଛୋଟ ପିଲାଙ୍କ ମନରେ ଶରୀରତତ୍ତ୍ୱ ସମ୍ପର୍କରେ ଜ୍ଞାନ ଅର୍ଜନର ପ୍ରବୃତ୍ତି ଜାଗ୍ରତ ହୋଇନଥାଏ । ଏହାପରେ 'ମନ ପବନ' କଥା । ଗୋଟିଏ ବାକ୍ୟରେ କହିବାକୁ ଗଲେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଓଡ଼ିଆ ବହି ପ୍ରକାଶନରେ ମନ ପବନର ଆଭିଜାତ୍ୟ ପ୍ରଶଂସନୀୟ । ତାହା ତଥାପି ସ୍ଥିତିବାନ ନୁହେଁ । ଦୁର୍ବଳ ଚିତ୍ରକଳା ଓ ଦୁଇ ରଙ୍ଗ ପ୍ରଚ୍ଛଦପଟଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ମୁଦ୍ରଣ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଅପେକ୍ଷା ନଷ୍ଟ ମାତ୍ର ଚିହ୍ନ ରଖିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଛି । ପ୍ରଚ୍ଛଦପଟ ରଙ୍ଗିନ ହୋଇଛି ସତ କିନ୍ତୁ ଶିଶୁପ୍ରାଣକୁ ଛୁଇଁବା ଭଳି ପରିକଳ୍ପନାର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ନାହିଁ । ନାନା ପ୍ରକାର ଫୁଲ, ଫଳ, ରଙ୍ଗ ଓ ବସ୍ତୁବସ୍ତୁର ପରିବେଷଣ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ଶିଶୁ ପ୍ରାଣକୁ ଆକୃଷ୍ଟ କରାଯାଏ ବୋଲି ପ୍ରକାଶକ ଭାବି ଥାଆନ୍ତି, ତେବେ ଭୁଲ କରନ୍ତି

ବୋଲି କହିବାକୁ ହେବ । ଛବି ସେପରି ଦେଖିଲ ଓ ସ୍ବଦେଶପ୍ରାଣ୍ତୀ ହେବ, ସେପରି ପିଲାଙ୍କ ମନରେ ରେଖାପାତ କରିବ । ଅଥଚ ନାନାପ୍ରକାର ଜଟିଳ କାରୁକର୍ମର ସମାବେଶ କେବେବେଳେ ସାର୍ଥକ ସୃଷ୍ଟିର ମୂଳକଥା ନୁହେଁ । ଏ ପ୍ରକାର ବଳିଷ୍ଠ ଚିତ୍ରଶିଳ୍ପୀର ଅଭାବ ଅଛି ।

ହଙ୍ଗେରୀ ଗୋଟିଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ରାଜ୍ୟ । ଦୁଇବର୍ଷ ତଳେ "Youth Publishers" ସଂସ୍ଥାରେ ଶିଶୁମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଉପନ୍ୟାସର ଗୋଟିଏ ପୁରସ୍କାର ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ ଏବଂ ବଡ଼ ବଡ଼ କବି ଓ ସାହିତ୍ୟିକମାନେ ଆନନ୍ଦର ସହିତ ସେଥିରେ ପ୍ରତିଯୋଗିତାରେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ । ଏଇ ପ୍ରତିଯୋଗିତା ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲା ଦାନିୟୁବ ତଟ ଦେଶରେ ସୁଇଜ ବାର୍ଣ୍ଣର ପ୍ରାକୃତିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ସମୃଦ୍ଧ ନିର୍ଜନ ଭୂମି ମଧ୍ୟରେ—ଏକ ଅନୁକୂଳ ପରିବେଶ ମଧ୍ୟରେ । ତାହା ପରଠାରୁ ସେଇ ସ୍ଥାନଟି "Writer' Retreat" ନାମରେ ନାମିତ । ହଙ୍ଗେରୀର କବି Sandor Petofiଙ୍କ ରଚିତ ମହାକାବ୍ୟ Janervityର ଗଦ୍ୟରୂପ ପାଇଁ ଯେଉଁ ପ୍ରତିଯୋଗିତା ହୋଇଥିଲା, ସେଥିରେ ହଙ୍ଗେରୀର ଚାରିଜଣ ଶ୍ରେଷ୍ଠ କବି ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ । ଏପରି ଅନୁଷ୍ଠାନର ବ୍ୟାପକ ଯୋଜନା ସମ୍ପର୍କରେ ଆମର ପ୍ରକାଶକମାନେ କୌଣସି ସନ୍ଧାନ ରଖନ୍ତି ବୋଲି ମନେହୁଏ ନାହିଁ । ଲେଖକମାନଙ୍କ ଭଳି ପ୍ରକାଶକମାନେ ମଧ୍ୟ ଦେଶ ବିଦେଶରେ ମୁଦ୍ରଣ ଶିଳ୍ପ ଓ ପୁସ୍ତକର ଉତ୍କର୍ଷ ପାଇଁ ଅଧିକ ସଚେତନ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ନୋହିଲେ ଆମେ ଯେଉଁ ଜମିରେ ସେଇ ଜମିରେ ହିଁ ରହି ଯାଇଥିବା ; କେବଳ ଆପଣା ଚଉପାଢ଼ୀ ଉପରେ ଆସ୍ଥାନ ଜମାଇ ଆପଣାକୁ ବଡ଼ ବୋଲି ଭାବି ମାନୁଥିବା ।

ଆଜିର ଶିଶୁ ଆଗାମୀ କାଲିର ଭବିଷ୍ୟତ । ଆଜିର ସମସ୍ତ କର୍ମ ଓ ଧର୍ମ ତା'ର ମନରେ ମୁଦ୍ରାଙ୍କିତ ହେବ । ପ୍ରଥମେ ଗୁରୁ ଉକ୍ତିର କେବଳ ଶୁଣୁଥିଏ ଥାଏ । ପରେ ସେହି ଶାସ୍ତ୍ର ଶାଖା-ପ୍ରଶାଖା ପ୍ରସାରିତ ହୋଇ ଜାତିକୁ ବନସ୍ପତିରେ ପରିଣତ କରେ । ପ୍ରାଚୀନକାଳରେ ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ସେହିପରି ଦେଖାଯାଏ । ଧୀରେ ଧୀରେ ବୟସ ବର୍ଦ୍ଧିତ ହେବା ସଙ୍ଗେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଅଭିଜ୍ଞତା, ସଞ୍ଚିତ ସମ୍ବେଦନ, କର୍ମ ପ୍ରେରଣା ଓ ମନନ ଶକ୍ତି ବର୍ଦ୍ଧିତ ହୋଇଥାଏ । ଏଥିଲାଗି ସମାଜପତି, ଶିକ୍ଷାବିତ୍, ଶିଳ୍ପୀ ଓ ଶିଶୁପୁସ୍ତକର ପ୍ରକାଶକମାନଙ୍କର ନୈତିକ କର୍ତ୍ତବ୍ୟବୋଧ ରହିବ । ଶିଶୁ ଜୀବନର ସମଗ୍ରଭାବେ ସ୍ତର ଅନୁଧ୍ୟାନ ହୋଇ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବା ମଧ୍ୟ ଲୋଡ଼ିଏ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଲେଖକମାନେ ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱର ସୂକ୍ଷ୍ମ ଜ୍ଞାନରେ ଅଧିକାରୀ ଓ ଶିଳ୍ପୀମାନଙ୍କର ମୌଳିକ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ଥିବ— ସେମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ଶିଶୁ ପୁସ୍ତକ ରଚନାର ସୁବ୍ୟବସ୍ଥା ହେଲେ ଜାତିର ଭାଗ୍ୟ ପଥ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ହୋଇପାରିବ !

କଟକ
୧୯୫୬

କଳାଶିକ୍ଷା ଓ ଶିକ୍ଷାୟତନ

ସେଦିନ କୋଣାର୍କର ବାଲୁକା ସ୍ତୂପରେ ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ ହୋଇ ଉଠିଥିଲା ବାରଶହ କାରିଗରଙ୍କ ନିହାଣ ଆଘାତରେ । ସମ୍ରାଟ ନରସିଂହଦେବଙ୍କ ଆଦେଶରେ କୋଣାର୍କ ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ, ସେ ଯୁଗରେ ଶିଳ୍ପୀ କଳାବୋଧର ଗୋଟିଏ ସ୍ମାରକ ପଦ । ସେ ଯୁଗରେ ଯେଉଁ ବାରଶହ କାରିଗର ଓଡ଼ିଶାର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରୁ ଆସି ଏକାଠି ହୋଇଥିଲେ, ଆନନ୍ଦ ଉତ୍ସାହ ମଧ୍ୟରେ ଅନୁଷ୍ଠାନଟିକୁ ଅଳଙ୍କାର ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ଓ ସୃଷ୍ଟି ପ୍ରତିଭାକୁ ପ୍ରସାରିତ କରିବାର ସୁବର୍ଣ୍ଣ ସୁଯୋଗ ପାଇଥିଲେ,—ସେମାନେ ସମସ୍ତେ କ'ଣ ଗୋଟିଏ ଶ୍ରେଣୀର ଶିଳ୍ପୀ ? ଏହା ଏ ଯୁଗର ଗୋଟିଏ ପ୍ରଶ୍ନ । ଗୁରୁ ଶିଷ୍ୟ, ପ୍ରାଚୀନ ନବୀନ ସମସ୍ତେ ଏକାଠି ହୋଇ ସେ ଦିନର ମହନୀୟ କଳାସୃଷ୍ଟିଟିଏ ବାଲିଚଡ଼ା ଉପରେ ଠିଆ କରିଥିଲେ । ଆଜି ସେ କଥା ଭାବିଲେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଲାଗେ ! କି ଅପୂର୍ବ ରୂପରେ ନିଶା-ଣିଲ ସେମାନେ ମାତାଲି ହୋଇଥିବେ ସତେ ? କିନ୍ତୁ ଉଚ୍ଚନୀଚଠାରୁ ଭୁଲରେ କେହି ମଧ୍ୟ ମନ ମଧ୍ୟରେ ଗ୍ଲାନି ନଥିଲା । ଆନନ୍ଦ ଉଣା ପଡ଼ୁ

ନଥିଲା । କହିବାକୁ ଗଲେ, ଅତି ନମ୍ରତାର ସହିତ ଯୁବ ଶିଳ୍ପୀମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଏ ଦେଶ ସଂସ୍କୃତିର ମୂଳଦୁଆ ପଡ଼ିଥିଲା । ଚନ୍ଦ୍ରଭାଗା ଗର୍ଭରେ ମନ୍ଦିର ଗଢ଼ି ହେଉଥିଲା, ଯେଉଁ ପୁଣ୍ୟ ଶ୍ଳୋକ ଶିଳ୍ପୀମାନଙ୍କର ସହଯୋଗରେ, ସେମାନଙ୍କ ନାମ ମଧ୍ୟ ଏ କାଳ ମନେରଖି ପାରିନାହିଁ । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ କେବଳ ଶିବେଇ ସାମନ୍ତରାୟ ଓ ବିଶୁ ମହାରଣାଙ୍କୁ ଇତିହାସ ପୃଷ୍ଠାର ପ୍ରମୁଖ ନାୟକ ରୂପରେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଛି ।

କେବଳ କୋଣାର୍କ ନୁହେଁ, ସାରନାଥ, ପୁରୀ, ଭୁବନେଶ୍ୱର, ଅଜନ୍ତା, ଖଜୁରାହୋ, ମହାବଲୀପୁରମ୍ ଓ ବାଘ ପ୍ରଭୃତି ସ୍ଥାନରେ ଯେଉଁ ଶିଳ୍ପୀକୁଳ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲେ, ସେମାନେ ମନ୍ଦିର, ବିହାର, ଚୈତ୍ୟ ଇତ୍ୟାଦି ନିର୍ମାଣ କରିବା ସହିତ ସମସ୍ତ ଶିଷ୍ୟ, ପ୍ରଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦାନ କରି ସାଧାରଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କଳାବୋଧର ପ୍ରସାର କରୁଥିଲେ । ସୁପ୍ତ ଜନମନର ସୂର୍ଯ୍ୟମୁଖୀକୁ ଆଲୋକ ଦେଇ ମୁକୁଳିତ କରୁଥିବେ—ପଥପ୍ରଦର୍ଶକ କରାଉଥିଲେ । ସଂସ୍କୃତିର କେନ୍ଦ୍ର ମନ୍ଦିରରେ ଏଭଳି ଅନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକ ଆଜି ଲୁପ୍ତ ହେଲାଣି ! ସାରନାଥ ଭିତ୍ତିଚିତ୍ରରେ ଜାପାନୀ ଓ ଚୀନା ଶିଳ୍ପୀମାନଙ୍କ ତୁଳିକା ଚାଳିତ ହେଲା । ଶହ ଶହ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅଜନ୍ତାର ଗୁମ୍ଫା ଗୁଡ଼ିକ ସୁସମାମଣ୍ଡିତ କରାଯାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାହା କିମ୍ବା ଚେତନା କୃତିତ୍ୱକୁ ସେଥିରେ ଜୁନପ୍ରାଣ ଦେଖାଯାଇନାହିଁ । ଏହା ଭାରତୀୟ କଳାର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ । କୌଣସି ଶିଳ୍ପାନୁଷ୍ଠାନର ପ୍ରତ୍ୟେକ କର୍ମନିପୁଣ କାରିଗର- ମାନଙ୍କର ନିଷ୍ଠା ଅବଦାନ ନ ହେଲେ ବି ସେଥିରୁ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଜାଣିବା କିମ୍ବା କୃତି ଭଙ୍ଗୀର ପାରିପାଟ୍ୟ ବର୍ଜନ କରିବା ସମ୍ଭବ ହୋଇନାହିଁ ।

ଗୋଟିଏ କଥାରେ କହିବାକୁ ଗଲେ ପ୍ରାକ୍‌କାଳରେ କଳା ବିଦ୍ୟାଳୟ ଗୁଡ଼ିକ ଗୋଟିଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନରେ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇନାହିଁଭଳି ହୋଇପାରୁନଥିଲା ; ରାଜାମାନଙ୍କ ଆଶ୍ରୟରେ ରାଜକୋଷ ଉନ୍ମୁକ୍ତ ହୋଇ ଦେଶର ବିଭିନ୍ନ କ୍ଷେତ୍ରରେ କଳା ଦେବାଳୟ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା । ଅଜନ୍ତା ଓ ଇଲୋରାଭଳି ଗୁମ୍ଫା ମନ୍ଦିରମାନେ ଦେଶର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ କଳାକାର ବା ଶିଳ୍ପୀଙ୍କ ସୃଷ୍ଟି କରୁଥିଲେ । ଶିଳ୍ପୀମାନଙ୍କ ଭଳି ଶିଳ୍ପ ଏ ଦେଶରେ ବାସ୍ତବିକ ଦୁର୍ଲଭ ନୁହେଁ । କାଳ ଏ ଦେଶରେ କେବଳ ଶିଳ୍ପୀର ଅଭାବ ଘଟିଛି ନୁହେଁ ତାଙ୍କ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାରର ସାଧନ ସାମଗ୍ରୀ—ସମସ୍ତଙ୍କ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସୂଚନା । ଏହିପରି କଳାକାରଙ୍କ ପ୍ରତି ଓ ଜନତା ଘଟଣାର ଶିକ୍ଷାର ଅଭାବରୁ ଯିବାରୁ । ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ଏହିପରି କଳାଲୋକର ସୁଯୋଗ ମିଳିନାହିଁ । ଏହିପରି ଶିଳ୍ପୀ ଆଜି ଆମର ସ୍ୱାଧୀନତାର ଅଭାବରୁ ସମର୍ପଣ କରୁଛନ୍ତି । ଯାହାପୂର୍ବେ କରିଥାଏ ଅବଶ୍ୟ ଏବେ ସମର୍ପଣ କରିଦେବାର ଭଳିରେ ନିର୍ଭରତା ନେଇଯାଇ ପାରନ୍ତି ସେଇଥିପାଇଁ । ଯେଉଁ ଯୁଗର ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଶିଳ୍ପୀ ବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକ ଆଜି ବଞ୍ଚି ଗାର୍ହସ୍ଥ୍ୟରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇ ପାରନ୍ତି । ସ୍ୱର୍ଗ, ଦୃଶ୍ୟ, ଆଦି ପ୍ରକୋଷ୍ଠରେ ଏହି ଭଳି ସ୍ୱାଧୀନ ଯାତନାରେ ।

ଆଜିର କଳା ବିଦ୍ୟାଳୟ ନିଜ ପ୍ରାଧାନ୍ୟର ଧାରଣାରୁ ଉନ୍ନତ ହୋଇ ଗଢ଼ିବାକୁ ଲାଗି ଚାଲିଛି ଦେଶଯାକ ଦେଖା ଦେଇଛି । ଧନକୁବେର ଗୁଡ଼ିକ ମାର୍ଜିତ ରୁଚିକୁ ଉଠିବା ସଙ୍ଗେ ଉନ୍ନତି ଘଟିଛି । ବିଲାତି ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ଏପରି ଭଳିକା ରଖି ଦେଖିଲେ ଆମର ଦେଶୀୟ ରୁଚି ଓ ବୋଧଶକ୍ତିର ଉତ୍କର୍ଷ କିଛି ବଢ଼ିଛି ବୋଲି ଦେଖାଯିବ । ଆଜି କଲିକତା, ବୋମ୍ବେ, ଲକ୍ଷ୍ନୌ, ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ପ୍ରଭୃତି ସ୍ଥାନରେ

କଳା ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ ସଙ୍ଗରେ ଠିଆ ହୋଇବ । ଶହ ଶହ ଭାରତୀୟ ଯୁବକଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣ କରିବ ଓ ବିଦାୟ ଦେବ । ଏହି ସେଥିପାଇଁ ମହାନଗରର ନାଗରିକମାନଙ୍କ ବ୍ୟବସାୟୀ ଆଜି ସେହି ନିଷ୍ପତ୍ତିରେ ଥିଲା, ନଗର ସ୍ଥାପନର ଦୃଢ଼ ଗଡ଼ ସୂଚନା । ଯୁବକମାନଙ୍କ ସାଧାରଣ ଅର୍ଥ ପ୍ରାପ୍ତି ଯାନବାହନଙ୍କୁ ଠିକ୍ ସେହି ପ୍ରତ୍ୟେକରେ ଉତ୍ସାହ କରିବାଲାଗି କୌଣସି ସୃଷ୍ଟି କରୁନାହିଁ । ଭାରତୀୟଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଧରଣର ଅଧ୍ୟୟନ ଓ ଅଧ୍ୟାପନର କୌଣସି ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ନାହିଁ । ଆମ୍ଭ କଳାଶିକ୍ଷା ପଦ୍ଧତି ଏବଂ ଏକ ଜୀବନ୍ତ ଉଦାହରଣ ।

ବର୍ତ୍ତମାନର ବିଶ୍ୱ-ବିଦ୍ୟାଳୟର ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଣାଳୀ ଯେତେ ଖରାପ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ତାହା ଦ୍ୱାରା କଳା ଓ ସଙ୍ଗୀତ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅସମ୍ଭବ ସଫଳତା ଲାଭ କରାଯାଏ । ନୂଆ ଶିକ୍ଷାପଦ୍ଧତିର କଳ୍ପନା ଆଜି ଯେଉଁ କୌଣସି ଭାରତୀୟର ମନ-ପ୍ରାଣକୁ ଉତ୍ତେଜିତ କରୁଥାଏ, ତେବେ ତାହା ମୂଳରେ ବର୍ତ୍ତମାନର ଶିକ୍ଷାର ହାତ ଅଛି ବୋଲି ମନେ ହୁଏ । କଳାଶିକ୍ଷାର ପ୍ରକୃତ ମର୍ମ ମର୍ମେ ଉପଲବ୍ଧି କରି ଶିଳ୍ପାଚାର୍ଯ୍ୟ ନନ୍ଦଲାଲ ବସୁ ଯେଉଁ କଳ୍ପନା କରିଥିଲେ, କଳାବିଦ୍ୟାଳୟ ଗୁଡ଼ିକ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ତୀର୍ଥ ସ୍ଥାନ ଭଳି ହେବା ଉଚିତ । ସେଠାରେ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀ ସେମାନଙ୍କ ଅଧ୍ୟାପକମାନଙ୍କ ସହିତ ଗ୍ରାମେ ଗ୍ରାମେ ବୁଲି ପ୍ରକୃତିର ଶିଳ୍ପାନୁଶୀଳନ କରିବେ, ଲୋକଚରିତ୍ରର ବହୁବିଧ ପ୍ରକାଶ ଓ ଶିଳ୍ପକଳାର ଅବଦାନକୁ ଅନୁଧ୍ୟାନ କରିବେ । ଏହାର ସହିତ ଅନ୍ତରରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଅର୍ଚ୍ଚନା କରିବେ । ଏହିପରି ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଞ୍ଚଳର ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶିଳ୍ପୀମାନେ ନିଜର କଳାବୋଧର ଧାରଣା

ହେବେ ! କୋଟିଏ କୋଟିଏ ହୃଦୟର ଆନନ୍ଦ ସିନ୍ଧୁରେ ସମସ୍ତ ଜୀବନ ମୂର୍ତ୍ତି ସମ୍ପୃକ୍ତ ହୋଇପାରିବ । ବର୍ଷର କେତୋଟିଦିନର ଅପେକ୍ଷା ନିଜ ଅନୁଷ୍ଠାନଟିରେ ଏକାନ୍ତ ହୋଇ ପ୍ରଦର୍ଶନୀ କିମ୍ବା ନାନା ପ୍ରକାରର ସାମାଜିକ ଉତ୍ସବମାନ ଆପଣା ମଧ୍ୟରେ ହିଁ ସୀମାବଦ୍ଧ କରିବେ । ଏ ଜିନିଷଟି କେବଳ ଜୀବନ ଦେଶରେ ଏକାନ୍ତ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ; ପ୍ରାଚୀନ ଯୁଗର ତପୋବନ ଓ ଋଷି ଆଶ୍ରମର ନିଜ ଆଦର୍ଶରେ ଆଜି ହୋଇପାରେ । ଆଗ୍ରହ ମହାତ୍ମାଙ୍କର ଏହି ମତ ଅନୁଭୂତି ପ୍ରାପ୍ତି ହୋଇଥିଲା, ଶାନ୍ତିନିକେତନ କଳାଭବନରେ ତାହା ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କଲା । ଆଶ୍ରମବାସୀଙ୍କର ସୃଜନଶୀଳ ଆଉ ଉତ୍ସବ କଳାକ୍ଷେତ୍ରରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତି । ଏହି ସୁନ୍ଦର ସବୁରେ ଅନ୍ୟପ୍ରକାର ଶୋଭାଯାତ୍ରା ଦ୍ୱାରରେ ଗଭୀର ଆନନ୍ଦ ଓ ତାରୁଣ୍ୟର ବାଣୀ ବିତରଣ କରିବା ହିଁ କଳା-ସାଧନାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ମଧ୍ୟରୁ କୋଟିଏ ।

କଳାଶିକ୍ଷାରେ ଶିକ୍ଷକ, ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ଓ ଶିକ୍ଷାନୁରାଗୀ— ପ୍ରତ୍ୟେକର ଦାୟିତ୍ୱ ରହିଛି । ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ଓ ଶିକ୍ଷକ ଉଭୟେ ଅନୁଭୂତିଶୀଳ । ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କ ଭାଷାରେ କହୁଛନ୍ତି, ଶିକ୍ଷକ କଳାପ୍ରିୟ ଓ ଛାତ୍ର ଶିକ୍ଷକପ୍ରିୟ ନହେଲେ ଦୁହିଁଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଭାବ ବିନିମୟରେ ସୁବିଧା ଆସେ ନାହିଁ । ଦୁହେଁ ପୁଣି ଶିକ୍ଷାପ୍ରିୟ ହୋଇଥିବା ଉଚିତ । ପରିବେଶରେ ସେମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା କଳାପ୍ରିୟ ବା କଳାବିତ୍ ନ ହେଲେ ଶିକ୍ଷାନୁରାଗୀ କିମ୍ବା ସମାଜ ଉପରେ ତା'ର ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ିବା ଅସମ୍ଭବ । ଶିକ୍ଷାନୁରାଗୀ ଗୁଡ଼ିକ ସମାଜର ଅବିଚ୍ଛେଦ୍ୟ ଅଙ୍ଗ । ପ୍ରତ୍ୟେକ୍ ଗୁରୁ ଶିଷ୍ୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମିଳନରେ ଶିକ୍ଷାନୁରାଗୀ ଗୁଡ଼ିକ

ସୃଷ୍ଟି ଓ ଉନ୍ନତିର ସହାୟ ଥାଏ । ଶିକ୍ଷାର ଏହି ଦିଗଟିକୁ କଳାବିତ୍ ଏବଂ ଲକ୍ଷ୍ନୌ ଗଭ: ବିଦ୍ୟାଳୟର ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ଅସିତ୍ କୁମାର ହାଲ୍‌ଦାର ଅତି ସୁନ୍ଦର ଦେଖାଇଛନ୍ତି—"ଅଧିକାଂଶ ଅଭିଭାବକ ବ୍ୟକ୍ତି ରେଖାଚିତ୍ରଣରେ ଶିଳ୍ପ ଶିକ୍ଷକ ଦେଖିବାପାଇଁ ଚାହାନ୍ତି ନାହିଁ । କିମ୍ବା ଅଧ୍ୟାପକମାନେ, ତାହାହାଙ୍କରେ ତେଲ ଓ ବ୍ରସ୍‌ର ଆଦର ସମାନ ମାତ୍ରେ ଦେଖନ୍ତି ।" ଏକଥା ଅଧିକ ଏକ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ସତ୍ୟ ଭଳି ମନେହୁଏ । ଆଧୁନିକ କଳାସମାଲୋଚକ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ରେଟ୍, ଟିକ୍‌ଏଲେନବାହିଁ ତାଙ୍କର The Aesthetic method of Education ପୁସ୍ତକରେ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ମତରେ, 'ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଶିକ୍ଷକ ଶିକ୍ଷାଦାନବେଳେ ଶାସନ କରିପାରିବେ ନାହିଁ । ବରଂ, ସେ ଅଭିଜ୍ଞ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠାରେ ଜଣେ ନିପୁଣ ଶିଳ୍ପୀ ଭଳି ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ସହି ବ୍ୟବହାର କରିଥାଏ ।" ଗୁରୁ ଯଦି ଶିଷ୍ୟର ଆତ୍ମୋନ୍ନତିପାଇଁ କ'ଣ ପ୍ରୟୋଜନ ତାହା ଧାରଣା କରି ନ ପାରେ, ତେବେ ଶିଷ୍ୟର ସେ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରତି ଆଗ୍ରହ କମିଯିବା ହୋଇଥିଏ ସାଧାରଣ ଅବସ୍ଥା । ଶିକ୍ଷକ ଓ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଦୃଢ଼ ପ୍ରେମର ସମ୍ପର୍କ ନ ରହିଲେ ଏହି ଅବସ୍ଥା ସୃଷ୍ଟି କରେ । ଗୁରୁର ଅବଶ୍ୟ ଦାୟିତ୍ୱବୋଧ ଓ ଶିଷ୍ୟର ଏକନ ଗୁରୁର ଆସନରେ ଆସୀନ ହେବାର ଯୋଗ୍ୟତା ନ ଥାଇ ପ୍ରତ୍ୟେକରେ କଳା ସାଧନାକୁ ନଷ୍ଟ କରନ୍ତି । ଏମାନେ ଉପଦେଶରେ ଯଦି ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀକୁ କହନ୍ତି ଯେ, 'ମୋର ଶିଷ୍ୟର ସୃଷ୍ଟି ଦେଖିଲେ ଠିକ୍ ମୋ'ର ସୃଷ୍ଟିର ଅନୁରୂପ'—ସେଥିରେ ମଧ୍ୟ ଅନୁଷ୍ଠାନର ଗୌରବ ହୋଇବ ବୋଲି ବୁଝିବାକୁ ହେବ । ଏ ଧରଣର ଗୁରୁ ଚିରକାଳ ନିନ୍ଦିତ ; ଶିଷ୍ୟକୁ ସେ ଅଜ୍ଞାତରେ ସ୍ୱାଧୀନତାରୁ ବଞ୍ଚିତ କରନ୍ତି । ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ

ଏପ୍ରକାର ବ୍ୟାଧିର ପ୍ରସାର ନ ଥିବାରୁ ସେ ଦେଶରେ କଷ୍ଟ ଦରିଦ୍ର ମୁକ୍ତି ଦେଖିବାକୁ ମିଳୁଛି ।

ଯେତେବେଳେ ଜେମସ୍ଙ୍କ ଭଳି ଅଭିଜ୍ଞ ଶିକ୍ଷାବିତ୍ ମତଦେଇଛନ୍ତି, "ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱର ଅତ୍ୟନ୍ତ ମୌଳିକ ତତ୍ତ୍ୱର ସୂକ୍ଷ୍ମ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରୟୋଜନରେ ଲାଗୁଛି"; ସେତେବେଳେ କଳାଶିକ୍ଷାର ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ତତ୍ତ୍ୱର ଓ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିବା ଉଚିତ । ଏହି ତତ୍ତ୍ୱର ଓ ବିଶ୍ଳେଷଣ ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟି ଦ୍ୱାରା ନହେଲେ, ସେତେବେଳେ ଅନୁସନ୍ଧାନ ଚେଷ୍ଟା-ମୂଳକ ହେବା ସମ୍ଭବ । ଜଣେ ସୁଧୀର ଶିକ୍ଷକର ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟିଦ୍ୱାରା ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନେ ବାନ୍ଧି, ଅସ୍ୱାଭାବିକ ବାଳକବାଳିକାଙ୍କ ଅସାଧ୍ୟ ବ୍ୟାଧିର ମନର ପରିଚୟ ମିଳିବା କଠିନ । ସାଧାରଣତଃ ଅସ୍ୱାଭାବିକ ବାଳକ-ବାଳିକାମାନେ ପ୍ରବୃତ୍ତିଦ୍ୱାରା ଚାଳିତ ହୋଇ ଥାଆନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କୁ ଆଦର୍ଶ, ପ୍ରେମ ଓ ନୀତିଗତ ଦୃଢ଼ତାର ବାଣୀ ନ ଶୁଣାଇ କଳାଶିକ୍ଷା ଦେବାବେଳେ ସହାନୁଭୂତିଶୀଳ ହେବା ଉଚିତ । ଏହି ପ୍ରବୃତ୍ତି ଗୁଡ଼ିକର ଧର୍ମ (Attributes) ସମ୍ପର୍କରେ ଧାରଣା ରଖି କ୍ରୀଡ଼ା, ଆନନ୍ଦ, ପ୍ରଦର୍ଶନୀ, ବନଭୋଜନ, ଭ୍ରମଣ ମଧ୍ୟରେ ପିଲାମାନଙ୍କୁ କଳାବୋଧ ପ୍ରତି ଉଦ୍ବୁଦ୍ଧ କରାଯାଇପାରେ । ଚେଷ୍ଟାମୂଳକ ବସ୍ତୁର ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସଂବେଦନ, ପ୍ରତିବେଦନ, ପ୍ରତ୍ୟଭିଜ୍ଞାନ, ସ୍ମରଣ, ଅନୁକରଣ, ଅନୁଭବନ, ଅନୁଧ୍ୟାନ, ଭାବନା, ପ୍ରେରଣା ଓ ଧାରଣା ପ୍ରଭୃତି ମାନସିକ ଅବସ୍ଥା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ । ଉପରୋକ୍ତ କାରଣ ଗୁଡ଼ିକର ଶୋଧନ ଦ୍ୱାରା କଳାଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନେ ସମନ୍ୱୟ ଦକ୍ଷ ଓ ସୁଧୀର ହୋଇ ଥାଆନ୍ତି । ଉପଯୁକ୍ତ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଜନ୍ମ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ଆରମ୍ଭରେ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କର ସମସ୍ତ ଚେଷ୍ଟା ସେହିଭଳି ଅଥବାରେ

ପରିବେଷଣ କଳ୍ପନା ଦେଇଥାଏ; ଚିତ୍ରସୃଷ୍ଟିର ପ୍ରବୃତ୍ତି ଜାଗ୍ରତହେବା ଫଳରେ ଆମ ଦେଶରେ ଶିକ୍ଷକମାନେ ସତର୍କ ନହେବାରୁ ତାହା ମଧ୍ୟ ସେଇଠାରେ ବାଧା ପାଉଛି । ଏଣୁ ଏ ସମସ୍ତ ଦେଖିଦେଲେ—"ଧୀରେ ଧୀରେ ହେଉଥିବା ସୃଷ୍ଟିର, ଶିଶୁ ଚିତ୍ର ଉପାଦାନ......"

ୟୁରୋପୀୟ ଚିତ୍ରକଳାର ଇତିହାସ ପ୍ରତି ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ ଲିଓନାର୍ଡୋ, ଏଞ୍ଜେଲୋ, ଟର୍ଣ୍ଣର, ରେମ୍ବ୍ରାଣ୍ଟ ଓ ପିକାସୋ ପ୍ରଭୃତି ଶିଳ୍ପୀମାନେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ନୂତନଧାରାର ସ୍ରଷ୍ଟା । ଆଧୁନିକ ଚିତ୍ରକଳା ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କଲେ, ୟୁରୋପୀୟ ଶିଳ୍ପୀମାନେ ମାତ୍ର କେତେବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ନାନାପ୍ରକାର ନୂତନ ଶୈଳୀ ଓ ମତବାଦକୁ ଆବିଷ୍କାର କରିଛନ୍ତି । ଆଧୁନିକ ଭାରତୀୟ ଚିତ୍ରକଳାର ସ୍ରଷ୍ଟାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଦୁଇଟି ନାମ ଉଲ୍ଲେଖ୍ୟ । ରବି ବର୍ମା, ନନ୍ଦଲାଲ ବସୁ, ଯାମିନୀ ରାୟ, ଅସିତ ହାଲଦାର, ସୁରେନ୍ଦ୍ରନାଥ କର ପ୍ରଭୃତି ଶିଳ୍ପୀଙ୍କ କଳାଗୁରୁ ଅବନୀବାବୁଙ୍କର ନାମ । ଅବନୀବାବୁଙ୍କ ବାଲ୍ୟଜୀବନ ସମ୍ପର୍କରେ ଏଠାରେ କହିବା ଅନାବଶ୍ୟକ । କିନ୍ତୁ ସମସ୍ତେ ମୌଳିକ ସୃଷ୍ଟିକାରୀର ଅଧିକାରୀ । ଥରେ ଏଇ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଅବନୀବାବୁ କହିଥିଲେ—"ଆମେ ସମସ୍ତେ କଳାଚର୍ଚ୍ଚା କରୁଛୁ । ଏଥି ସବୁରେ ମୌଳିକତାର ସ୍ଥାନ" ଦେଖା ଯାଉନାହିଁ । ଆପଣା ସ୍ୱକୀୟତ୍ୱ ରକ୍ଷାକରୁଛୁ । ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ରକ୍ଷାକରି ଅନୁଶୀଳନ କରିବା ହିଁ ଶିକ୍ଷା ଦେବାର ଏକମାତ୍ର ଉପାୟ ।" ଆଉ ଥରେ ଆଉ ଏକ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କହିବାକୁ ଯାଇ କହିଥିଲେ ଯେ, 'ଇମ୍ପ୍ରେସନିଜିମ୍ର ଦୁଇଟି ଦିଗ ଅଛି । ଗୋଟିଏ ଭାବପ୍ରବଣ ଓ ଅପରଟି ନିର୍ଦ୍ଦେଶାତ୍ମକ ।' ଏହି ଉକ୍ତିକୁ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିଦେଲେ ବୁଝାଯାଏ, ଭାବପ୍ରବଣ କଳାକାରମାନେ

ସୂକ୍ଷ୍ମକଳା ଶିଖାଇ ପାରୁଥାଆନ୍ତି । ତାହା ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କୁ ଆତ୍ମିକ ଓ ଆନନ୍ଦ ପ୍ରଦାନ କରେ । କର୍ମଯୋଗର ଅର୍ଥ କାରୁକଳା ; ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନେ ବସ୍ତ୍ର ବୁଣିଲେ, ସିଲେଇଲେ, ଛାପିଲେ ପ୍ରଭୃତି ବ୍ୟବହାରିକ ଜୀବନର କାରୁକ୍ରିୟା ଚେତନା ଓ ତାର ବ୍ୟବହାର କୌଶଳ ଶିକ୍ଷା କରୁଥାଆନ୍ତି । ସୂକ୍ଷ୍ମକଳା ସହିତ କାରୁକଳା ମଧ୍ୟ କଳାବିଦ୍ୟାଳୟରେ ସ୍ଥାନ ପାଇବା ଉଚିତ । ଯାହାଦ୍ୱାରା ମନ ଓ କର୍ମ ମଧ୍ୟରେ ଯୋଗସୂତ୍ର ସ୍ଥାପିତ ହୋଇ ଥାଏ । ଅବନୀବାବୁ ଓ ନନ୍ଦବାବୁଙ୍କ ଭଳି ଦୁଇଜଣ ବିଦଗ୍ଧ ଶିଳ୍ପୀ ଓ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ଏଇ କଳାବିଦ୍ୟାଳୟ ଉପରେ ଭାବଣୀୟ ।

ମୋଟାମୋଟି କଳା ବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ସାଧାରଣ ବିଦ୍ୟାଳୟର କଳାଶିକ୍ଷା ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋକପାତ କରିବା ହିଁ ଏ ପ୍ରବନ୍ଧର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ଯୁକ୍ତପ୍ରଦେଶରେ ସାତ ଗୋଟି ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ । ସେଠାକାର କଲେଜମାନଙ୍କରେ ଇତିହାସ, ଭୂଗୋଳ, ଦର୍ଶନ ଓ ସାହିତ୍ୟ ଭଳି ଚିତ୍ରକଳା ବି ଗୋଟିଏ ପାଠ୍ୟ ବିଷୟ । ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶ ଓ ହାଇଦ୍ରାବାଦ ରାଜ୍ୟରେ ବି କଲେଜମାନଙ୍କରେ କଳା ଚର୍ଚ୍ଚା ହୁଏ । ବନାରସ ଓ ଯାଦବପୁର ଇଞ୍ଜିନିୟରିଂ କଲେଜ ତରଫରୁ ପ୍ରତିବର୍ଷ ଚିତ୍ରକଳା ପ୍ରଦର୍ଶନୀ ହୋଇ ଆସୁଛି । ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ କଳା ବିଦ୍ୟାଳୟର ଛାତ୍ର ଛାତ୍ରୀମାନେ ଏହି ପ୍ରଦର୍ଶନୀରେ ଯୋଗ ଦେଇ ସମ୍ମାନିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ଏକଥା ଶୁଣିବା ପରେ ଆମ କଥା ଭାବିଲେ ଲଜ୍ଜା ଓ ଅପମାନରେ ମସ୍ତକ ନଇଁ ପଡ଼େ । ଆମର ସୁଗଠିତ କଳା ମହାବିଦ୍ୟାଳୟଟିଏ ତିଆରି ହେବା ତ ଦୂରର କଥା, ସାଧାରଣ ପାଠ୍ୟକ୍ରମରେ ସୁନ୍ଦର ଓ ସୁଗଠିତ ରୂପରେ କଳା ଚର୍ଚ୍ଚାର ସ୍ଥାନ ମିଳିପାରିନାହିଁ । ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମର ବହୁମୁଖୀ ଶିକ୍ଷା ଯୋଜନା

ମଧ୍ୟରେ କେବଳ 'କଳା ପାଇଁ କଳାର ସାଧନା' ବୋଲି ଏକ ଦୃଶ୍ୟ ମନୋଭାବ କାର୍ଯ୍ୟକରୁଅଛି । ପ୍ରକୃତ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ବିକାଶ ଓ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଜୀବନ ଗଠନରେ ଏ କଳାର ବିଶିଷ୍ଟ ପ୍ରୟୋଗ ଅଛି । ଏକଥା ଆମର ବୁଝିବା ଉଚିତ । ଶିକ୍ଷିତ ଓ ଅଭିଭାବକ କେତେବେଳେ ଛବି ଦେଖି, ଶୁଣି, ବୁଝିବାର ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଏହାକୁ ଶିକ୍ଷାର ଗୋଟିଏ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ବାହନ ମଧ୍ୟରେ ଗଣିବାକୁ ଆମ ଶିକ୍ଷାବିତ୍‌ମାନଙ୍କର ସାହସ ହୋଇନାହିଁ । ୧୯୩୩ ମସିହାରେ ଓ. ସି. ଗାଙ୍ଗୁଲି ମଡର୍ଣ୍ଣରିଭ୍ୟୁ ପତ୍ରିକାରେ "Art : An untouchable in Indian Education'ନାମକ ପ୍ରବନ୍ଧଟିଏ ଲେଖିଥିଲେ । ଏବେ ଯଦି ସେହି ପ୍ରବନ୍ଧର ନାମ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରି "Art : An untouchable in Orissian Education" ରୂପରେ ପ୍ରକାଶ କରାଯାଏ, ତେବେ କୌଣସି ଦୋଷ ରହନ୍ତା ନାହିଁ । ଅଥଚ କଥା କହିବାରେ ଅନେକ ହିଁ ଗୁରୁକଳା ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଉପଯୁକ୍ତ ଦାବିଦାରରୂପେ ଦମ୍ଭ କରି ବସି ଭୁଲନ୍ତି ଯାଏ । ଏଥିପ୍ରତି ଖାସ୍ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗରେ ଗୁରୁ ଦାୟିତ୍ୱ ଅଛି । ସରକାରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ସବୁ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଉପଯୁକ୍ତ କଳା ଶିକ୍ଷକ ନାହାନ୍ତି, ସାଧାରଣ ବିଦ୍ୟାଳୟ କଥା କିଏ ପଚାରୁଛି ? ସ୍ୱାଧୀନତାପରେ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଭାବରେ ଶିକ୍ଷକ ମଣ୍ଡଳୀର ଦାୟିତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ ରୂପେ କଳା ଶିକ୍ଷକ ରହିବା, ଆଜି ବି ଆମ ଦେଶରେ ଘଟିନାହିଁ । ସାତ ବର୍ଷ ବେଳେ ଚାଳି ଦଶକ ଉପଯୁକ୍ତ ଅର୍ଥ ଅଭାବରେ ଶିକ୍ଷାକ୍ଷେତ୍ର ତଥା ଅନ୍ୟ ବିଭାଗମାନଙ୍କରେ ଯୋଗ ଦେବାପାଇଁ ଆଗ୍ରହ କିନ୍ତୁ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ଉଠେ !

ବିଦ୍ୟାସୃଜନର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କଠାରେ ନାନା ପ୍ରକାର ମନୋଜ୍ଞ ଶକ୍ତିମାନଙ୍କର ଅଭାବ ସମ୍ଭବେ ଲେଖିବାରେ ପଡ଼େ ।

ସୁନ୍ଦର ଫୁଲ ବଗିଚାଟିଏ ତିଆରିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଛାତ୍ରମାନେ ଏ ସ୍ଥିତିରେ ବି ଅତି ଶଙ୍କିତ ଚିତ୍ତରେ ବିଦ୍ୟାଳୟ ମଧ୍ୟକୁ ପ୍ରବେଶ କରନ୍ତି । ମନର ସରସ ସ୍ଫୁରଣାକୁ ଚାପି ଦେଇ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ମୁଖସ୍ଥ କରନ୍ତି । କଥା କଥାକେ ଶିକ୍ଷକ ଆଗକୁ ଉତ୍ତରିପିକରି ଦିବାପାଇଁ ସାହସ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ସେମାନେ ଉପଯୁକ୍ତ ଶିକ୍ଷା ପାଉଛନ୍ତି ବୋଲି କିପରି କହିବା ? ସ୍ୱାଧୀନ ହେବାର ଦଶବର୍ଷ ପରେ ବି ଏ ଦେଶର ଗ୍ରାମ ସ୍କୁଲ, ତାର କେବଳ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସୁଦୂରତ ନିକୃଷ୍ଟତର ଆକାର ଅଛି । କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱର ଅଧିକାର ଆଜି କଣ୍ଟକିତ । ଉପରର ଆଦେଶକୁ ପାଳନ କରିବା ବ୍ୟତୀତ ତାର ନୂଆକରି ଚିନ୍ତା କରିବାର ଶକ୍ତି ନାହିଁ । ଆଜି ଶିକ୍ଷା ଓ ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ଯିଏ ଧାଉଁଥିବା ସୃଷ୍ଟି ମୂଳକ କଳାକୁ ତାର ଉପଯୁକ୍ତ କର୍ମସୂଚୀ କିମ୍ବା ଶିକ୍ଷାନାୟକଙ୍କୁ ଅଥବା ଉତ୍ସାହିତ କରିବାକୁ ସତ୍‌କର୍ମ ବୋଲି ମନେ କରନ୍ତି, ଆପଣଙ୍କୁ ପୌତ୍ତଳିକ ସାଜୁଛି । ରୂପ, ରସ ଓ ଆନନ୍ଦର ଚେତନା ସେମାନଙ୍କର ମନକୁ ଅତି ନିର୍ମମ ଭାବରେ ଶୁଷ୍କ କରି ଦେଉଛି ।

ଛବି ଆଙ୍କିବା କିମ୍ବା ଆଙ୍କିପାରିବା ବଡ଼ କଥା ନୁହେଁ ! ଏଇଟାରେହିଁ ଆମର ଦାୟିତ୍ୱ ଶେଷ ହୋଇ ଯାଉନାହିଁ । ବରଂ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି ବୋଲି ଭାବିବାକୁ ହେବ । ଶିଶୁ ଦୃଷ୍ଟିଦ୍ୱାରା ଯେତେବେଳେ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନେ ସ୍ଥାପତ୍ୟ, ବସ୍ତ୍ରଶିଳ୍ପ, ମୃତ୍ତିକାଶିଳ୍ପ ଦାରୁଶିଳ୍ପ, ନୃତ୍ୟ, ସଙ୍ଗୀତ, ନାଟକ ଓ ଜୀବନର ପ୍ରତି ଦିଗର ସୁନ୍ଦରକୁ ଉପଲବ୍ଧି କରିପାରିବେ, ସେତେବେଳେ କଳା ଶିକ୍ଷାର ପୂର୍ଣ୍ଣତା ଆସିବ ବୋଲି କହିବାକୁ ହେବ । ପ୍ରତି ଚିତ୍ରକରଙ୍କ ଛବି ପ୍ରାଣର ଅନ୍ତରରେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ପ୍ରକାଶ ଶକ୍ତି ଅଛି । କଳା ସମୀକ୍ଷକ ହାର୍ବର୍ଟ ରିଡ଼ଙ୍କ ମତରେ ତ, "ପ୍ରତି ଚିତ୍ରର ଅନ୍ତରରେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-

ବୋଧ ତା'ର ଜନ୍ମଗତ ଅଧିକାର ଭଳି ରହିଛି ଏବଂ ତାହାକୁ ସେ କୌଣସି ଅଭିଜ୍ଞ ବାତାବରଣ ମଧ୍ୟରେ କୁସୁମିତ କରାଇପାରିବ !" - ଆମର କିନ୍ତୁ ମନେହୁଏ ଯେ ଦାସ ମନୋବୃତ୍ତି ପାଇଁ ଏତେ ଉଦ୍‌ବେଗ ଆବଶ୍ୟକ, ନୈରାଶ୍ୟ ନାହିଁ । ଏଣୁ ଶିଶୁର ବହୁ କୁସଂସ୍କାର ଭିତର ଦିଗରୁ ବାହାରି ଏହି ଉନ୍ନତ କଳାବୋଧର ସ୍ରୋତ ରୁଦ୍ଧ ହେବାପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ ନୁହେଁ, ତେବେ ଆମ ମନ'ରେ ମଧ୍ୟ ହେବ, ଯେଉଁଥିରେ ଶୋଭା ପାଉଛି : ସେଥିପାଇଁ ଶିଶୁ-କଳାପ୍ରୟାସ- ଙ୍କର ରଙ୍ଗ, ଗତି, ଛାନ୍ଦ୍ୟ ଓ ରଚନାଭଙ୍ଗୀ ପ୍ରତି, ନୃତ୍ୟ ଗୀତ ଓ ଚାରୁକଳା ପ୍ରତିଭାର ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ରହିବା ଉଚିତ । ଏହା ଫଳରେ ଶିଶୁ-ମନର ମୌଳିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧ (Aesthetic) ଓ ସୃଜନଶକ୍ତି ବିକଶିତ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ, ଶୃଙ୍ଖଳାର ଅନୁଭୂତି, କଳ୍ପନା, ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ପନ୍ନମତି, ଆତ୍ମସମ୍ମାନ ଓ ଆତ୍ମନିର୍ଭରବୋଧ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇପାରେ । ଶିଶୁମାନଙ୍କର ସୃଷ୍ଟି ମଧ୍ୟରେ ଯେତେ ଅଳ୍ପ ଦୋଷତ୍ରୁଟି ସମ୍ଭାବନା ଏଥି ଅଛି ରହିଥିବ । ଜୀବନର ଅଧ୍ୟୟନ ସମସ୍ତ ଶିକ୍ଷାଦୀ ଦଳ ଶିକ୍ଷା ନରଡାଣ ଖାନ୍ଦୁରେଟ ଅଭିଜ୍ଞ ଓର୍କନ କହିଛନ୍ତି— "ଶିଶୁ-ଜୀବନର ଅନୁଭୂତିର ଅଭାବ ନଥିବା ଯେଉଁ ଶିଶୁ ସ୍ୱତଃସ୍ଫୂର୍ତ୍ତ ମନୋଭାବରେ ଦେଇଁ ଚିତ୍ର ଆଙ୍କିବ, ତାହାର ମୂଲ୍ୟ ତୁଳନାରେ ଅନୁକୃତ ଅଧିକ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନୁହେଁ । ଶିଶୁ ଏପରି ସୃଷ୍ଟି କରେ ।"

ଆମେ କିନ୍ତୁ ଏଠାରେ କେବଳ ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ଧ୍ୟାନ ଦେବାପାଇଁ ଅନୁରୋଧ କରୁନାହୁଁ । ଯେଉଁମାନେ ଏହି ଅବାସ୍ତବ ଓ ନୀରସ ସ୍କୁଲ ଶିକ୍ଷାର ପଦ୍ଧତିକୁ ଚିରନ୍ତନ ସତ୍ୟ ବୋଲି ଭାବନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ

ମଧ୍ୟ ଅନୁରୋଧ କରୁଛୁ । ଶିଳ୍ପ ଚେମ୍ବରର କର୍ତ୍ତାମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଅନୁରୋଧ କରୁଛୁ । ଆମ ଜୀବନର ନଶ୍ବରତା ଧୀରେ ଧୀରେ ଫେରିଆସୁ । ଆନନ୍ଦ ରୂପକ ଅମୃତ ସମସ୍ତେ ସମାନ ଭାବରେ ଯୋଗାଣ କରନ୍ତୁ । ଏ ଜୀବନ ଜଞ୍ଜାଳ ମୁକ୍ତ ହେଉ ; ସ୍ୱପ୍ନର ଧ କହେ—"ଆନନ୍ଦା ଧୋବ ଖଳ ମାନି ଭୂଦାନ କାହ୍ନଚ୍ଛେ…"

ଡକ୍ଟ. ବିଶ୍ୱାସ୍ତା
୧୯୬୫

ପୁଣ୍ୟ ପରଶ

ତିଥି, ବାର ଓ ତାରିଖ କିଛି ମୋର ମନେ ନାହିଁ । ତେବେ ଏତିକି ମନେ ଅଛି ଯେ, ଚରମ ବୃଷ୍ଟିରେ ସେଇଦିନ ଶାନ୍ତି ନିକେତନକୁ ଯାଇଥାଏ । ବିଶ୍ୱଭାରତୀରେ ଝଂକାର ଶିକ୍ଷାର ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ସମ୍ମିଳନୀ, ସାଧାରଣ ଶ୍ରୋତାଙ୍କ ଗହଳି ଦେଖାଯାଉଥିଲା । କେତେକ ମାମୁଲି ଆଳାପ ଓ ଆଲୋଚନା ପରେ ସେ କହିଲେ, "ବର୍ମା ଆପଣଙ୍କୁ ଖୋଜୁଥିଲେ ।"

ନିକଟରେ ଶ୍ରୀ, ବର୍ମାଙ୍କର ତିନୋଟି ସ୍ୱରବଦ୍ଧ ରାଗ ଝଂକାର ରେକର୍ଡ଼କୁ ସୁନ୍ଦର କରିଥାଏ । ଶାନ୍ତିନିକେତନ ପ୍ରଭୃତି ସ୍ଥାନରେ ତାଙ୍କୁ ପାରିତୋଷିକ ଉପହାର ଦିଆଯାଇ ଥାଏ । ମୋର "ଶିଳ୍ପସ୍ୱାମୀ ବଂଶୀଧର ବର୍ମା" ପ୍ରବନ୍ଧଟି ସେଇ ବର୍ଷ ଝଂକାରରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥାଏ ।

ଗ୍ରୀଷ୍ମ ଋତୁ, ତିନି ବର୍ଷ ହେବ ବର୍ମାଙ୍କ ସହିତ ଦେଖାହୋଇ ନାହିଁ । ପ୍ରଥମଥର ଶାନ୍ତିନିକେତନ ଯିବା ପୂର୍ବରୁ ଥରେକେ ଭେଟ ହୋଇଥିଲା ଏତିକି । ସେତେବେଳେ ସେ ରହୁଥିଲେ ବକ୍ସିବଜାରରେ

ଶଶୀଭୂଷଣ ପାଖରେ, ଗୋଟିଏ ଗ୍ରେଟ୍ ବୁକ୍‌ଷ୍ଟଲରେ । ସେଥିରେ ଷ୍ଟିଲ୍ କ୍ରୁଶ, ପାଇଖାନା ଜଳସ୍ତୁର ଅଭାବ । ବୃକ୍ଷରୁ ଝରିପଡ଼ୁଥିବା ଶିଶିର ରୂପର ଝରି ପାଣି ଝରିଲେ ପଢ଼ିବା ଦେଖାଯାଉଥାଏ । ବର୍ଷା ଦିନେ ଥାଆନ୍ତୁ ବାହାରର ଝଙ୍କାର ଭିତରେ । ଦେଖି ଶାନ୍ତି ମିଳୁଛି ବାହାରିଲି ଚାରିକା । ଦେଖିଲା ବାହାନ୍ତି ଭିଡର ଲାଗି ଓ ଏକା ବର୍ଷି ଶବ୍ଦେ । ପୋଷ୍ଟରେ ଦେଖି ଆନନ୍ଦରେ ଚାର ଟାଙ୍ଗି ଦେଇଥିଲେ ଉପରକୁ । କେତୋଟି ବନ୍ଧୁର ସାଙ୍ଗରେ, ଆଉ ବିଶ୍ୱାସର ଗୁହାରି ଘର । ସେମାନଙ୍କୁ ଉପରେ ଲୁଚି, ରଙ୍ଗଣା, ଟୁଙ୍କି ଓ ଅନେକ ଅଛନ୍ତି । ଅନ୍ୟ ଖେଳରେ ମାଣ୍ଡି ଧରେ । ଜଳାଇ ପସରା ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଲାଳେଙ୍କ ଦେଖାଇ ଆସେ ଠିକ୍ ନଥାଏ । ଅନେକଙ୍କ ସ୍ୱପ୍ନ ପ୍ରଧାନ ତିଆରି କରେ ପୋଷ୍ଟରୁ ମୁଁ ; ସାଧନା ନିଜୁଛନ୍ତି । ତାର ଶରୀରକୁ ଘେରିଥିଲା ଏକ ସିଧା ସାଇସ୍ତ୍ରୀ ଧଷ ଆକାଶନୀଳି ଏବଂ ରଙ୍ଗିନ୍ ଫୁଲ ଓ ଫୁଲ । ଏତେ ଦାମୀ ସ୍ୱାଧୀନୋତ୍ତର ବାବୁଙ୍କ ସେମାନଙ୍କ ଅନୁବାଦିତ ମୁଁ ପ ଦେଖିବାର ତୋଟା ମାଟିତ । ସେ ଖୁବ୍ ଗାଇଲା ! ଆଜି ଝିଅମାନଙ୍କ ନାଁ ଜାଣିନାହିଁ ଖୁସି ହୋଇକି ବାହାରିବ ଭୋଗିଲ ପଡ଼ିଲେ । ଶଶୀଭୂଷଣ ଶୁଣି ସେମାନଙ୍କୁ ଭୁଲି ଦେଇନ ହେଲେ । ଯାଇଁ ବିଜୟାଏ ତାଙ୍କ ଶବ୍ଦ ବୋଲାଇବାର ଇଙ୍ଗି ନଥାଇଥିବାରୁ ଶିରିତ ଏକ ଅଧ୍ୟାୟ ଉପନ୍ୟାସ କାହିଁ ପଢ଼ାଇତ ! ପଚାରିଲି, "ସେ ଲେଖା କେଉଁ ଶଶୀଭୂଷଣ ପାଖରେ ରହିଛନ୍ତି ?"

"ନାହିଁ, ଏଥର ତାଙ୍କର ଆସିବା ହେଉଛିଦ୍ୱାରୁ ଓ ଆଜି ବାବୁଙ୍କ ସହିତ ଏକ ଗୁମ୍ଫାର ବର୍ଣ୍ଣ ପାଖରେ ରହିଛି –" କହି ଶଶୀବାବୁ ମୋତେ ସେ ବାହାଟି ବତାଇ ଦେଲେ ।

+ + + +

ମୁଁଇ ଭନା ଗାଁକୁ ପହଞ୍ଚିବାପରେ, ସେଉଁଠିର ସମ୍ମାନ ପାଇଲି । କୋଡ଼ିଏ ଲକ୍ଷ ଟାକେଇ ଟାଙ୍କରେ ଓଜନଛାଡ଼ି ଆଉ କେଜି ମାଂସ । ଅଣ୍ଡା ମୁଡ଼ି ପ୍ରଚୁର ମିଳେ ବା ଅଦର୍ଶିନୀ ପୁରୀ । କୁଅଁଠିଏ, କୋଡ଼ିଏ ଟଙ୍କା ଘୁଷୁରି । ବାହାରେ ପାଇବାକୁ ପାଉଛେ ରକ୍ତ ଜଣଙ୍କୁ ସମ୍ବାଦ ପଠାଇଲି । ବେକିଂଶଣ ଅବେଷା କରିବାକୁ ପଡ଼ିଲା ନାହିଁ । ଦର୍ଶ ଅଧିକାଂ—ରୂପେଲ, ସାର୍ଥକ୍ୟ ଓ ଅନୁଭବର କେବଳ ଶୁଣିଲି ଧନ୍ୟବାଦ । ତାବି ଦୁଇଟି ଦନ୍ତ ପୂର୍ବରୁ ସମ୍ବାଦଜ୍ଞା ହୋଇଥିଲା । ମୀନ ସତ୍ତ୍ୱ ଦିନୁ ପୁଚ୍ଛା ଶିଅ । କେଉଁଠି ପାଣି ଶୁଣିଛୁଁ ଆ ଦେଖା ଯାଉଛି । ମୂଳମଣ୍ଡଳରେ କେବଳ ପରିଚୟ ଲଭେ ନାହାନ୍ତି ଓ ତା'ର ଜଣଙ୍କୁ ପାଇଲି ଜିଣିଗାଁରେ । ଏହି ଦ୍ରବ୍ୟ ଭାର ଅପରିମାଣ କେତେକୁ ଭଳ ଭଳ ଜଗି ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ଏ ଜାତିର ଟୋମାଟ୍ରି ତ୍ରିକୂଳର କରି ରହିଛି । ମୂଳରୁ ବନ୍ଧୁଅର ଦର୍ଶନ ପାଇତ । ବାହାଙ୍କୁ ବାହାନ୍ତି ଅଖିରଳ ଘୋଷ, ଗଣ୍ଡୋଳ, ଓ ଅନନ୍ତର ସିଂହବାଣୀ ବାଡ଼ । ଗୌରବ କେଶୀର ଏକା ଦାରୁବାଘ ଟେଟୋନୀ । ଦୁଇବେଳୀ ବାହାର ଷଷ୍ଠି ନିଧିରଥିଲେ ବା ଭର ରସଗାଙ୍କିଳ—ତାମୁଲ ରଂଜିତ ଅଧର । ନମୋଜନ ସିମିଳି ଦନ୍ତ ପୁଷ୍ପ ଓ ଶଙ୍ଖ ଜଗନ୍ନାଥର ବ୍ୟତୀକ୍ରମ ଦେଖିଲି । ଯାହାର 'ନବ ବାଣୀ' ଏକ ମନ୍ତ୍ର ହୃଦୟ ମନ୍ଥନର ଗୌରବ, ମାଉଥିଲି ଏବଂ ଯାହାର 'ଅଞ୍ଜଳି', 'ଟୋପୁଲି ପ୍ରଦୀପ', 'ଦାନାନ୍ଦୁରା' ଓ 'ଅର୍ଦ୍ଧ ଶତବର୍ଷ ପରେ' ଭଳି ଏ ଗଳ୍ପର ପ୍ରାଣରେ ଯଶୀର ଆକର୍ଷଣକୁ ଆଜି ଦେଖିବି, ସେ ଉପନ୍ୟାସ ଆଉ ମିମିତି କରି ରହିବାପାଇଁ ଅପରର ସାମାନ୍ୟତମ ନିଜର କଥା ଲେଖୁଛି । ଏ ଜନଙ୍କର ଜୀବନ ଖୋଜିବାକୁ କିଏ କାହିଁ ?

"ଟଙ୍କୀଶୀ ଭତ୍ତୁଲିଆଙ୍କୁ ଜଣଙ୍କୁ ନେଇଯିବା ମୋର ଇଚ୍ଛା ନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ କାହାରିକୁ ମୋର ଘରପାଏ ଆସିବାକୁ

ଅନୁରୋଧ କରେନାହିଁ । କେବଳ ତମ ସନ୍ତାନ ବଞ୍ଚି ରହନ୍ତୁ ଦେଖା ହୋଇ ନ ପାରି ବୋଲି ଚାହିଁବା । ମୁଁ ନିଜେ କହିବାପାଇଁ ଯାଉଥିଲି । ମୁଁ ଏଇ ଦଣ୍ଡ ମୁକ୍ତି ପାଇ ଦେବୀ ଦେଇବା !"—କହୁ କହୁ ସେ ଷଣ୍ଡିଏ ନାଂ ହୃଦୟର ଆବେଗରେ ସମସ୍ତଙ୍କର ନିଦ୍ରା ଭାଙ୍ଗିଲା । ମୁଁ ପଥ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲି ବୋଲି ଟିକିଏ ସୁବିଧା ମିଳିବାକୁ ସେହି ତାଳରେ ଘୁମାଇ-ଦେଇ ପ୍ରସ୍ଥାନ ଆରମ୍ଭ କଲି ।

କେବଳ ଦେବ ସାଧାରଣ ସୁଖ ଦୁଃଖ ଉପରୁ, ଯେତେ ବେଳେ ହେଉ ମନ ମୋର ଭିନ୍ନ ଦିଗ ଯୁକ୍ତି ଦ୍ୱାରାରୁ ହେଉ ଷଣ୍ଡିଏ ଶାସିତ । କହ କହନ୍ତେ—"ତମମାନଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ହୁଏ, ଏ ଜାତିର ଭବିଷ୍ୟତ ନିଶ୍ଚୟ ଫେରି ଆସିବ । ସେହି ଦୁର୍ବଳ ହୋଇ ଆସିଛି—ଆଜି ସୁଦ୍ଧା ଏ ଦାସତ୍ୱରୁ ମୁକ୍ତି ମିଳିବ ନାହିଁ । ମନ ମଧ୍ୟରେ ସେହିତ କଳ୍ପନା ଓ ଆଶା ନ ଥାଇ ରହିଥିଲେ, ସବୁ ନିଷ୍ଫଳ ହୋଇଗଲା । ଓଡ଼ିଶାରେ ତ ଏତେ ଶିକ୍ଷିତ ଅଛନ୍ତି, ସେଥିରୁ କାହାକୁ ତମେ ଚିହ୍ନି କହିବ ? କିଏ କେଉଁଠି ରହି ମୁଁ ପରିବେଷଣ କରୁଛି ? ମୁଁ ନୁହେଁ, ଅନ୍ୟମାନେ ବି ନୁହଁନ୍ତି । କେବଳ ଗୋଟିଏ ଦିନ ଦେଖିଥିଲି, ସେହି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସେ ଏ ମାଟିର ବେଦନା ଅନୁଭବ କରିପାରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ମନରେ ଭାରତ ଓ ଏହି ଜନମନ ଜାଗୁଥିଲା । ତାର କଳ୍ପନାରେ ଆଗାମୀ ଭାରତ ଦୁଃଖମୁକ୍ତ ଥିଲା । ଆଜି ତ ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କ ଭୁଲି ଉପରେଇରେ ଥାଇ ନେତାମାନଙ୍କ ପୂଜାରେ ଧାରଣା ଦେଉଛନ୍ତି । ସେ ଆଜି କାହାକରେ ରହିଥାନ୍ତା କିଏ ଜାଣିଛି ? ଦେଖ, ସେହି ଭୁଲ ଧାରଣା ତାଙ୍କୁ ବ୍ୟବହାରରେ ଧରି ନ ପାରିଲେ କାଳରେ ଶୋଷି ଦେବ, କିନ୍ତୁ ବନ୍ଦୀ କରିଦେବ ନାହିଁ । ଭୂଲ ଦେବତା ଅଭିଶାପ ଦେବେ ।"

ଏ ଶାଣିତ ବାକ୍ୟ ପ୍ରବାହରେ ମୁଁ କେତେବେଳେ ଭାସିଯାଇ ଥିଲି । ଏ ଉଦାତ୍ତ ହୃଦୟ ନିକଟରେ କୌଶଳ ଦେଖାଇବାଭଳି ଇଚ୍ଛାରେ ମୂର୍ଖ ନଥିଲି । ବନ୍ଧୁଙ୍କର ଚେହେରାକୁ ଶବ୍ଦ ଭିତରେ ସିଂହର ବଳମ ଥିଲା । ରୋଗ ଓ ଦାରିଦ୍ର୍ୟର ଲାଞ୍ଛନା ଏହି ହୃଦୟର କାମନାକୁ ଛୁଇଁ ପାରି ନଥିଲା । ମନଃକ୍ଷୋଭକୁ ଉଦ୍ରେକ କରି ନଥିଲା । ବରଂ ଏହି ସନ୍ତୋଷ ଭାବରେ ନିଃସ୍ୱ କଳା-ବୋଧ ହିଁ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ସଂଯତ କରୁଥିଲା । ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ମାନସିକ ଦୈନ୍ୟ ଦେଖି ସେ ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଚମକି ଉଠୁଥିଲେ । ବନ୍ଧୁ ସଂଗ୍ରାମ ହେତୁ କାହିଁ କହିଲେ-- “ଏ ଦେଶରେ କଳା ବିଦ୍ୟାଳୟ ହେବ, ଆପଣଙ୍କ ଦେହରୁ ବଳ କରି ଆମେ ସଂଗ୍ରାମ କରିବୁ ।”

“ଆଉ ପାଏ ତ ବାକି ହୋଇ ପାରିଲି ନାହିଁ । କଳା ପରିଷଦରେ ଏବେ ବି କଳା ଜଣା ପଡ଼ୁଛି । ଆଉ କେତେ ଦିନ ଚାଲିବ ଠିକ୍ ନାହିଁ । ଆମ ଦେଶରେ ପ୍ରତିଭାଶାଳୀ ଓ ଧୈର୍ଯ୍ୟଶାଳୀ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ଅଭାବ ଅଛି । ଟଙ୍କାର ଅଭାବ ନାହିଁ ତ, କେବଳ ନିଷ୍ଠାପର କଳାବୋଧ ଓ ଶାସ୍ତ୍ରଜ୍ଞାନ ଭିତରେ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଠିଆ ହେବ । ଏଣେ କଳା-ବିଦ୍ୟାଳୟ ହୁଏ, ଯାହା ସେମାନଙ୍କ ଉଦ୍ୟମରେ ହିଁ ହେବ । ଶିକ୍ଷା-ଦାନ ପ୍ରଣାଳୀ ଅନେକ କାଳର ଅନୁଭୂତିରୁ ମୋଟ ଦେଖି ବଢ଼ିଯିବ । ବେଙ୍ଗାଲୀ ସ୍କୁଲ ଭିତରେ ସେମାନଙ୍କ କଳା ବିଦ୍ୟାଳୟ ଠିଆ ହୋଇଛି । କିନ୍ତୁ କଲିକତା ମହାନଗରୀ ଭିତରେ ତାର କୌଣସି ପ୍ରଭାବ ନାହିଁ । ଦେଶର ସବୁ ଅଭାବ ପୂରଣ କରି ନେଇଛି ସେହି ମହାନଗରୀଟି । କେବଳ ତାର ଜାତୀୟ ବୋଧ ଗଢ଼ିଉଠୁ ନାହିଁ । କାହିଁକିରେ ଓଡ଼ିଶା ସେହିଭଳି ବିରାଟ ଅନୁଷ୍ଠାନ ହେବ । କିନ୍ତୁ ଏ ଦରିଦ୍ର ଦେଶକୁ ବାହିଁ ଶିକ୍ଷାଳୟ ଭଳି ଶକ୍ତି କାହିଁ ଅଛି ?

ଜୀବନର ଚତୁର୍ଥାବସ୍ଥାରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଛି । ସାରା ଜୀବନ କଟିଗଲା ସ୍ୱାଧୀନତାର ସଂଗ୍ରାମ କରୁକରୁ । ସିଏ ଦେଶେ ଆବର୍ଜନା ପ୍ରେମ କଲେ, ସେଇଆକୁ ତାଙ୍କୁ ଛୋଡ଼ି ବଳବନ୍ତ ଗଢ଼ିଗଲା । କାହିଁ ? କେଉଁ ଆଶାରେ ଆଜ ନେତାମାନେ ଶାସନ କରୁଛ ? ଦେଶ ସ୍ୱାଧୀନ ହେବାର ଦଶଟା ବର୍ଷ ବିତିଗଲାଣି, ତେବେ ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ହୋଇ ପାରିନେ ନାହିଁ । ଅର୍ଥନୈତିକ ସ୍ୱାବଲମ୍ବନ ତ ଦୂର କଥା; ନୂଆ ନାଗରିକ ମାନଙ୍କ ସ୍ୱାବଲମ୍ବନ ଯୁଦ୍ଧ ପର୍ବରେ । ଆଉ ରେ ଜଳ ସାଧନା ଧନ୍ଦା ଜୀବନର କୌଣସି ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ । ଜଳ ମଧ୍ୟ ଭଲ ରହିବା ପାଇଁ ସାଗରକୁ ଫେରାଇବାକୁ ଅକ୍ଷମ । ଓଡ଼ିଆ ଆଜି ଆସେଣାକୁ ଓଡ଼ିଆ ବୋଲି ପରିଚୟ ଦେବାକୁ ଦ୍ୱିଧା କରୁଛି । ଏଠାରେ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଭଗବାନ ଗଡ଼ଜାତର ବୀର ସ୍ମୃତିର ଥିଆକୁ ସ୍ମରଣକରି, ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରାଚୀନ ର କଳାର ନମୁନା ଖଣ୍ଡେ ରହିବ ନାହିଁ ହେଲେ ।”

“ଆପଣ ଏ ବିଷୟରେ ନେତାମାନଙ୍କର ନାହାନ୍ତି ?”

“ଏ ସବୁ ମୋ କେଉଁଠାରୁ କହି ହେବ, ଯାଇ ଥିଲ ନାହିଁ । ସ୍ୱାଧୀନ ବର୍ଷା ନଶ୍ୱର ଅଧିକାରରେ ବାହାରୁ ଗଲା କରୁ ମନ୍ଦିରେ, ସେତେବେଳେ ଏ ଦେଶରେ ତଳ ସ୍ମୃତିର ଅଛି କିଛି ନାହିଁ । ଏଣିକି ଉପେନ୍ଦ୍ରଭଞ୍ଜ ଆସି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଜୀବନ ଯାଉ । ଲୋକମାନେ ନେତା-ବେଳେ ମଣିଷ ଭୁଲିଯାଏ, ସେତେବେଳେ ସେ ଆଦର୍ଶଆଳୁକ ଭଲ ଭୁଲିଯାଏ । ଉନ୍ନତି ର ଅବସ୍ଥା ମାଲିକାଳିଠିଏ ଆସିଲେ ଥିଲେ ସ୍ୱାର୍ଥ ଜୋରଦାର । ଚାରି ଜନ୍ମ ରକ୍ଷା ଆସିଲେ ବି ପାଞ୍ଚ ମାତ୍ର ରହିଲେ । ମନ୍ତ୍ରୀମାନେ ଆସିଲେ ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ପାଇଁ ପାଦ ତଳେ ଅର୍ପିଦିଏ । ମନ୍ତ୍ରୀର ଆଦେଶ ଓ ଦେଶ ଆଶା ହୋ ପରିହାସ କରିଦିଏ । ଉନ୍ନ

ମାନେ ଯଦି ସେହିଭଳି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଆଲୋକ ଦେଖାଇ ପାରିବେ ଓ ଦେଦୀପ୍ୟମାନ ହୋଇ ପାରିବେ, ତେବେ ସମସ୍ତେ ତମକୁ ଦାସ ମୁକ୍ତି ଦେବେ । ନୋହିଲେ ତମ ଉପରେ ଘୃଣା ହେଉଥିବେ ।”

ପୂର୍ବରୁ କେବେହେଲେ, ତାଙ୍କ ଭିତରୁ ଏପରି ସ୍ପଷ୍ଟ ଓ ନିର୍ଭୀକ ବାଣୀ ଶୁଣି ନଥିଲି । ମୋର ସମସ୍ତ ବାକ୍ଶକ୍ତି ହରାଇ ଶୁଣି ରହିଥାଏ ଲୁହ ଗଡ଼ିଆ ଦୁଆ ହୋଇ କର ବାହାରକୁ, କେବଳ ମୁହଁଟି ଭଳି । ଦେହିତାଷ ମାତ୍ରେ କାଣାଷ୍ଟ । ଦେଖିଁ ଉଗ୍ର ଆଲୋକ ଓ ଅଗ୍ନିପ ବିକିରଣ କରି ତମକୁ ଦାସତ୍ୱରୁ ମୁକ୍ତ କରୁଛି, ସେ ଶିଖିଉ ଆଜି ଆପଣ-କାହା ଦ୍ୱାରରେ ଦ୍ରବୀଭୂତ ହୋଇ ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ବିନ୍ଦୁରେ ଧାରିତ ହେଉଛ, ସତ୍ୟ ଆବର୍ଜନାର କଳଙ୍କମୟ ସ୍ତୂପକୁ ଦହନ କରିବା ପାଇଁ । ସବୁ ସ୍ମୃତି ହାତରେ ଧାରେଇ ଲୁଚିଯାଉଥାଏ । ସ୍ୱଦେଶ ବାନ୍ଧୁ କେଉଁଆଡ଼େ ଅଦୃଶ୍ୟ ହେଲେ ଜାଣେ ନା । କଥାର ମୋହରେ ଭୁଲିଯାଇ ତାଙ୍କୁ ।...

ତାପରେ ଆଉ ଦର୍ଶନ ହୋଇନି । କାରାଗାରରେ ଥାଇ ଶୁଣିଲି ସେ ଆଉ ନାହାନ୍ତି ।

× × × ×

ଆଜି ଯେତେବେଳେ ଏ ଜାତିର ସ୍ୱପ୍ନ ସଫଳ ହେବାକୁ ଯାଉଛି, ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ପ୍ରିୟ ସ୍ୱଦେଶବାସୀମାନଙ୍କୁ କ୍ଷମା ଦେବାର କଥା । ଆଜିର ତୂଣୀ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ତାଙ୍କର କଥା କେତେ ଦେଖି ଭୁଲିଯାଇ ଭୁଲିଯାଇ ମନେ ହେଉଥାଏ । ସେ ଦିନ ଗୋଟିଏ କରୁଣ ସ୍ୱରରେ ମୂର୍ଚ୍ଛନା ଭଳି ଦିଗନ୍ତରେ ବିଲୀନ ହୋଇଗଲେ । ଏମେ ତାଙ୍କର ଆଲୋକ ଦୀପ୍ତି ସହ୍ୟ କରି ପାରିଲୁନାହିଁ । ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ବହୁ ମତ ଆସୁଛି ଓ ଆସିବ । ଜଣେ ପ୍ରତିଭାବାନ୍ ତ୍ରୁଟି ଶିଳ୍ପୀ

ଅତେ୍ କହୁଥିଲେ—"ଅନେକ କହୁଛନ୍ତି ଏହି ଉତ୍କଳର କଳା ବିଦ୍ୟାଳୟର ନାମ 'ବର୍ମା ବିଦ୍ୟାମନ୍ଦିର' ରଖାଯାଉ ! କେଡେ ! ବର୍ମାର କି ଦୁଃଖ ଅଛି ? ତାଙ୍କର ପ୍ରତିଛନ୍ଦରେ ତ ଛୁରୀ ଫୁଟେ, ନେଇ ଆସ ଦେଖାଇ ଦେବ । ଓଡ଼ିଶାଠାରୁ ଜଣ ବର୍ମା ବଡ଼ ? ନାଁଟି ଓଡ଼ିଶା କଳାବିଦ୍ୟାଳୟ ନହେବ ?" ଏହ ରଚନାରେ ଯୁକ୍ତିର ଆବଶ୍ୟକତା ଅଛି । କିନ୍ତୁ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ଯୁକ୍ତି ଏହାର ପ୍ରଧାନ କଥା ନୁହେଁ । ଶିଳ୍ପ-ଶାସ୍ତ୍ରକାରମାନେ ଏ ସ୍ଥିତି କହିଛନ୍ତି —

"ରେଖା ଲେଖ୍ୟା ପ୍ରତିକୃତି ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣସ୍ତ୍ରୀ ଶୈଳୀ ତଥା
ଏତେଷାଂ ଲକ୍ଷଣାଦ୍ଭବେ ନ କଶ୍ଚିତ୍ ଦୋଷ ଉଚ୍ୟତେ ।
ପ୍ରତିମାସ୍ୱୀଷୁ ଯେ ଦୋଷାଃ ହ୍ୟର୍ଚ୍ଚକସ୍ୟ ତପୋବଲାତ୍
ସର୍ବତ୍ରେଶ୍ୱର ଚିତ୍ତସ୍ୟ ନାଶଂ ଯାନ୍ତି କ୍ଷଣାତ୍ କିଲ ।"

ପ୍ରତିମା ନିର୍ମାଣର ଯାବତୀୟ ଦୋଷ ଯେତେବେଳେ ଈଶ୍ୱର ଭକ୍ତ ଅର୍ଚ୍ଚକର ତପସ୍ୟା ଫଳରେ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରା ଯାଉଛି, ସେତେବେଳେ ଏଭଳି ଷଣ୍ଢକୋପୀ ଉକ୍ତି ଠାଣରେ ମୋର ଯୁକ୍ତ କରିବା ଉଚିତ ଥିଲା । 'ବର୍ମା କଳାବିଦ୍ୟାଳୟ' ପାଇଁ ଯେଉଁ କେତେ ଜଣ ଆବେଦନ କରିଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଥିଲି । କିନ୍ତୁ ଏଠାରେ ତାହା ରହିଲା, କେବଳ ବିଦ୍ରୂପର ଧାରଣା ଦୃଷ୍ଟିରୁ । ଯେଉଁଏ ବିଦଗ୍ଧ ଉପଯୁକ୍ତଙ୍କୁ ଅପେକ୍ଷା ଶିଳ୍ପୀଙ୍କୁ ଲାଭ ପ୍ରତିକୂଳରେ ଧରିଲେ କ୍ଷତି କ'ଣ ହେବ ବୁଝି ପାରେ ନା । ବରଂ ତାଙ୍କ ନାମରୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଚରଣରେ ଆମର ସମସ୍ତ କୌଣ୍ଠ ପୂର୍ଣ୍ଣ ପାଇଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶୀ ଚିତ୍ର, କାଳିଘାଟ ପଟ, ପାହାଡ଼ୀ ଚିତ୍ର, ମୋଗଲ ଚିତ୍ର, ବ୍ରିକଷ୍ଟର ବିଷ ଭିତ୍ତିରେ ଯେତେବେଳେ ବାହ୍ମଣ ତାରଂପ୍ରତିଭା ଶୈଳୀ ସମ୍ମତ

ଶିଳ୍ପ ଭାରତବର୍ଷରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳୁଛି, ସେତେବେଳେ 'ଓଡ଼ିଶୀ କଳାବିଦ୍ୟାଳୟ' ଗଢ଼ିବାରେ ଅଯଥା ମନ୍ଥରତା ଅବଲମ୍ବନ କରିବାକୁ ହେବ । ବାହାରର ବହୁ ଗବେଷକ ବାଟେ ଭ୍ରମ କରି ଯାଉଛନ୍ତି ।

ଓଡ଼ିଶାରେ କଳା ବିଦ୍ୟାଳୟ ହେଉ । ହେଲେ ମଧ୍ୟ । ବହୁ ପ୍ରତିଭାଶାଳୀ ତରୁଣ ଶିଳ୍ପୀ, ଏ ଦେଶରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରନ୍ତୁ । ବର୍ଷଙ୍କର ଉଚିତ ତେଜସ୍ୱୀ ସେମାନଙ୍କୁ ପଥ ଦେଖାନ୍ତୁ !

କଟକ
୧୯୫୭

ପ୍ରଗତିଶୀଳ କଳା ଓ ଓଡ଼ିଆ ଶିଳ୍ପୀର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ

ମୁଁ ଶିଳ୍ପୀ । ମୁଁ ସୃଷ୍ଟି କରେ । ନିଜକୁ ଏକ ବେଦନାର ମୁକ୍ତିରୂପେ ଜାହିର କରିବା ହିଁ ମୋ ଜୀବନର ପ୍ରଥମ ଓ ଶେଷ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହୋଇରହିଛି । କିନ୍ତୁ ବାଧା ଓ ବନ୍ଧନ ହେଲେ ମୋର ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରିବାର ସ୍ପୃହା ଅମର ହୋଇ ରହୁ ! ମୋ ସୃଷ୍ଟିକୁ କେହି ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତୁ ବା ନ କରନ୍ତୁ, ମୁଁ କିନ୍ତୁ ସୃଷ୍ଟି କରିଯିବି—ଏଇ ନାସ୍ତିକ ଭାବରେ । ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଶିଳ୍ପକଳାର ଉପଦେଷ୍ଟା ବକ୍ତବ୍ୟ ଗୁଡ଼ିକ ଅଧୁନା ଏକ ବ୍ୟାପ୍ତିରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି । ପିକାସୋ, ହେନେରି ମୁର, ବ୍ରାଙ୍କୁଶି—ଏମାନଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ଏତେ ପ୍ରବଳ ହୋଇ ଉଠିଲେ ହେଁ, ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଉପେକ୍ଷା କରିବା ଲାଗି ଆଉ ସେମାନଙ୍କର ସମୟ ନାହିଁ । ମୋ ରୁଚି ଓ ଅନ୍ୟଙ୍କର ରୁଚି, ମୋ ଦୃଷ୍ଟି ଓ ଅନ୍ୟଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଭିତରେ ଯେଉଁ ପ୍ରଭେଦ ଦେଖା ଦେଉଛି, ଅତଏବ ମୁଁ ଆଜି ସେଠାରୁ ହିଁ ହୋଇଛି ପ୍ରଗତିର ପ୍ରଥମ ସାକ୍ଷାତ ।

ଦେଶରେ ମାନବିକତା ଜାଗିଲେ, ମୁଁ ଆଜଠାରୁ ସବୁ ମଣିଷଙ୍କୁ ମୋର ଶିଷ୍ୟ ରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରିପାରିବି ;

କିନ୍ତୁ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପାଖରେ ପରିବେଷଣ କଲାବେଳେ ମୋତେ ମାତ୍ର ମୁଁ ପରିବେଷଣ କରିବାକୁ ହେବ । ଏଭଳି ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ଆଜି ପୁରୁଣା ହୋଇଗଲାଣି । ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଦେଖେଇବେଳେ ମୋ ଦୁଆରକୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣକରି ଆଣିବ, ସେତେବେଳେ ମୋ'ର ଖାଦ୍ୟ ଖୁଆଇ, ମୋର ନିଜସ୍ୱ ଭୂଷଣରେ ଦେଖେଇ ପାରି ନ ପାରିଲି ଆଉ ଦେବି କିପରି କଣ ? ଏଇ ମାନସିକ ଦୃଢ଼ତା ଆଜି ଶିଳ୍ପୀମାନଙ୍କର କଳାଜଗତରେ ବଡ଼ ଉପାଦେୟ ଉପାଦାନ ହୋଇଛି ।

ମୁଁ । ଓଡ଼ିଶାର ଆମ କଳାବୋଧର ପରମ୍ପରା ଦୁଇ ଧାରାରେ ଚାଲି ଆସିଛି । ଗୋଟିଏ ପବିତ୍ର ରଙ୍ଗରେ ବନ୍ଧା ନୀତି ଓ ନିଷ୍ଠା ମଧ୍ୟରେ ଏବଂ ଅପରଟି ଶିଳ୍ପୀର ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ମଧ୍ୟରେ । ଅନେକ ସମୟରେ ଆମେ ଏଇ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟର ଧାରାକୁ ମୌଳିକତା ବୋଲି କହୁଥାଉଁ । ଭୁବନେଶ୍ୱରର ରାଜରାଣୀ ଓ କୋଣାର୍କ ଆଦି ମନ୍ଦିର ଉଦାହରଣ ସହି ଜଣାଉ ହୋଇଛି । ସେଥିରେ ଶିଳ୍ପୀ ସ୍ୱାଧୀନ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ବଦଳରେ ଧର୍ମ ଓ ପ୍ରଚାର ଆକାଂକ୍ଷା ପ୍ରବଳ ଥିଲା । ଏ ମନ୍ଦିରଗୁଡ଼ିକ ଶିଳ୍ପୀର ସମସ୍ତ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟକୁ ଗ୍ରାସକରି ରଖିଥିବା ସ୍ପଷ୍ଟ ମନେହୁଏ । କେବଳ କୋଣାର୍କଠାରେ କାହିଁକି ବ୍ୟତିକ୍ରମ । କୋଣାର୍କରେ ଜନାମଧେୟ ଶିଳ୍ପୀମାନଙ୍କମଧ୍ୟରୁ ବିଶୁ ମହାରଣା ଓ ଧର୍ମପଦ ନାମର ସ୍ଥାନ ମିଳେ । ଗୋଟିଏ ବିଶିଷ୍ଟ ଭୂଖଣ୍ଡର ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସାମାଜିକ ନୃଶଂସତା ମଧ୍ୟରେ ପଡ଼ି କୋଣାର୍କ ନାଟକର ଜଣସମାପ୍ତି ହୋଇ ନଥାଆନ୍ତା, ତେବେ ଏ ଦୁଇଟି ନାମର ସନ୍ଧାନରୁ ଆମେ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇ ଥାଆନ୍ତେ । ସେ ସୁକରଶିଳ୍ପୀ ବଡ଼ ସୀମିତ ପରିବେଶ ମଧ୍ୟରେ, ରାଜାର ଆଦେଶରେ, ଧର୍ମର ପ୍ରଭାବରେ, ଆତ୍ମପ୍ରକାଶର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସୁଯୋଗ ଟିକିଏ ପାଇଛନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ତ

ଆତ୍ମପରିଚୟ ଦେବା ପୂର୍ବରୁ ସେମାନଙ୍କ ଶିଳ୍ପକୃତି ଧାରି ନେଇଛି । ତାହା ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ଉପାୟ ନ ଥିଲା । ଏଠାରେ ଶିଳ୍ପୀ ଜୀବନର ଅପାର୍ଥିବ ବାସ୍ତବକୁ ଭୁଲିଦେଇ ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦରର, ଗୋଟିଏ ଚିରନ୍ତନର କିମ୍ବା ସେହିଭଳି ଗୋଟିଏ ଦେବମୂର୍ତ୍ତିର ମହାସମାଧି ମୁଣ୍ଡ ଉଠାଇଛି ।

ଭୁବନେଶ୍ୱର ସେ ଆଦର୍ଶ ଆଜି ବଦଳିଗଲାଣି । ସେ ସୃଷ୍ଟି ଆଜି ଶିଳ୍ପୀମାନଙ୍କୁ ଉଦ୍ବୁଦ୍ଧ କରୁନାହିଁ । ଭୁବନେଶ୍ୱରରେ ଅତୀତର ଏକାନ୍ତ ପରିବେଶ ଚିକିକ ଚଳିତ କଥା ହେବ । ବସନ୍ତ ଋତୁ ଆସିଲା । ଋତୁରାଜର ଆଗମନରେ ପ୍ରକୃତି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ମୁକୁଳି ପରିବେଷଣ କଲା । ପଳାଶ ଗଛର ଡାଳେ ଡାଳେ ନିଆଁ ର ହଳିଆ ସେଇଭଳି ଦେଇ ପଳାଶ ଫୁଟିଉଠିଲା । ନଦୀକୂଳ କୁଞ୍ଜରେ ଗଛରୁ ବନ୍ଧୁ ପ୍ରେମ ଫୁଲଫୁଲ ଅଶୋକ ଗଛରୁ । ଚାରିଆଡ଼େ ଆକାଶ ଭଳି ମଞ୍ଜି ଗଛଗୁଡ଼ିକ ହୋଇ ଉଠିଲେ । ଆମ୍ବ ବଉଳ କମ୍ପା ଶାଳ ମଞ୍ଜରୀ ତାଙ୍କର ଦାମ୍ଭିକତା ଟିକିଏ ବଢ଼ାଇଛି ବନ୍ଧ ସୌରଭ ବିତରଣ କଲା । ଗୋଟିଏ ପାଖରେ ଅନନ୍ତ-ନିଦ୍ରାଭଙ୍ଗରେ ଶିଳ୍ପୀ ବାଣୀର ଆହ୍ୱାନ ଆଦେଶ ଯୋଗ୍ୟତା ଅନୁସାରେ ଉନ୍ମୁକ୍ତ ହୋଇ ଚାଲିଲେ । ଏସବୁ ଦେଖି ଦେବଙ୍କୁ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ଶିଳ୍ପୀ କୌଣସି କୈଫିୟତ୍ ଦେଉନାହାନ୍ତି । ଠିକ୍ ସେଇଭଳି ବନାଞ୍ଚଳଗୁଡ଼ିକର ସୁନ୍ଦର ସ୍ରଷ୍ଟା ଆପଣାର ନିଜସ୍ୱ ଚିତ୍ର ପ୍ରକାଶ କରିବାପାଇଁ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ଉଠେ ।

ବାସ୍ତବର କଳଙ୍କ ବିକାଶ ପାଇଁ ସ୍ୱାଧୀନତା ଅପେକ୍ଷ୍ୟ । ସେଥିପାଇଁ ସ୍ୱାଧୀନ ରାଷ୍ଟ୍ରରେ ପ୍ରଗତିଶୀଳ ଶିଳ୍ପାନ୍ଦୋଳନ ଆରମ୍ଭ

ହୋଇଛି । କିନ୍ତୁ ପ୍ରଶ୍ନ ହେଉଛି ସେଇ ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱାଧୀନତା ଥିଲା କାହିଁ ? ଗଣତନ୍ତ୍ର, ସମାଜ, ଧର୍ମ ଓ ସରକାରର ଦ୍ୱାରା ହୋଇ ମୌଳିକ ସ୍ୱାଧୀନତା ଥିଲା ମଧ୍ୟ ଏଥି ଅସହାୟ ଅବସ୍ଥାରେ ଅନେକ ସମୟରେ ବାଧାଗ୍ରସ୍ତ ହେବାକୁ ପଡ଼ିଛି । ଫ୍ଲୋରେନ୍ସ ସହର— ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶିଳ୍ପ-ସମ୍ରାଟ୍ ଶ୍ରୀମାନ ବୋଟିଚେଲିଙ୍କ ନାମ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ । ଏ ମହାପୁରୁଷ ମହାନ ନାଟକର୍ତ୍ତାମାନଙ୍କ ହାତରେ ଗତ . ମହାପୁରୁଷ ଲୁଟରଙ୍କୁ ଜୀବନ ଦେଇଥିଲେ । ବିଖ୍ୟାତ କଳା-ସମାଲୋଚକ ହାର୍ବର୍ଟ୍ ରିଡ୍ ତାଙ୍କର "The Roots of the Artist" ପ୍ରବନ୍ଧଟିରେ ଶିଳ୍ପୀର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସ୍ୱାଧୀନତା ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସ୍ୱାଧୀନତା ପ୍ରଶ୍ନର ସମାଧାନ ସମ୍ପୃକ୍ତ ସ୍ୱେଚ୍ଛାଚାରିତା ପ୍ରଶ୍ନ ବି ଆପେ ଆପେ ଆସି ପହଞ୍ଚୁଛି । ଶିଳ୍ପୀ ସ୍ୱାଧୀନ । ପ୍ରକୃତ ଶିଳ୍ପ ହିଁ ସ୍ୱାଧୀନତାର ଜନ୍ମ । ସେଥିଲାଗି ଶିଳ୍ପାଚାର୍ଯ୍ୟ ନନ୍ଦଲାଲ ବସୁ ଥରେ କହିଥିଲେ—"ଯାହା ଇଚ୍ଛା ତାହା କର, କିନ୍ତୁ ଯାଚ୍ଛାତା କରନାହିଁ ।" ଯାହା ଇଚ୍ଛା ତାହା କରିବାର ସ୍ୱାଧୀନତା ଶିଳ୍ପୀ ମାନେ ହିଁ ପାଇନନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଯାଚ୍ଛାତା କରିବାର ସ୍ୱାଧୀନତା କାହିଁ ? ଯାହା ପ୍ରକୃତରେ ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀର ଶିଳ୍ପ ତାହା ଯାଚ୍ଛାତା ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଏଭଳି ନିର୍ଭରଶୀଳ ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ପ୍ରଥମ ପ୍ରଗତିଶୀଳ ଶିଳ୍ପୀ ପିକାସୋଙ୍କଠାରୁ ମିଳି ଥାଆନ୍ତି । ଏଥିକି ତାର ପରବର୍ତ୍ତୀ କଥା ।

ସୁନ୍ଦରର କଳାବୋଧ ନାନା ଶିବିର, ବାଦ ଓ ବିବାଦ ମଧ୍ୟରେ ଗତି କରୁଛି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଏହାର ନୂତନ ଗ୍ରହଣ କରିଛି । ଗତି କରିଛି ବର୍ଷର ଭକ୍ତି ଅନୁକୂଳ ପୁଇଁ ମହାପୁରୁଷର ଭାବନା ଏବଂ ଭଗବାନ୍ ମହାପୁରୁଷର ଆତଙ୍କ ମନ୍ଦିର ମନକୁ ଜାଗରଣର ବିଷୟ

ଟିକିଏ ହଜାଇ ଦେଇଛି । ଏପରି ସ୍ଥଳରେ ବସ୍ତୁର ଶାନ୍ତିଓ ସେବୀପାଇଁ ଶିଳ୍ପୀର ସଚେଷ୍ଟ ହେବା ଦରକାର । ସୁଦୀର୍ଘ ଇତିହାସର ପୃଷ୍ଠା ଓଲଟାଇଲେ ଯନ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ିକର ଦୁର୍ବଳତା ଆଖିରେ ପଡ଼େ । ଯନ୍ତ୍ର ବଡ଼ ଦୁର୍ବଳ । ଯନ୍ତ୍ରକର୍ତ୍ତାମାନେ ହିଁ ଦେଇ ଦେଉଛନ୍ତି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ପ୍ରାଣ । ଶିଳ୍ପୀ ଓ କଳାକାରମାନେ ହିଁ ସେମାନଙ୍କୁ ସଂସ୍କୃତ କରି ଥାଆନ୍ତି । ରସସ୍ରଷ୍ଟାମାନେ ହିଁ ନିଜ ସ୍ୱକୀୟ ସାଧନାରୁ ବେଦୋଦ୍ଧାରର ଚରମ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସାଧନ କରନ୍ତି । **Art is a natural descip-line** କହୁଥିବାବେଳେ ଶିଳ୍ପୀକୁ ଆନ୍ତର ଅଟଳ ଭାର ଗୁରୁଦାୟିତ୍ୱ-ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମ୍ମାନ ଦେବାକୁ ଦିଆ ଯାଇଛି ।

ଚିରଆଦୃତ ଦେଶର ଶିଳ୍ପୀ ! ପ୍ରଗତିଶୀଳ କଳା ଓ ରୂପର କାହିଁକି ରୂପରେ ବଦଳି ଯାଇ ହୋଇ ଯିବାକୁ ବସିଛନ୍ତି ! ସେମାନଙ୍କ କଥାରେ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ବାଦ୍ ଦିଅନ୍ତି, ଆଉ ସେହିମାନେ ଉଭେଲେ—ସେମାନେ ହୋଇଛନ୍ତି ପ୍ରଗତିଶୀଳ । ପ୍ରଗତି ଓ ଦୁର୍ଗତି ମଧ୍ୟରେ ସଂଘର୍ଷ ଲାଗିଛି ସ୍ୱଦେଶବାନ୍ କର୍ମକୁ ଆଜି ଆଘାତ କରୁଛି । ଯେଉଁମାନେ ଏଇ ଧାରାର କବଳରୁ ଆପଣାକୁ ଅଲଗା ରଖିବାକୁ ବସିଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଆଜିର ଅବସ୍ଥାନରେ ପ୍ରମାଦ ଗଣୁଛନ୍ତି । ଏମାନ କହୁଥାନ୍ତି—ଅଭିନବ ଚିନ୍ତା, ଶିଳ୍ପ ନୂତନ ରସ ପ୍ରକୃତି ଦେଶୀୟ କଳାର ଚାହିଦା । ମୂର୍ତ୍ତିର ପ୍ରଥମ ସ୍ତରର ଶିଳ୍ପୀ ମୂର୍ତ୍ତି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟଭାବରେ ଅଭେଦ୍ୟ ବନ୍ଧନ ଥିଲା । ବୈଦିକଯୁଗରୁ ଏପରି କବିର ଚିନ୍ତା ଓ ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ଯେଉଁ ଧାରା ରହିଛି, ତାହା ହିଁ ଉଚ୍ଚର ମୂର୍ତ୍ତିର ବେଳ ଧରାଇଦିଏ । ବୈଦିକ ଯୁଗର "ଜବାକୁସୁମ ସଙ୍କାଶ" ଏବଂ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ କବିର "ସୂର୍ଯ୍ୟପୀଠ ଶଙ୍ଖ" ହିଁ ଗୋଟିଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ମୂର୍ତ୍ତିର ଉପମା । ଠିକ୍ ସେହିପରି "ମଧୁପାନେନ ରକ୍ତନେତ୍ରା" ଏବଂ

"ଶ୍ୟାମଳ-ପ୍ରହର୍" ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାର ଧୂସର ରଙ୍ଗ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରାଚୀନଙ୍କର ଅନୁଶାସନ ରେଖାଙ୍କନ ପଦ୍ଧତିର ଗତି-ଭଙ୍ଗୀକୁ ଅନୁକରଣ କରୁଥିଲେ, ଆଧୁନିକତାର ଫେସନ୍ ପଥ ଠିକ୍ ଚେତନାକୁ ଅଶିଳ୍ପ ଅଙ୍କ ଫୁଲ ପିଛାରି ଦିଏ । ଇଂଲଣ୍ଡର ଗୋଟିଏ କଥା ଅଛି । ବର୍ଷର ପ୍ରଥମେ ସମାନ । ଓଡ଼ିଆରେ ସେହିଭଳି ଅନୁଭୂତି ବନ୍ଧୁତା, ଶୀତ ଓ ଗ୍ରୀଷ୍ମ ସମାନ । ପ୍ରାଚୀନତାର ଅନୁଶାସନ ଓ ଆଧୁନିକତାର ଫେସନ୍-ବିଳାସ ଉଭୟ କଳାର ସାଧନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଦୈନ୍ୟର ସୂଚନା ଦେଇଥାଏ । ଏଣୁ ଉଭୟର ବନ୍ଧନ ମୁକ୍ତ ହେବାକୁ ହେବ । ଆମ ଜୀବନର ତାରୁଣ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଏ ଦୁଇଟି ସ୍ଥାନ ନାହିଁ ବୋଲି ସ୍ପଷ୍ଟଭାବରେ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ହେବ । ଆମର ରକ୍ତରେ ଶକ୍ତି ହେବ, ଅଙ୍ଗରେ ବଳ ରହିବ ଏବଂ ଅନ୍ତରରେ ଥିବ ଶ୍ରଦ୍ଧା, ଅଭିମାନ କେବଳ ଭଲ ମନ୍ଦକୁ ଅପେକ୍ଷା କରେନି । ଆଜି ସେହି ପ୍ରେମ ଭ୍ରଷ୍ଟ ମନ ମାଟିରେ ଫୁଲ ଫୁଟେଇ ଶିଖିଲେ, ତା'ର ଦୃଷ୍ଟି ଦୁର୍ବଳତାକୁ ଜୟ କରିବାକୁ ଦେବ । ବିଶ୍ୱର ଶିଳ୍ପ ଓ ସଭ୍ୟତା କଳାର ପ୍ରକୃତିକୁ ଗ୍ରହଣ କରେ ।

ତାସ୍ପରେ ଶିଳ୍ପ ଜଗତ ଆଜିର ଅନୁଭବ ଆଣି ଦେଇଛି ସାଧୁ-କର୍ତ୍ତା ସୃଷ୍ଟିକର୍ତ୍ତା । ଶାନ୍ତିନିକେତନ ଦେଶରୁ ଏବଂ କୌଶଳପୂର୍ଣ୍ଣ ଚୌଦିଗ ପ୍ରକାଶର ଉତ୍ସ ନାହିଁ—"ପ୍ରସାଦ ଚନ୍ଦ୍ରଃ ନ ଜ୍ଞାନ-ଗୋଡ଼ାଳ" । ଠିକ୍ ସେହିଭଳି ପ୍ରତିଷ୍ଠାର ହାତରେ କୌଶଳ ପ୍ରକାର ଭାବର ଅଭାବ ନାହିଁ । ରୂପ ଓ ଆନନ୍ଦର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ହିଁ ଶିଳ୍ପର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ରୂପେ ବିବେଚିତ ହୋଇଥାଏ । ଏହିଭଳି ଭାବରେ ଓଡ଼ି-ଶୀୟ ଶିଳ୍ପ କଳାକୃତିରେ କୌଶଳ ଅବଶ୍ୟକ ନାହିଁ । ଆଜିଣା ଅଜଣା ମଧ୍ୟର ବାଦାନୁବାଦ ଓ ସ୍ପର୍ଶ କେବଳ ସ୍ପର୍ଶ

ଲୁପ୍ତ ଉତ୍କଳୀୟଙ୍କର ପ୍ରାଚୀନତା । ସ୍ୱଦେଶର ଇତିହାସ ଅଗ୍ରଗାମୀର ଜେଗାପାଣ୍ଡ ନାହିଁ । ଗୁଣ ମୁକ୍ତାର ଦୁର୍ଦ୍ଦିନଜାଣି ଓ ପ୍ରକାଶ ଧାରଣ ହୃଦ ବାହାରିଥାଏ । ନିଶ୍ଚୟ ନୂତନ ତତ୍ତ୍ୱାନ୍ୱେଷରେ ଜଳାଜନ୍ମୀ ଲୁପ୍ତିତା ହେଲେ, ତାଙ୍କ କଳାକୃତିର ଓଜନ ବଢିବ ବିନା, କମିବ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ବହୁ ଦିନ ମାଟିର ଧୂଳି ସ୍ତରର ଶିଳ୍ପର ମୌଳିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ । ସେଥିପାଇଁ ଦୁର୍ଦ୍ଧଷ ବା ଧାରଣାର କାରଣ ନାହିଁ । ସତ୍ୟ ନିଜର ଉକ୍ତି ଏକ ଓ ଅଭିନ୍ନ । ଏଣୁ ସତ୍ୟ ଆଙ୍କିବାକୁ ଆମକର ସତ୍ତା ପ୍ରବେଶ କରିବା ପାଇଁ ଶିଳ୍ପୀର ଜୀବନ ରସ-ପିପାସା ଜାଗ୍ରତ ହେବା ଉଚିତ । ସନ୍ତୁ କବିଙ୍କ ଭାଷାରେ କହିବାକୁ ଗଲେ —

"ଏଠିରେ ସନ୍ତୋଷ ସମାଧି ଭଲ...
ଆଁଖ ନା ମୁଦୁ, କାନ ନା ରୁନ୍ଧୁ,
କାୟା କଷ୍ଟ ନ ଧରୁଁ,
ଖୋଲି ନୟନ ମୈଁ ହଁସି ହଁସି ଦେଖୁଁ
ସୁନ୍ଦର ରୂପ ନେହାରୁଁ ।"

ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଶାର ଶିଳ୍ପକଳା ଇତିହାସର ସୂଚୀ ଓଲଟାଇଲେ ବହୁ ଅଗ୍ରଣୀ ସନ୍ତାନଙ୍କ ଉନ୍ମୋଚନ କରିବାକୁ ହୁଏ । ଓଡ଼ିଶା ଗୋଟିଏ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଦେଶରୂପେ ଆପଣା ରାଜନୈତିକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ଗୋଷ୍ଠୀମାନଙ୍କୁ ମିଳାଇ କରିବା ପାଇଁ ସୁଯୋଗ ପାଇଲା, ୧୯୩୬ ମସିହାରେ । '୧୯୩୬ର ଅପ୍ରେଲ ପହିଲା' ଦୁଆ ମାଇଁପଡ଼ର ଯୋଗ ଶ୍ରେଣୀ ଅଛନ୍ତି ।' ୧୯୩୬ରୁ ୧୯୪୭ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦଶବର୍ଷ କାଳ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରଦେଶ ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ଅଧୀନରେ ଥିଲା । ଏହି ସମୟରେ ଓଡ଼ିଆମାନେ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆଧୁନିକ ଯୁଗର ସୂତ୍ରପାତ କରନ୍ତି ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଶିଳ୍ପୀ ବସନ୍ତର ବର୍ମା । ପ୍ରଥମ କରି ଧର୍ମ ଓ ଧୂଳାର ପାଣି

ଭେଦକରି ଆତ୍ମ-ପ୍ରକାଶ କଲା, ସଞ୍ଜୀବନୀ, ଗୋଧୂଳି ଗୃହିଣୀ, ଶୂନ୍ୟ ଓ ପୂର୍ଣ୍ଣ କଳ୍ପନା ଅର୍ଦ୍ଧ ଶତ ବର୍ଷ ପରେ । ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଘରମଧ୍ୟରୁ ଜୀବନ-ଜିଜ୍ଞାସା ପ୍ରକାଶ ପାଇଲେ ବର୍ମାଙ୍କର ତୁଳିକୁ ଆଶ୍ରାକରି । ତାଙ୍କ ପରେ ଆସ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟର ସୂକ୍ଷ୍ମତମ ସ୍ରଷ୍ଟା ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀଧର ମହାପାତ୍ର ମହାଶୟଙ୍କୁ ସେ ଯୁଗର ଅବଦାନ ରୂପେ ଦେଖାଇଦେଲେ । ଶିଳ୍ପଗୁରୁ ଅବନୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କର ପୃଷ୍ଠପୋଷଣା ଓ ଶିଳ୍ପୀ-ପିତା ବୈଦ୍ୟନାଥ ମହାପାତ୍ରଙ୍କର କଠୋର ତାଲିମ ଦେଲା ସୁଦକ୍ଷ ଓଡ଼ିଆ ଚାଲନ୍ତ ଶ୍ରୀଧର ବାବୁଙ୍କୁ । କୋଣାର୍କ, ପୁରୀ, ଭୁବନେଶ୍ୱରର ଅଳଙ୍କରଣମାନଙ୍କ ପୁଣି ନିର୍ମିତ ଶ୍ରୀଧର ବାବୁଙ୍କ ନିର୍ମାଣ ନୈପୁଣ୍ୟର ମାଧ୍ୟମରେ ଆମମାନଙ୍କ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇଆସିଛି । ବର୍ମା ଓ ଶ୍ରୀଧର ବାବୁ ଏ ଜାତିର ଚିର ନମସ୍ୟ ହୋଇ ରହିବେ । ଏମାନଙ୍କ ପରେ ଏହି ଦଶକର କଳାକାରମାନେ ଭଗବାନ୍ ମହାରଥୀ, ବସନ୍ତକୁମାର ପଣ୍ଡା, ଗୋପାଳ ଚରଣ କାନୁନଗୋ, ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହ, ମୁରଲୀଧର ଟାଲି ଓ ବୃନ୍ଦାବନ କାନୁନଗୋଙ୍କର ସୃଷ୍ଟି ଆମମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରେ । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମହାରଥୀ ଓ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଟାଲି ସରକାରୀ ଚାକିରିରେ ଅର୍ଥ ଓ ସମ୍ମାନର ଅଧିକାରୀ ହେଲେ ସତ୍ୟ କିନ୍ତୁ ଦେଶ ବାସୀମାନଙ୍କୁ ଉପଯୁକ୍ତ ସାଧନାର ଶେଷ ଯୋଗାଇ ନ ପାରି ଅତୃପ୍ତ ସୁଯୋଗରୁ ବଞ୍ଚିତ କଲେ । ଟାଲିବାବୁଙ୍କ ଭଲ ଆଧୁନିକ, ସରଳ ଓ କୋମଳତାରେ ସୁରଞ୍ଜିତ ଶୈଳୀ ସମସ୍ତ ଭାରତବର୍ଷରେ ବହୁ ଜଣ ଜଣାଇଛି । ବସନ୍ତ କୁମାର ପଣ୍ଡା, ଗୋପାଳ ଚରଣ କାନୁନଗୋ ଓ ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହଙ୍କର ସମସ୍ତ ସାଧନା ଓ ସାର୍ଥକତା ସାମୟିକ ପତ୍ରିକାମାନଙ୍କର ମାଧ୍ୟମ ଦେଇ ରହିଗଲା । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଭଗବାନ ଦାସ ଓ ଗୋପାଳ କାନୁନଗୋ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ, ଶିଶୁ-

ସ୍ଥପତିଙ୍କର ଉତ୍କୀର୍ଣ୍ଣ ରୂପ ବ୍ୟବଧାନରୁ କଳାରେ ହାତ ଦେଇଥିଲେ କିନ୍ତୁ ସଫଳତା ଲାଭ କରି ପାରିନାହାନ୍ତି ।

ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କଳାକାରଙ୍କ ତଥା ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ଯିବା ସମୟରେ ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଶିଳ୍ପୀମାନେ ଅନେକ ଅତି ନିର୍ମମ ଭାବରେ ଆକ୍ରମଣ କରନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିରେ ଅତି ସଙ୍କୁଚିତ ମାନସ ପ୍ରବୃତ୍ତି ହେତୁରୁ ହିଁ । ଓଡ଼ିଶାରେ କଳାର ଆଦର ନାହିଁ, ଲୋକସାଧାରଣଙ୍କ ରୁଚି ଜନ୍ମିନି ଯାହା ଅନୁଗାମୀ ହେଉଛି, ସରକାର କିମ୍ବା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଶାସନ ଦିଗ ସହାୟକ ନୁହଁନ୍ତି—ଏହିପରି କେତେକ ଦୋଷ ସେମାନଙ୍କର ମୁହଁରୁ ବାହାରି ଯାଉଛି । ଅନ୍ୟମାନେ ନିଜ ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପାଳନ କରନ୍ତି ସତ, କିନ୍ତୁ ଓଡ଼ିଶାର ଶିଳ୍ପୀମାନେ ଯେ କେତେଦୂର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ-ପରାୟଣ, ତାହା ଦେଖିବାର କଥା । ଅତି ଉଚ୍ଚସ୍ତରର ମାର୍ଜିତ ରୁଚି ଓ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱରେ ସତ୍ୟନିଷ୍ଠ କରି ଯେଉଁ ପଥ ଦେଖାଇଥିଲା, ତାହାର ଜୀବନ ଦୀପ ମଧ୍ୟରେ ନିଭିଗଲା—ଏହା ଦୁଃଖର ପରିଚାୟକ ନୁହେଁ । ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରକାଶକ ସ୍ୱାର୍ଥକୁ ଦେଖି ପାରିଁ ଅତି ନିକୃଷ୍ଟ ସ୍ତରର ପାଣ୍ଡୁଲିପି ଦେଇ ଲେଖକ ଏବଂ ବହୁଗୁଣ ସ୍ୱଦେଶୀ ପୁସ୍ତକମାନଙ୍କୁ ଦୋହନ କରନ୍ତି । ଆଉ ସେ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରଶଂସା-ପତ୍ର ପ୍ରଚାରକରି ନିଜର ଅଭିଜ୍ଞ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଜୋଗାଡ଼ କରିବେ ଦେଇ ଆଦେଶକୁ ସ୍ୱାର୍ଥର ବୋଲି ପ୍ରଚାର କରନ୍ତି । କଳାକାରଙ୍କୁ ନିର୍ଲ୍ଲଜ୍ଜ ଆଶ୍ରୟ ଦେଇ ବଡ଼ ନାମ କରିବାର ଅପାର୍ଥିବ ଅଧିକାର କେବଳ ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରକାଶକମାନଙ୍କର ଅଛି । ଏ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ଓଡ଼ିଆକୁ ଆଘାତ ଦେଉଥାଏ ।

୧୯୦୭ ଠାରୁ ୧୯୫୭ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦଶନ୍ଧି ମଧ୍ୟରେ ସ୍ୱାଧୀନ ଓ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଓଡ଼ିଶାର ଶିଳ୍ପୀମାନେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ଏଇ ବିଗତ ଦଶବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଓଡ଼ିଶାର କଳାକ୍ଷେତ୍ରରେ ଯେଉଁ ଚିତ୍ର-କଳର ଅଗ୍ରଗାମୀ ପ୍ରତିଭାର ପରିଚୟ ମିଳୁଛି, ସେମାନଙ୍କ ସାଧନା ନିକଟରୁ ପ୍ରଚୁର ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ମିଳେ । ସେମାନେ ପ୍ରବଳ ହୃଦୟରେ ରହିଥିବା ଅନୁପ୍ରେରଣା ଓ କର୍ମପ୍ରେରଣା ନେଇ ସାଧନା ଆରମ୍ଭ କରିଛନ୍ତି । ଶିଳ୍ପୀ ଗୌରାଙ୍ଗଚରଣ ସୋମ, ଅଜିତ୍ କେଶରୀ ରାୟ, ନିରଞ୍ଜନ ମିଶ୍ର, ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ମହାପାତ୍ର, ବିପ୍ରଚରଣ ମହାନ୍ତି, ଯଦୁନାଥ ସୂତ୍ରକାର, ଲକ୍ଷ୍ମୀଧର ଦାସ ଓ ରବିନାରାୟଣ ଜାସ୍ଥୁକ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ନାମ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ । ଗୌରାଙ୍ଗଙ୍କର ଅନବଦ୍ୟ ରେଖାଚିତ୍ର, ନିତ୍ୟାନନ୍ଦଙ୍କର ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନର ଛବି, ଲକ୍ଷ୍ମୀଧରଙ୍କର ରେଖାଚିତ୍ର, ଅଜିତ୍ କେଶରୀଙ୍କର ବଳିଷ୍ଠ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି, ବିପ୍ରଚରଣଙ୍କର ମୂର୍ତ୍ତି ଶିଳ୍ପ, ରବିନାରାୟଣଙ୍କର କାଠଖୋଦେଇ ଏବଂ ସୂତ୍ରକାରଙ୍କର ଚିତ୍ର ଆଜି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଆଗରେ ଆଶାର ଆଲୋକ ଦେଉଛି । ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅଜିତ୍ ବାବୁ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ଓ ଚାତୁର୍ଯ୍ୟ ଉଦ୍ଭଟ ଶୈଳୀରେ ଦକ୍ଷତା ଅର୍ଜନ କରିଛନ୍ତି । ଏମାନଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ କାରୁଶିଳ୍ପରେ ଶ୍ରୀମନ୍ତ ପାଣିପାଣି, ଭକ୍ତିଲତା, ଜନ ଦାସ, ବଂଶୀଧର ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ଓ ଜଗଦବନ୍ଧୁ ଦାସଙ୍କର ସାଧନା ଏକ ବଳିଷ୍ଠ ସମ୍ଭାବନାର ସୂଚନା ଦେଉଛି ।

ଜାନୁଆରୀ
୧୯୫୭

ଚିତ୍ର ପ୍ରଦର୍ଶନୀର ଆବଶ୍ୟକତା

ଧନ ଥିଲା, ସେତେବେଳେ ଏ ପ୍ରଦେଶ ଲୋକଙ୍କର ଅବସନ୍ନତା ମନ ମଧ୍ୟରେ ନ ଥିଲା। ସେତେବେଳେ ଶିଳ୍ପୀମାନଙ୍କୁ କୁହାଯାଉଥିଲା ଗାଇକର। ଏ ସବୁ ପ୍ରମାଣିତ ପୁରୀ, ଭୁବନେଶ୍ୱର, କୋଣାର୍କର ସ୍ତୂପ। ଧର୍ମଜନିତରେ ଶିଳ୍ପୀମାନେ ମୂର୍ତ୍ତି ଓ ଅଳଙ୍କାର ମନ୍ଦିର, ମସ୍ଜିଦ୍, ଓ ଗୀର୍ଜା ସଜାଇ ନିର୍ମ୍ମିତ ହେଲେ। ଦେଶଂଶର ଜନମ ଯୋଗୁଁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭାବରେ ନିଜକ ଏଇ କାରିଗର ଦେଖିବାର ଯୋଗ୍ୟତା ପାଉଥିଲେ। ସେମାନଙ୍କୁ ପରେ ସୁତ ବିଶ୍ୱକର୍ମା ନାମରେ ନାମିତ କରାଥିଲା। ଆଜି କିନ୍ତୁ ତାହା ସ୍ୱପ୍ନ, ଇତିହାସର କଥା ହୋଇଗଲାଣି। ଜାତି ଧର୍ମ ନିର୍ବିଶେଷରେ ଜନସ୍ତ୍ରୋତ ଦୂର-ଦେଶକୁ ଯିବାପାଇଁ ସୁବର୍ଣ୍ଣସୁଯୋଗ ପାଉନାହିଁ! ଦେବତା-ବ୍ରାହ୍ମଣ ଦେଉଥିବା ସମ୍ମାନର ମାନ୍ଦ୍ର ସ୍ତୁତି ଚାଲିଛି। ସେତେବେଳେ ରାଜା, ମହାରାଜା ଓ ବଡ଼ ବଡ଼ ପୃଷ୍ଠପୋଷକ ଦରେ ଦେଶ ଅନୁସାରେ ଏଇ ପ୍ରାଚୀନ ଦେଶଂଶର ବଂଶଜମ ଯୋଗକରି, ତେଜକୁ ଇତିହାସରେ ଏଇ ମୁକ୍ତ ପ୍ରତିକୃତ ଶିଳ୍ପରେ ସୁଖ କୁହାଯାଏ। ଶିଳ୍ପୀମାନେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଶେଠ ଓ ଜମିଦାରଙ୍କ ବଦଳରେ

ପ୍ରକୃତରେ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଓ ଯନ୍ତ୍ରୀ ନିର୍ମାଣକାରୀ ଅର୍ଥ ଓ ସମ୍ମାନ ପାଉଥିଲେ । ସୃଷ୍ଟିଶୀଳ ଲୋକମାନେ ଆଲୋକକୁ ମିଳାଇ ଦେବାର ସମସ୍ତ ସମୟରେ ଭୂତକାଳୀର ଦୃଷ୍ଟ ଦେଖିଲେ ମାତ୍ର ।

ଜାଳକୁ ତାହା ପୁରୁଣା ହୋଇଗଲାଣି । ଫଟୋଗ୍ରାଫି ଓ ସିନେମା ଶିଳ୍ପର ଉତ୍ପାଦନ ପାଇଁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ-ଦର୍ଶନ ଆଜି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର କିଛି ନୂଆ କଥା ନୁହେଁ । ଏବେ ବି ଯୁଗ ଯୁଗ ଧରି ଧର୍ମ ଓ ଅର୍ଥର ପ୍ରଭୁତ୍ୱ ଚାଲିଲା, ତାର ଫଳ ଶିଳ୍ପ ଓ ଶିଳ୍ପୀ ଉଭୟ ଅବସ୍ଥା ହୀନ ହୋଇଗଲେଣି । ପ୍ରଦର୍ଶନୀର ମଣିଷ ମନରେ ବାସ୍ତବ ସ୍ପୃହା ତରଙ୍ଗ ଉଠିଲାଣି । ସବୁ ଦେଶର ସରକାର ଆଜି ପ୍ରଚେଷ୍ଟାର ଅଭ ଉଦ୍ଧାର ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦେଲେଣି ଯେ, ଅନ୍ୟର ବସ୍ତୁ ଅନୁସାରେ ସଜାଇବା ପାଇଁ ଅଧିକ ଯତ୍ନ ମନୋନିବେଶ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଠିକ ଏହି କଥାରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ହେଉଛି ଚିତ୍ରପ୍ରଦର୍ଶନୀର ଆବଶ୍ୟକତା ଉପଲବ୍ଧି କରାଯାଉଛି । ଯେଉଁ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଶିଳ୍ପୀ ଜାଣି ଜାଣି ଆପଣା ମନ ଭିତରୁ ଉପରକୁ ଆଣି ଦେଖାଇ ଦେଉଛି, ସେହି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ତାର ଚେଷ୍ଟାଗୁଡ଼ିକ ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ରହୁଛି । ସେଥିପାଇଁ ଭାରତରେ ପ୍ରଦେଶ ଓ ଅନେକ ସ୍ଥାନରେ ଦାରିଦ୍ର୍ୟର ଦେଶ ଧରି ସେ ବାହାରୁଥିବାର ଦେଖାଯାଉ । ଏହିବ ଅଭାବରେ ଅନେକ ମୃତ୍ୟୁମୁଖ ହୋଇ ପଡ଼ୁଛି । ଯାହାରେ ଶୁଣିବା —‘ବାଣିଜ୍ୟ ବସନ୍ତେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ’ । କିନ୍ତୁ କଳାରେ ବ୍ୟବସାୟ ଏକ ନିନ୍ଦନୀୟ ବ୍ୟାପାର । ଆଜିର ଯୁଗ ଯାହାକୁ ବାଣିଜ୍ୟ-କଳାବୋଲି ନାମିତ କରେ, ତାହା ମଣିଷକୁ ଲୋଭ ଶିଖାଏ । ଯେଉଁ କଳାର ଲୁଚିର ଗମ୍ଭୀର ବଳରେ ଅନ୍ୟକୁ ଦେବାକୁ ହୁଏ, ସେ ବୃତ୍ତି ବେଶଭୂଷା ଚିକଣ ପ୍ରକୃତପକ୍ଷେ ସତ୍ତ୍ୱିକର ଅନୁଭବ । ନିଷ୍କଳଙ୍କ ହିଁ ଏହାର ଲୋଭ ବଜାରରେ ଉଧାଇ ନ ପାରିବା

ସୁସ୍ପଷ୍ଟ । ଏଣୁ ଚିତ୍ରପ୍ରଦର୍ଶନୀର ମୁଖ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଦେଖିବା ଦେଖା ଦେଖିବାର ଆୟୋଜନ ।

ଦର୍ଶକ ଓ ପ୍ରଦର୍ଶକ—ଏହି ଦୁହିଁଙ୍କର ମଧୁର ମିଳନରେ ଶିଳ୍ପପ୍ରଦର୍ଶନୀ ସୃଷ୍ଟିହୁଏ । ଜଣେ ଚିତ୍ର ସୃଷ୍ଟି କରିବାଦ୍ୱାରା ଆନନ୍ଦିତ ଓ ଅନ୍ୟ ଜଣେ ସେହି ସୃଷ୍ଟିକୁ ଉପଭୋଗ କରିବାଦ୍ୱାରା ଆନନ୍ଦିତ । ଜଣେ ରସସୃଷ୍ଟି ପାଇଁ ତପସ୍ୟା କରୁଛି ଏବଂ ଅନ୍ୟ ଜଣକ ରସ ଉପଭୋଗପାଇଁ ତପସ୍ୟା କରୁଛି । ଉଭୟ ତପସ୍ୟାର ମିଳନ-ତୀର୍ଥ ଏହି ପ୍ରଦର୍ଶନୀ ବୋଲି ଅବନୀନ୍ଦ୍ର ନାଥ ଠାକୁର କହିଥିଲେ । ଚିତ୍ରକାର ଆପଣା ଚିତ୍ରର ଉପଯୁକ୍ତ ଗ୍ରାହକ ଚାହେଁ । ଠିକ୍ ସେହିଭଳି ଗ୍ରାହକ ମଧ୍ୟ ଆପଣା ରୁଚିର ଅନୁରୂପ ଚିତ୍ରଟିଏ ସନ୍ଧାନ କରୁଛି । ମହାତ୍ମା ଜଗାର ସାହେବଙ୍କ କଣ୍ଠରେ କହିବାକୁ ଗଲେ—"ତୁମ୍ ମୁଖ ଚିତ୍ର ବନାଇବା ମାଁରୁ ସୁନି ଥାଅ, କାହିଁ ଜାଣିବ ତୁଳନ୍ ଭଳି ଚିତ୍ରକୁ ଲେଖି ବସିବ ।" ତେବେ ଆହାର ଦର୍ଶକ ବା କ୍ରେତା କିଏ ? କାହାପାଇଁ ଶିଳ୍ପୀର ସ୍ୱପ୍ନସିଦ୍ଧ ସାଧନା ? ଏ ପ୍ରଶ୍ନର ସମାଧାନ ପାଇଁ ସହରରେ ଜନ ସାଧାରଣଙ୍କ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଯାଏ । ସଂଖ୍ୟାଧିକ ଲୋକଙ୍କର ସମର୍ଥନ ଯେଉଁ ଚିତ୍ର ପ୍ରଦର୍ଶନୀ ନ ପାଇ ପାରିଲା, ଚଳଚ୍ଚିତ୍ରଶିଳ୍ପୀ ଚିତ୍ର ଯେଉଁ ପ୍ରଦର୍ଶନୀରେ ସ୍ଥାନ ହୋଇ ନ ପାରିଲା, ତେବେ ସେ ପ୍ରଦର୍ଶନୀର କୌଣସି ଅର୍ଥ ନାହିଁ । ଶିଳ୍ପୀ ସେଥିଁ ଦେଖକଙ୍କୁ ସେଇ ଦେଖିବା ପୋଇ ଦେଖୁଥିବ । କେବଳ ଖବରକାଗଜମାନେ ପ୍ରଶଂସା, ଉଦାର ଓ ଅହଙ୍କାରର ପ୍ରଶଂସାର କଲମ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରୁଥିବେ । ଅଥଚ ସାଧାରଣ ମଣିଷର ଜୀବନ ଧାରଣ ପ୍ରଣାଳୀ ଏପରି ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଉଠୁଛି ଯେ ପ୍ରତିମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲୋକ ଆଲୋକ ଚିନ୍ତାରେ ବ୍ୟସ୍ତ ।

ତେଲ ଲୁଣର ପ୍ରଶ୍ନ ସମାଧାନ ହୋଇ ନ ପାରୁଥିବା ବେଳେ କଳାନୁରାଗ ପ୍ରତି ମନ ବଳାଇବା ବିଡ଼ମ୍ବନା ମାତ୍ର । ସାଧାରଣଙ୍କ ତରଫରୁ ଯେତେବେଳେ ଏମିତି ଉତ୍ତର ମିଳୁଛି, ସେତେବେଳେ ଶିଳ୍ପୀ ଯଦି ତା'ର ଛବି ଗୁଡ଼ିକର ମୂଲ୍ୟନିରୂପଣ ସମୟରେ ଟିକେ ସ୍ୱତ ସଚେତନ ରହେ, କଥାଟି ଅନେକାଂଶରେ ସମାଧାନ ହୋଇପାରିବ । କିନ୍ତୁ ଶିଳ୍ପୀ ଯଶ-ପାଗଳ, ନାଁ ଅର୍ଥ ପାଗଳ ? ବାସ୍ତବରେ ଏହା ଗୋଟିଏ ସୁବିଧାବାଦୀ ପ୍ରଶ୍ନ ! ଛବି ଆଙ୍କିବା ସମୟରେ ଶିଳ୍ପୀମନରେ ବିନ୍ଦୁଟିଏ ବି ପଇସାର ଦୁର୍ଭାବନା ନ ଥାଏ । ସେତେବେଳେ ସେ ଆପଣା ଖିଆଲ ଅନୁସାରେ ସୃଷ୍ଟିର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ ହିଁ ମୁଗ୍ଧ । ଯେତେବେଳେ ସେହି ଛବି ତାକୁ ଅର୍ଥ ବିଷୟରେ ପଚାରନ୍ତି କିଏ, ତେବେ ସେ ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ଉଚ୍ଚାରଣ କରେ—"ଯେ ନାହଂ ନାମୃତାସ୍ୟାମ୍ କିମହଂ ତେନ କୁର୍ଯ୍ୟାମ୍ !" ଯାହାଦ୍ୱାରା ସେ ଅମୃତ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ ତାହା ପାଇ ଲାଭ କଣ ? ସତେ ଯିମିତି ଶିଳ୍ପୀର ଅନ୍ତରରେ ଉପନିଷଦର ମହୀୟସୀ ମହିଳା ମୈତ୍ରେୟୀ ହିଁ କଥା କୁହନ୍ତି । ଛବି ତିଆରି ହେବା ପରେ ବହୁବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାହା ବିକ୍ରୀ ନହୋଇ ପଡ଼ିରହେ । ଏହା ନିଛକ ସତକଥା । ଯେଉଁଠିକି ପ୍ରଦର୍ଶନୀରେ ଛବି ବିକ୍ରୀ ହୁଏ, ସେଠାରେ କେତେ ଖଣ୍ଡ ବା ବିକ୍ରୀ ହୁଏ ? କେତେଜଣ କଳାନୁରାଗୀ ଧନବାନ ବ୍ୟକ୍ତି ଆପଣା ବୈଠକଖାନାର ଶୋଭାବୃଦ୍ଧି କରନ୍ତି ? ଏପରି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯଦି ଛବିର ମୂଲ୍ୟରେଖା ଉପରକୁ ନଉଠେ, ତେବେ ଶିଳ୍ପୀ ପେଟର ଭୋକାର୍ତ୍ତ ହୋଇପାରିବ ! ଉପରୋକ୍ତ ବିଶ୍ଳେଷଣାତ୍ମକ ସମସ୍ୟା ମଧ୍ୟରେ ଗ୍ରାଫିକ୍ କଳାର ବହୁଳ ପ୍ରଚଳନ ଆଜି ଯୁଗର ସନ୍ଧିକ୍ଷଣରେ ଦେଖାଯାଏ । ଶିଳ୍ପୀ ଯାହା ସୃଷ୍ଟି କରେ ତାହା ମାତ୍ର ଅଳ୍ପଙ୍କପାଇଁ । ଦୃଶ୍ୟପୃଥିବୀର ପାଇଁ ଆଜି ଠିକ୍ ସେଇଭଳି ସାମଗ୍ରୀ ସୃଷ୍ଟି କରିବାରେ ନାହିଁ ।

କାଳିଦାସଙ୍କ ଭାଷା ଲେଖି । ସେ କେବଳ ଏତିକି ପାଇଁ ପ୍ରଶଂସା କରିଥାନ୍ତି—

"ତନ୍ୱୀ ଶ୍ୟାମା ଶିଖରି ଦଶନା ପକ୍ୱ ବିମ୍ବାଧରୋଷ୍ଠୀ,
ମଧ୍ୟେକ୍ଷାମା ଚକିତ ହରିଣୀ ପ୍ରେକ୍ଷଣା ନିମ୍ନ ନାଭି
ଶ୍ରୋଣୀଭାରାଦଲସଗମନା ସ୍ତୋକ ନମ୍ରା ସ୍ତନାଭ୍ୟାଂ
ଯା ତେ ସ୍ୟାଦ୍ ଯୁବତି ବିଷୟେ ସୃଷ୍ଟିରାଦ୍ୟେବ ଧାତୁଃ !"

ଜଙ୍ଘା ନିମ୍ନ ଦେହଗୁଡ଼ିକଙ୍କର ରୂପ ଠିକ୍ ଯଥାବଧି ଭଳି ହୋଇନାହିଁ ! ସେମାନେ ଭାରି ଭାରି । ଭାରି ପାଦ, ଭାରି ହାତ ଓ ଭାରି ଶିର ! ବସ୍ତ୍ର ଶରୀରରେ ପରେ ନିର୍ମିତ ଶିଳ୍ପ ଅନୁଗୁଡ଼ିକ ସେଥିରେ ବି ଦେହ-ଗତି ପାଉନାହିଁ, ସେଇଥିପାଇଁ ଏଥିରେ କାଳି ପ୍ରତିଭା ପରେ ଆଉ କିଛି ଅନୁଗୁଡ଼ିକ ସବୁରୁ ତାହା ପରେ ଆସେନାହିଁ । ସପ୍ତମ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି ହେଲା ପରେ, ଆଉଥରେ ସପ୍ତମ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ ନାହିଁ । ସେ ହୁଏ ଅଷ୍ଟମ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ । କିନ୍ତୁ ଶିଳ୍ପୀ ଯାହାର ଗୋଟିଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସାମଗ୍ରୀ ବସ୍ତୁ ହୃଦୟରୁ ଅନୁକରଣ କରେ । ବସ୍ତୁ ଧାରଣା ମନରୁ 'ମେଘଦୂତ' ଅନୁସାର କରିବା ପାଇଁ ଲୋଭ ହୁଏ । 'ଆଷାଢ଼ସ୍ୟ ପ୍ରଥମ ଦିବସେ' ପଢ଼ୁ ଜନ ମନରେ 'ତନ୍ୱୀ ଶ୍ୟାମା'ର ରୂପ ଜାଗ୍ରତ ହୁଏ । ଏଥିପାଇଁ ଶାସ୍ତ୍ରକାରର ଆଙ୍ଗିକ ମଧ୍ୟରେ ରାଗିଣୀ ମାଧ୍ୟମ ହିଁ ପ୍ରଶସ୍ତ । କିନ୍ତୁ ଏ ଆଙ୍ଗିକଟି ପ୍ରଚଳିତ ବାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ନୁହେଁ ।

ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥା । ପ୍ରତିବର୍ଷ କଳାପ୍ରଦର୍ଶନୀର ଗ୍ରାହକ ଓ ଦର୍ଶକର ରୁଚି ଶିଳ୍ପୀର ଅନୁଧ୍ୟାନ ନୁହେଁ । ଏଣୁ, ସେ ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଅନୁକରଣ ବାସ୍ତବତା, ଆଙ୍ଗିକ ଓ ଅଲଙ୍କାରର ଆଶ୍ରୟ ନେଇଛନ୍ତି । ଏହା ଶିଳ୍ପୀଙ୍କୁ ଆପଣା ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ଅନ୍ତରକୁ ଅତି ପ୍ରତିଷ୍ଠାବରେ ଆକର୍ଷଣ କରୁଛି । ସୁତରାଂ ମଧ୍ୟଯୁଗରେ

ଓଣି ନ୍ନର୍ଶିତ, ହିନ୍ଦୁ ପ୍ରଦେଶ ପ୍ରଥମ ଦେଖାଦେଇଥିଲା - ଦୃଶ୍ୟ ସ୍ଥାନଂଶୀଳ ଚିତ୍ର । ତେଣୁକି ଇଉରୋପରେ ତାହାକୁ Genere Painting କହି କାହନ୍ତି । ଏଥିରେ ଚିତ୍ରୀ ହେଉ ଚୌଳଣୀ ଏକ ବାଛିତ ଧରଣର ଜାବ ଉଙ୍କ ନାମ କରିପାରୁଥିଲା, ତେବେ ତେ ଚରିତ୍ର ଦେଇ ଅଧିଣର ଛବି ନ୍ତି ଆଙ୍କୁଥିଲ । କେତେଟା ଭଲଚିତ୍ର ଦେଇ ଧରଣର ଛବି ପାଇଁ ତାହା ପ ଶକ୍ତ ଟଙ୍କାର ଦାବି ଆସୁଥିଲା । ବଣୁକରୁ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଚଟ୍ଟୋପାଧ୍ୟାୟ ଅତଏବ ଛବିର ପ୍ରଦର୍ଶନୀ ଟିଏ ସ୍ୱାତର ଦେଖି ତୁଳନା ଯାଇଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ଛବିର ବିଜ୍ଞାନୀ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ କଳାକାରମାନଙ୍କୁ ଅନୁପ୍ରାଣିତ କରିଥିଲା । ଏହା ସେ ଯୁଗ ର ପୁରୁଣା ହୋଇ ଗଲାଣି । ଏବେ ଏ କଣ୍ଟିଏ ବସ୍ତୁ ଓ ଆଧୁନିକ ଚିତ୍ର ବୁଝିବା ଦେଖିବା ଦୃଷ୍ଟି ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାରର ଅଧିକ ଭଲ ନ ଥିଲେ, ଚିତ୍ର ପ୍ରଦର୍ଶନୀରେ ଦେଖିବାକୁ ହେଉଛି ।

ପ୍ରଦର୍ଶନୀ କଥାଟି ଓଡ଼ିଶା କିମ୍ବା ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ନୂଆ ନୁହେଁ । ପ୍ରତିବର୍ଷ କେତେ ଅନେକ ଶିଳ୍ପ ବାଣିଜ୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶନୀ ହେଉଛି । ତେବେ, ଦୁଇତି ବର୍ଷ ତଳେ ପ୍ରଥମଥର ପାଇଁ ଶିଳ୍ପୀ ବସନ୍ତ କୁମାର ପଣ୍ଡାଙ୍କ ସମ୍ପାଦନାରେ କଟକ ସହରର ଜୁବିଲି ହଲରେ ଗୋଟିଏ ଚିତ୍ର-ପ୍ରଦର୍ଶନୀ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲା । ତା'ପରେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବନ୍ଦ ପଡ଼ିଛି । ଦ୍ୱିତୀୟଥର ପାଇଁ ଆଉ ସେପରି ଆୟୋଜନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବାକୁ କାହାରି ଇଚ୍ଛା ହେଉନାହିଁ । ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟ ତାହା କାର୍ଯ୍ୟର ଚରିତ୍ର ସମ୍ପର୍କରେ ନାହିଁ । ୧୯୧୯ ମସିହାରେ ବାଭେରିଆରେ ଜନସାଧାରଣ କେବଳ ପ୍ରଚାରର ଦ୍ୱାରା, ଆଜମ ଦୁଇଟି ଦେଶଭକ୍ତ ଏକ ସୁରରେ ଉଠୁ । ସେତେବେଳେ ଜର୍ମାନର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଶିଳ୍ପୀ କାଣ୍ଡିନ୍ସ୍କି ଏବଂ ତାଙ୍କ ଦଳର (Blauer Reiter Group)

ଶହେଟି ଚିତ୍ରର ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ପ୍ରଦର୍ଶନୀ କଲିକତାରେ ମାସାଧିକ କାଳ ଚାଲିଥିଲା । କିନ୍ତୁ ପ୍ରତି ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଅଧ୍ୟାପକ ଗାଙ୍ଗୁଲି ଓ ଶିଳ୍ପୀ ଅବନୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରଦର୍ଶନୀ ମଣ୍ଡପରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ନଥିଲେ । ଏବେ କିନ୍ତୁ ଓଡ଼ିଶାର ସବୁ କଳାବିତ୍‌ଙ୍କ ଆତ୍ମା କବିଗୁରୁଙ୍କ କଣ୍ଠ ସହିତ କଣ୍ଠ ମିଳାଇ ଘୋଷଣା କରୁଛି—

“ତୋମାର ମୋର ନାମ ଜାନ୍ ନାହିଁ କାଜ ମାନ ।
ତୋମାର ମୋର କର୍ମ ଜାନ୍ ନାହିଁ ଜାନ ମର୍ମଗତ ପ୍ରାଣ ।”

ବିଦେଶର କଥା ବାଦ୍ ଦିଆଯାଉ । ଆମ ପଡ଼ୋଶୀ ପ୍ରଦେଶ ବଙ୍ଗଳାରେ ପ୍ରତିବର୍ଷ ପ୍ରଚୁର ପରିମାଣରେ ଚିତ୍ର ପ୍ରଦର୍ଶନୀ ହୋଇଥାଏ । ଶୀତ ଋତୁର ଆରମ୍ଭରେ କଲିକତାରେ ଚିତ୍ର ପ୍ରଦର୍ଶନୀ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଯାଏ । କେତେ ମଠ, କେତେ ଶିବିର, କେତେ ବାଦ ବିବାଦ, ଆଉ କେତେ ପ୍ରକାର ମିଳନ ଐକ୍ୟର ପ୍ରଚଳିତ ହୋଇଥାଏ । ସବୁରି ଉପରେ ଏକାଡେମୀ ଅଛି । ଏସବୁ ବ୍ୟତୀତ ତରୁଣଶିଳ୍ପୀ ଆର୍ଟ ସୋସାଇଟିଭଳି ବିବିଧ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଗୁଡ଼ିକ ଭାରତର ଅଧିକାଂଶ ରାଜ୍ୟରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ସେଥିରେ ଆଧୁନିକ, ପ୍ରାଚୀନ ଓ ନବୀନ ଶିଳ୍ପୀର ମୌଳିକ ଚିତ୍ରସବୁ ଶୋଭା ପାଉଥାଏ । ବନାରସ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ, ଯାଦବପୁର ଇଂଜିନିୟରିଂ କଲେଜଭଳି ଅତି ସାଧାରଣ ଅନୁଷ୍ଠାନମାନେ ପ୍ରତିବର୍ଷ ଚିତ୍ର ପ୍ରଦର୍ଶନୀ କରାଇ ପୁରସ୍କାର ବିତରଣ କରନ୍ତି । ଏଣ୍ଡ ମପର୍ଣ୍ଣ ଶୁଭୋତ୍ସବ ଉପଲକ୍ଷେ ଶିଶୁ ପ୍ରଦର୍ଶନୀ ଓ ପ୍ରତିଯୋଗିତା ଏକ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା । ଆମର ଓଡ଼ିଶାରେ କଅଣ ନାହିଁ ? ଅଧାମଳ, ଅଧାଜଳିଆ ଅବସ୍ଥାରେ ସାହିତ୍ୟ ସଭାମାନ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୁଏ । ପୂର୍ବରୁ କବି—

ମାନଙ୍କର ସାହିତ୍ୟ ସଙ୍ଗରେ ଶୃଙ୍ଖଳିତ ହେବାକୁ ପାଇଁ ଅନେକ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଓ ପରୋକ୍ଷ ରାଜନୈତିକ ଆନ୍ଦୋଳନ କରି ଜନମନ ରଂଜନରୁ ସମର୍ଥନଯୋଗ୍ୟ କର୍ମହେବାଲି ମନେ କରୁଥାନ୍ତି । ଆପଣା ସଂସ୍କୃତିର ଗୌରବଗାଥା ସ୍ମରଣ କରୁ କରୁ ଆଉ ଆପଣା ସଂସ୍କୃତିରେ ନଖ ଓ ଦାନ୍ତ ଲଗାଇ ଦେଉଛନ୍ତି । ଶିଳ୍ପ ଓ ଶିଳ୍ପୀ ସେମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ତୁଚ୍ଛ ! ଶିଳ୍ପୀ କୁଳର ସଂଗଠିତ ଅନୁଷ୍ଠାନ, ପ୍ରଦର୍ଶନୀ କିମ୍ବା ପ୍ରଚୁର ପତ୍ରର ସୂଚନା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମିଳେ ନାହିଁ । ତା'ପରେ ଓଡ଼ିଆ ଯେ ଛବି ଆଙ୍କେ, ବାହାରକୁ ଦେଖାଇବାକୁ ତା'ର କୌଣସି ଅନୁଷ୍ଠାନ ନାହିଁ । ଠିକ୍ ସେହିପରି ଭଲ ଶିଳ୍ପୀମାନେ, ମୂକ ହୋଇ ଛବି କାଢ଼ିଲେ ଅଡ଼ୁଆକୁ ପଡ଼ିବନାହିଁ । ଏହା ସଂପର୍କରେ ଗୋଟିଏ ଉଦାହରଣ ଦେଲେ କଥାଟା ପରିଷ୍କାର ହୋଇଯିବ । ଭାରତ ସରକାରଙ୍କ ଧନରୁ ସ୍ଥାପିତ ନୀତି ଅନୁସାରେ ଦେଶୀ ଭାରତୀୟ ଚିତ୍ର କଳାର ବହିଟି ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି, ସେଥିରେ ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ଶିଳ୍ପର ପ୍ରତିନିଧିଭାବେ କଟକ ଶିଳ୍ପୀ ଶ୍ରୀଧର ମହାପାତ୍ରଙ୍କର ମୂର୍ତ୍ତିର ଫଟୋ ଖଣ୍ଡିଏ । ତାହା ପୁଣି ଆସିଛି ଲଳିତକଳା ଏକାଡେମୀର ଅଧ୍ୟକ୍ଷଙ୍କ ଜରିଆରେ । ଏଥିରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେବାର କିଛି ନାହିଁ । ଓଡ଼ିଶାରେ କଳାଏକାଡେମୀଟିଏ ନାହିଁ କିମ୍ବା ସୁଗଠିତ କଳା ଅନୁଷ୍ଠାନଟିଏ ନାହିଁ, ଯାହା ଜରିଆରେ ଭାରତ ସରକାର ଓଡ଼ିଶାର ଶିଳ୍ପୀମାନଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରାଇ ଥାଆନ୍ତେ ! ଭାରତ ସରକାରଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀରେ ଓଡ଼ିଶାରୁ ଅନ୍ୟୂନ ପାଞ୍ଚଜଣ ସାହିତ୍ୟିକ ସଭ୍ୟ ଅଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଯାହା କରୁଛନ୍ତି କିମ୍ବା କରିପାରନ୍ତି, ତାହା ଯଥା ସମୟରେ ଦୈନିକ ପତ୍ରିକା ମାଧ୍ୟମରେ ତାଙ୍କର ଲେଖକ ବନ୍ଧୁ ଓ ଜନସାଧାରଣଙ୍କୁ ଜଣାଇ ଦେଉଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଲଳିତକଳା ଏକାଡେମୀ ସମ୍ପର୍କରେ କୌଣସି ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ସମ୍ବାଦ ଓଡ଼ିଆ

ଧାରାବାହିକଭାବେ ପ୍ରକାଶିତ ହୁଏନାହିଁ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଓଡ଼ିଆ ଲେଖକଙ୍କୁ ଜଣେ ମାତ୍ର ଶିଳ୍ପୀ ଅଙ୍କନ ଶ୍ରେଣୀରେ ଅଛନ୍ତି । ଆଜି ବିଶିଷ୍ଟ ଅଙ୍କନ ଏକାଡେମୀକୁ ଚିତ୍ରର ପ୍ରଦର୍ଶନ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ, ତାହା ମଧ୍ୟ ଜଣା ନାହିଁ ! ଅନେକ ଓଡ଼ିଶାରେ ରହିଥିବା ନାମକରା ଶିଳ୍ପୀ ଅଛନ୍ତି । ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଓଡ଼ିଆ କଳାକାର ଅଖଣ୍ଡିତ କୁଶଳର ମଧ୍ୟ ଉତ୍କର୍ଷ ଦେଖାଇ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ସୁବିଧା ପାଇଥାଏ । ଆମର ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ପୁରୁଷ ଶିଳ୍ପୀ ଅନେକ ସମୟରେ ଆମକୁ ଉପଯୋଗୀ ବୋଲି ପ୍ରମାଣିତ କରନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ବାହ୍ୟ, ନାଟକ ଓ ସାହିତ୍ୟ ସେବା- ମାନଙ୍କ ଲାଗି ନିଜ କର୍ମ କରନ୍ତି । କେବଳ ଶିଳ୍ପୀମାନେ ହିଁ ପାରିବେ !

ଆଜି ଓଡ଼ିଶାରେ ଶିଳ୍ପୀମାନଙ୍କର ଲାଗି ହୋଇଛି ଭଲ ଏକମାତ୍ର ଅନୁଷ୍ଠାନ ସ୍ୱ ପ୍ରଦର୍ଶନୀ ! ନିତାନ୍ତ ସତ କଥା କହିବାକୁ ଗଲେ ଆମଦେଶରେ ପୁସ୍ତକ ସଜ୍ଜା ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅବହେଳା ପାଇ ଆସୁଥିବା ସାମଗ୍ରୀ ହୋଇ ରହିଛି । ତାଠାରୁ ପୁସ୍ତକ ଓ ଶିଶୁ ପୁସ୍ତକଗୁଡ଼ିକୁ ବାଦ ଦେଲେ ପୁସ୍ତକମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅନେକ ସମୟରେ ଶସ୍ତାର ବହିର ଦୋକାନରେ ମଧ୍ୟ ସେଥିପାଇଁ ସୁନ୍ଦର ଚିତ୍ର ନମୁନା ଦୁର୍ଲଭ ନୁହେଁ । ସମ୍ପାଦକ ଓ ପ୍ରକାଶକମାନେ ଯେତେ ଦିନଯାଏ ଶିଳ୍ପୀ ଓ ସବୁଠୁ ସୁନ୍ଦର ସୃଷ୍ଟି ସହିତ ପରିଚିତ ହୋଇନାହାନ୍ତି, ସେତେ ଦିନଯାଏ ସେମାନଙ୍କର ରୁଚି ବହିର ବାହାରର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଠିକ ସେମିତି ହୋଇ ରହିଥିବ । ଏଥିଲାଗି ସମସ୍ତ ଓଡ଼ିଶାର ଚିତ୍ରପ୍ରଦର୍ଶନୀର ଉଦ୍ଯୋଗ କରାଯାଉଛି । ଏହି ପ୍ରଦର୍ଶନୀ କେବଳ ଶିଳ୍ପୀ- ମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ସାହିତ ଓ ଅନୁପ୍ରାଣିତ କରିବ ନାହିଁ, ବରଂ ସାଧାରଣଙ୍କର ରୁଚିକୁ ଉନ୍ନତ ଓ ମାର୍ଜିତ କରିବ । ସେଥିପାଇଁ ଭବିଷ୍ୟତରେ

ସିନେମାରେ ସ୍ୱପ୍ନଦେଶ କଥା ଛାଡ଼ିଦିଅ କଲ୍ପନାରାଜ୍ୟ ସ୍ୱପ୍ନଭରା ଦେଖି ଦେଖି ଆମକୁ ମନହର ଆକାଶରେ, ଯେଉଁଠାରେ ପ୍ରାଣୀର ସୃଷ୍ଟି ମଞ୍ଜୁଳ କଳାନୈପୁଣ୍ୟ ଦେଖାଇ ଉଦ୍ବୋଧାନ୍ତି ଆଜି ପ୍ରଦର୍ଶନୀ ଏକା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନୁହଁଇ ରହିବା ଆବଶ୍ୟକ : ଭଲ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟଲାଗି, ଭଲ ଗୋ-ପାଳନ ଲାଗି, ଭଲ ଶିଶୁପାଳନ ଲାଗି ଏବଂ ଭଲ ଶିଳ୍ପ ସାମଗ୍ରୀ ଲାଗି ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ସାହିତ କରୁଥାଉ । ସେଥିପାଇଁ ଦୂର ଅଂଚଳରେ ବୁଲାଇଥିବେ ଚଳନ୍ତି ଚିତ୍ର ପ୍ରଦର୍ଶନୀ ଦରକାର ! ଠିକ୍ ସେହିପରି ସାଧାରଣରେ ଉତ୍ସବ ଉପର ପ୍ରଚାର ଓ ସ୍ମୃତିକୁ ସାଙ୍ଗରେ କରିବା ଲାଗି ଚିତ୍ର ପ୍ରଦର୍ଶନୀ କରିବା ଏକାନ୍ତ ବାଞ୍ଛନୀୟ ।

ଲେଖକ

୧୯୫୨

କଳା ଓ ସମାଜ

ବିଶ୍ୱକବି ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଥରେ ଗୁରୁ ସଦୟ ଦତ୍ତଙ୍କ ନିକଟକୁ ଖଣ୍ଡିଏ ଚିଠି ଲେଖିଥିଲେ—"ସକଲ ରକମ ଆନନ୍ଦେର ପ୍ରକାଶ ମାନୁଷେର ପ୍ରାଣଶକ୍ତି କେ ଜାଗରୂକ କରିଏ ତୋଲେ; ମାନୁଷ କେବଲ ଅନ୍ନେର ଅଭାବେ ମରେ ନା—ଆନନ୍ଦେର ଅଭାବେ ତାର ପୌରୁଷ ଶୁକିଏ ମାରା ଯାଏ ।" ଏ ଚିଠି ୧୯୩୭ ମସିହାର । ଏବେ ୨୧ବର୍ଷ ପରେ ବି ବିଷୟବସ୍ତୁ ଅଭିନବ ମନେ ହେଉଛି । ସ୍ୱାଧୀନ ହେବାର ତ ଏଗାରବର୍ଷ ହୋଇ ଗଲାଣି, ତଥାପି ଆମର ମାନସିକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ଆବହାୱାର ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇନାହିଁ ।

ଚିତ୍ରକାରମାନେ ଆଜିକା ବୈଠକ ବ୍ୟବସାୟ ଜରିଆରେ ଆସ୍ଥାବାନ ହୋଇପାରୁ ନାହାନ୍ତି । କେତେକ ସାଇକଲ ମରାମତି ଦୋକାନ କରିଲେଣି ତ ଆଉ କେତେକ ଶିଳ୍ପଧ୍ୟାନ ବନ୍ଦ କଲେଣି । ସେମାନଙ୍କ ମୁହଁରୁ ଶୁଣିବାକୁ ମିଳୁଛି—"ଛବି କଲେ କଣ ପେଟ ପୂରିବ, ପିଠି ଲୁଚିବ ?" ଅନ୍ନ ଓ ବସ୍ତ୍ରର ଯୁକ୍ତି ଦେଇ ସମଗ୍ର ସମାଜକୁ ଧୀରେ ଧୀରେ କଳାବୋଧ ଅପସରି ଯାଉଛି । ଏହା

ଦେଖିଲେ ବାସ୍ତବିକ ଦୁଃଖ ଲାଗେ । ଭୁଲ ଧୋଇ ଦେବାକୁ ଇଚ୍ଛା-ହୁଏ । ଦେଶରେ ଅନ୍ନ ଓ ବସ୍ତ୍ରର ସମସ୍ୟା ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱ ସମସ୍ୟା । ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଦେଶର ପିଠି ଲୁଚାଇଲେ, ଲୋକର କଳାବୋଧ ବଢ଼ିବ ନାହିଁ । ଏ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଦେଶରେ ଦୋହା ଦାରମା ଟାଇ ଶାସନ କରୁଛନ୍ତି ! କୁଶଳୀ କର୍ମଚାରୀମାନଙ୍କର ତପଃ ପ୍ରୀତି ଓ ପ୍ରୀତି ଲୁଚାଉ । କାହିଁ ସେମାନେ ତ କଳାକୁଶଳୀ ହେଉନାହାନ୍ତି ? କେତେବେଳେ ଜଣେ କବିଙ୍କ ଓଡ଼ିଆ ଅନ୍ୟଜଣେ ଓଡ଼ିଆ ସହିତ ଇଂରାଜୀରେ ବାକ୍ୟାଳାପ କରିବାକୁ କୁଣ୍ଠିତ ହେଉନାହିଁ ? ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ସୋଲଟି ଇଙ୍କୁ ଧୀନପରାଇ ଦେଉଥିବା ନାଗରିକ-ମାନଙ୍କର ପେଟ ଫୁଲୁଛି ଓ ପ୍ରୀତି ଲୁଚାଇ ; କାହିଁ ସେମାନେ ତ କଳାକୁଶଳୀ ହୋଇ ପାରୁନାହାନ୍ତି ? ବରଂ ଯାବତୀୟ କୁତ୍ସିତର ଦୈନ୍ୟତା ଓ ଶ୍ୟାମଳର ରୂପ ଆମର ସମାଜରୁ ହିଁ ଜନ୍ମ ନେଇ ହେଉଛି ।

କଳାକୁଶଳୀ ହେବାର ଅର୍ଥ ଚତୁର ହେବା ନୁହେଁ, ଅନୁଭୂତିଶୀଳ ହେବା । ଅନୁଭୂତିଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତି ସମସ୍ତ ଦୁଃଖକୁ ଆନନ୍ଦର ଭିତରେ ଗୁମ୍ଫିତ କରାଏ, ଯେଉଁଠି ଅଧୀରତା କିମ୍ବା ଭର୍ତ୍ସନା ପ୍ରତିବାଦର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇନାହିଁ । ଚିତ୍ତର ଅବସ୍ଥା ଆସ୍ୱାଦନର ଯୋଗ୍ୟ ହୋଇ ଗଢ଼ି ଉଠୁଥିବା ଯାଏ, ସେ ବସନ୍ତର ଆଗମନକୁ ସ୍ୱାଗତ କରିଥାଏ । ଆନନ୍ଦର ଉତ୍ସବରେ ଆପଣାକୁ ସମର୍ପଣ କରି କୃତାର୍ଥ ହୋଇଥାଏ । ଅନ୍ନ ଓ ବସ୍ତ୍ରରେ ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ମାନସିକ ସ୍ୱାବଲମ୍ବନ ନ ଆସିଲେ ଆମ ଜାତି ଓ ରାଷ୍ଟ୍ର କେବେହେଲେ ସୁସ୍ଥ ଓ ସମୃଦ୍ଧ ହେବ ନାହିଁ । ଅନେକେ ଆଲୋଚନା କରିଥାନ୍ତି ଯେ, କଳାକାରମାନଙ୍କର ସୃଷ୍ଟି କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରରେ ଅସାଧ-

ଦେହ, ଅଙ୍ଗପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗ ଓ ଏଗୁଡ଼ିକ ବାସ୍ତବତା ଦେଖାଉଥିବାରୁ, ସାଧାରଣ ଦର୍ଶକ ପ୍ରେମର ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ନେଇ ଚାହୁଁନାହାନ୍ତି । ଆମ୍ଭଙ୍କୁ ଏକ ନେଇ ଦେଖାଇ ଦିଆଯାଉ ଏହା ଏକ ସୂକ୍ଷ୍ମତର କୌଶଳ : ଆମର ମାଆ ଓ ଭଉଣୀମାନେ ଦର୍ଶନ କରି ଓ କାନ୍ଥରେ ଦେଖୁଥିବା ଚିତ୍ର ଓ ଅସାଧାରଣ, ଅଙ୍ଗପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗ ଓ ଏଗୁଡ଼ିକ ବାସ୍ତବତା । ସେମାନଙ୍କୁ କିଏ ଆପଣ ଉପରେ ଘୃଣା କରି ରହିବୁ କି ? ବରଂ ପ୍ରତିଟି ଶିଳ୍ପର ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ଓ ରୂପ ମୁଗ୍ଧ ଆକୃଷ୍ଟ ହେବା ମଣିଷର ଏକ ସ୍ୱାଭାବିକ ପ୍ରବୃତ୍ତି । ଏଥିରେ କୌଣସି ଅସାଧାରଣ ଓ ଅସ୍ୱାଭାବିକତାର ପାତକ ନାହିଁ ।

ଆମର ପ୍ରାଚୀନ ସମାଜର ଧର୍ମଗୁରୁ ସହିତ କଳାବୋଧ ଅଧିକ ମାତ୍ରାରେ ରହିଥିଲା । ପୁରାଣ-ଶାସ୍ତ୍ରରେ କଳାକାରଙ୍କୁ ଆମର ପୂର୍ବପୁରୁଷମାନେ ବିଶ୍ୱକର୍ମା ନାମରେ ପୂଜା କରିଛନ୍ତି—

"ତୁମ୍ଭେ ଇନ୍ଦ୍ର ଦେବଙ୍କୁ ତେଜ ଶକ୍ତି ଦେଉଅଛ,
ସୂର୍ଯ୍ୟକାନ୍ତିରୂପେଣ ତୁମ୍ଭେ ପ୍ରକାଶ କରୁଛ ।
ସମସ୍ତ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଅଟେ ତୁମ୍ଭ କାର୍ଯ୍ୟ ସେତ,
ତୁମ୍ଭେ ବିଶ୍ୱକର୍ମା ଦେବ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଏକମାତ୍ର ।

(ପୃ ୪୪ — ବି. ମ. ପୁ.)

× × × × ×

ବିଶ୍ୱ ଦେହ ଅଟେ ତୁମ୍ଭ ବିଶ୍ୱ ସାକ୍ଷୀ ଆତ୍ମା,
ହେ ଦେବ ପ୍ରାଣୀ ବାହାରେ ନିର୍ଲିପ୍ତ ମହାତ୍ମା ।
ତାଙ୍କ ପାଦପଦ୍ମ ମନ ରଖି ନିରନ୍ତର,
ନମସ୍କାର କରୁଅଛି ଯୋଡ଼ି ବେନି କର ।"

(ପୃ ୫୨ — ବି. ମ. ପୁ.)

ବିଶ୍ୱକର୍ମା ମହାପୁରାଣରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି ଯେ, ଅଯୋନିଜା ସୃଷ୍ଟିକୁ ପ୍ରକାଶ କରିବାପାଇଁ ପୃଥ୍ୱୀରେ ନିଜର ପୁତ୍ର ଓ କନ୍ୟାଙ୍କୁ ଜନ୍ମଦେଲେ, ସେ ସ୍ୱୟଂପ୍ରଭୁ ବିଶ୍ୱକର୍ମା ଓ ଦୁର୍ଗା । ଏହିମାନଙ୍କ ଆଦେଶରେ ସେ ଦୁହେଁ ପରସ୍ପରକୁ ବିବାହ କରିଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ପଞ୍ଚ ଶାସ୍ତ୍ରଜ୍ଞା ଓ ପଞ୍ଚପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ । ପାଞ୍ଚ କନ୍ୟାଙ୍କର ନାମ ଯଥାକ୍ରମେ—ଶାନ୍ତି, ବୁଦ୍ଧି, ଧର୍ମମୂର୍ତ୍ତି, ଶୁଦ୍ଧି ଓ ପାର୍ବତୀ ଏବଂ ପାଞ୍ଚ ପୁତ୍ରଙ୍କର ନାମ ଯଥାକ୍ରମେ—ମନୁ, ମୟ, ତ୍ୱଷ୍ଟା, ଶିଳ୍ପୀ ଓ ଦୈବଜ୍ଞ । ପ୍ରଥମ କନ୍ୟା ଦୁହେଁ ଋଷିଙ୍କୁ ବିବାହ କରିଲେ ଓ ସେମାନଙ୍କର ଦୁଇଟି ସନ୍ତାନ ହୋଇଥିଲେ—କନ୍ୟା ଓ ପୁତ୍ର । ଅନ୍ୟ ଦୁଇ କନ୍ୟା କ୍ରମାନୁସାରେ ବ୍ରହ୍ମର୍ଷି, ସୂର୍ଯ୍ୟ ଓ ପ୍ରଥମ ପୁତ୍ର ମନୁଙ୍କୁ ବିବାହ କରିଥିଲେ । ବିଶ୍ୱକର୍ମାଙ୍କର ଆଦେଶରେ ମନୁ ଭୁବନ ନିର୍ମାଣ, ମୟ ଭୁବନ ପାଳନ, ତ୍ୱଷ୍ଟା ଧାତୁ ଦ୍ରବ୍ୟ ନିର୍ମାଣ, ଶିଳ୍ପୀ ରଥ ରଚନା ଓ ଦୈବଜ୍ଞ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଭେଦ କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । ଉପରୋକ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣନାରୁ ଆମର ସମାଜ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ବିଶ୍ୱକର୍ମା ଓ ତାହାଙ୍କର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀଙ୍କର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ସ୍ପଷ୍ଟ ଅନୁମାନ କରିହେଉଅଛି । ଏହା କେବଳ ଶିଳ୍ପ ଦେଖିବା ବା ଶିଳ୍ପକୁ ଆଦର କରିବା ନୁହେଁ, ଆମର ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନଯାତ୍ରାରେ ଏ ଅନନ୍ୟ କଳାବୋଧକୁ ପ୍ରକାଶ କରିପାରୁ । କଳା ଦେଖିବା ବା ଶୁଣିବା କେବଳ ଆଜି ଆମ ଜୀବନ-ଧାରାରେ ସୀମିତ ହୋଇ ନାହିଁ । ପ୍ରାଚୀନ ସମାଜରେ କଳା ଓ କଳାକାର ପ୍ରତି ଅନୁରକ୍ତି, କବିଶ୍ରୀ କାଳିଦାସଙ୍କ ଭାଷାରେ କହିବାକୁ ଗଲେ—"ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଆମର ମାନସିକ ଜୀବନ ମଧ୍ୟରୁ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧର ଉତ୍କର୍ଷତାକୁ ବର୍ତ୍ତମାନର ସମାଜ ପୂର୍ଣ୍ଣ ମାତ୍ରାରେ ଭୁଲି ଯାଇଛି ଏବଂ ଆମେ ମଧ୍ୟ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-

କୋଟର ତୃଷ୍ଣା ଶିଳ୍ପୀଙ୍କୁ ଆମର ସାମାଜିକ ସଂସ୍ଥା ମଧ୍ୟରେ ଆସ୍ଥାନଟିଏ ଯୋଗାଇବା କଥା ଭାବିପାରି ନାହୁଁ।"

କଳାବୋଧ ସମଗ୍ର ମାନୁଷଙ୍କ ଜୀବନକୁ ସୁନ୍ଦର କରିଏ, କିନ୍ତୁ ଆମର ବିଶ୍ୱ ବିଦ୍ୟାଳୟଠାରୁ ଆରମ୍ଭକରି ବେଶୀଭାଗ ସ୍କୁଲ ଆପଣା ପୂର୍ଣ୍ଣତା ଗୁଡ଼ିକ ଦେଖାଇ ଭୁଲିବାର ଅହମିକା କୁଢ଼ୁଛି କାହିଁକାହିଁ। ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀର ଅଧ୍ୟାପକ ଅବସର ଗ୍ରହଣ କଲାପରେ ଏ ଦେଶରେ ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀର ଚାପ୍ରାଶିର କାମ୍ବା କଣ୍ଟ୍ରାକ୍ଟରର ସେବାକୁ ମନ ବଳାଉଛନ୍ତି। ଶିକ୍ଷାବିସ୍ତାରର ଉପଯୁକ୍ତ ଶିକ୍ଷକ ମାନେ କେବଳ ମୁଦ୍ରା ଓ ମଞ୍ଚର ପାଇଁ ଶାସନ ବିଭାଗକୁ ଯିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଛନ୍ତି (?)। ଏସବୁ ଦୁର୍ଗନ୍ଧ ବାଂଟାର ରାସ୍ତାକଡ଼ରେ ମୂତ୍ରତ୍ୟାଗ କରିବା, ଚିତ୍ରକଳା ଛୁଆଙ୍କରେ ଛୁପ ଚଳାଇବା କିମ୍ବା ଆପଣା ବାସଭୂମିକୁ ଅପରିଷ୍କାର କରି ରଖିବା ମଧ୍ୟ ଏକ ସାମାଜିକ ଭୂଷଣହୋଇ ରହିଛି। ତାହା ଫଳରେ ମାନସିକ ଓ ଶାରୀରିକ ଉଭୟ ଦିଗରୁ ସତ ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଉଛୁ। ଅଥଚ ଏଥିପାଇଁ ଆମ ମାନୁଷଙ୍କର ନୂଆପିଢ଼ିମାନେ କେବେହେଲେ ଅଗୌରବ ମନେ କରୁନାହାନ୍ତି। କୋଣାର୍କ, ପୁରୀ, ଓ ଭୁବନେଶ୍ୱରର ପଥରମୂର୍ତ୍ତିକୁ ଦେଖାଇ ଦେଲେ ବାହାସ୍ଫୋଟ ମାରୁଥିଲେ ବି ବର୍ତ୍ତମାନର ସୃଷ୍ଟିରେ ଶୂନ୍ୟ ରହିଛି। ରୁଚିର ସ୍ଥାନର ଅଭାବ ଓ ଅନୁଦାରତାକୁ ଅନ୍ୟଲୋକ ରଚି ଆମେ ସ୍ୱାଗତ ନାହିଁ।

ସେତିକି ଏକ ଅଭିଜ୍ଞତାରୁ ଓଡ଼ିଶାର ସମାଜର ଆଜି ଜଣେ ବେଦନା ଏ ନାହିଁ କହିବ? ମାନୁଷଙ୍କ ଜୀବନରେ ଯେଉଁ ମୂଲ୍ୟର ପ୍ରକାଶ ଦେଖାଦେଇଛି, ତାହାର ତୁଳିକା ରୂପାନ୍ତରିତ

ଆମର କଳା ଓ କଳାକାରମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଭାବିତ କରୁଛି ; ସେଇ ଦୋକାନଘରୁ ଦୁର୍ଗମ ପଥରୁ ଉଦ୍ଧାର ପାଇବାପାଇଁ ସମାଜର ସବୁ ଶ୍ରେଣୀରୁ ସମର୍ଥନ ମିଳିବା ଆବଶ୍ୟକ ; ସ୍କୁଲରେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବରେ କୌଣସି ଉଦ୍ୟମ କଲେ ତାହା ବେଶି ଫଳପ୍ରଦ ହୋଇନାହିଁ । ଆଧୁନିକ ଜୀବନର ଶାର୍ଥଭୂମି ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ଶିଳ୍ପାନୁଷ୍ଠାନର ଉଚ୍ଚତମ ମସ୍ତିଷ୍କମାନଙ୍କୁ ଏକତ୍ର ବାଧ୍ୟକରା ଯାଇ ପାରେ । ଏବେ ବି ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ପାଠ୍ୟ-କ୍ରମରେ କଳାଶିକ୍ଷାର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନ ନାହିଁ । ଉଚ୍ଚ ମାଧ୍ୟମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ଅବହେଳିତ ଶିକ୍ଷକ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଶିକ୍ଷା କେବଳ ଛୁଟି-ଘଣ୍ଟାର ଅବସର ବିନୋଦନପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ନିହିତ କରୁଥିଲେ ତଳେ । ଡ୍ରଇଂରେ ଫେଲ ହେଲେ ବୋଲି ତେଣିକି ଫେଲ ହେବାର ଶୁଣାଯାଇ ନାହିଁ । ବରଂ ଛାତ୍ରମାନେ ଡ୍ରଇଂ କରିବାକୁ ଶିକ୍ଷକ ଓ ଶୁଭେଚ୍ଛୁମାନଙ୍କଠାରୁ କି ପ୍ରକାର ତାଡ଼ନା ପାଇ ଥାଆନ୍ତି, ତାହା ବାସ୍ତବରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଲଜ୍ଜାଜନକ । ଆମ ଅଭିଭାବକମାନେ ମନେକରନ୍ତି କଳାଶିକ୍ଷା କେବଳ ଜଣ ପେଶାଦାର କାରିଗରଙ୍କର କାମ । ଖାଲି ଉପରଠାଉରିଆ ଆଗ୍ରହରେ କୌଣସି କାମର ନିଷ୍ପତ୍ତି ଘଟି ରହିନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା ହେବା ଉଚିତ୍ । କୋଡ଼ିଏ କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷ ଭିତରେ ରାଜନୈତିକ ଉତ୍ତେଜନା ସୃଷ୍ଟି କରାଯାଇପାରେ ; କିନ୍ତୁ ସାଂସ୍କୃତିକ ଆନ୍ଦୋଳନ ସେଇ ଶୀଘ୍ର ସାଧନା-ସାପେକ୍ଷ ହୁଏନାହିଁ । ସେଥିରେ ରାଜନୈତିକ ନେତାମାନଙ୍କଠାରୁ ଧୈର୍ଯ୍ୟର ପ୍ରବୃତ୍ତି ହିଁ ସଫଳ ନେତୃତ୍ୱ ସୃଷ୍ଟି କରିପାରେ ।

ଆଗେ ବଞ୍ଚିରହି ଆଉଣେ ସମାଜକୁ ବଞ୍ଚାଇବାପାଇଁ ଜୀବ-ଜଗତର ଜୀବନେଚ୍ଛା (Horme) ଅନବରତ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛି ।

ସ୍ୱାର୍ଥ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଦ୍ୱାରା ପରିଚିତ ଆପଣାକୁ ଜଣାଇ ରଖନ୍ତି ଓ ଯୌନ ପ୍ରବୃତ୍ତିଦ୍ୱାରା ଅନେକ ବଂଶବୃଦ୍ଧି କରନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ସମାଜ ବା ଦେଶଗତ ସ୍ୱାର୍ଥ ଓ ସମାଜଗତ ଆଦର୍ଶ ମଧ୍ୟରେ ଅନବରତ ସଂଘର୍ଷ ଲାଗିରହିଛି । ଦୈହିକ ସ୍ୱାର୍ଥର ତାଡ଼ନାରେ କେଉଁଠି ସେ ସମାଜର ଶାସନକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି ଏବଂ ଦୈହିକ ସ୍ୱାର୍ଥକୁ ତ୍ୟାଗକରି କେଉଁଠି ସମାଜର କଲ୍ୟାଣ କରନ୍ତି । ଏହି ସ୍ତରରେ ସେଥିପାଇଁ ଉତ୍ତାନପାଦ ରାଜାର ସୁରୁଚି ଓ ସୁନୀତି ନାମ୍ନୀ ଦୁଇଟି ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ଚରିତ୍ର ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ମୋଟାମୋଟି ଏହି ଆଦର୍ଶ ଚେତନାର ମଧ୍ୟଦେଇ 'ସୁ' ଓ 'କୁ'ର ପରିଚୟ ଦିଆଯାଇ ଥାଏ । ଏହି ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ ଏପରି ଏକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଥାଆନ୍ତି, ଯାହାଦ୍ୱାରା ପିଲାଙ୍କ ଚରିତ୍ର ଭଲ ଓ ଆଦର୍ଶର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ କରାଯାଇପାରନ୍ତି । ସୋଭିଏଟ ସମାଜର ବଡ଼ ଆକର୍ଷଣ ଦେଖି ବିଦେଶୀମାନେ ଆଉ ସନ୍ଦେହ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ବିଦ୍ୟାଳୟ, ପୁସ୍ତକାଗାର ଓ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ କାନ୍ଥରେ ଲଟକିଛି ପୌରାଣିକ ଶିଳ୍ପୀମାନଙ୍କ ହାତରେ ଅଙ୍କିତ ଅନେକ ଚିତ୍ରକଳାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଥାଆନ୍ତି । ସେଥିଭିତ୍ତି ମଧୁର କବିତା ଓ ସଙ୍ଗୀତ ପ୍ରତିଯୋଗିତାରେ ପ୍ରତିଭାର ବିକାଶ ପାଇଁ ଆନୁଷଙ୍ଗିକ ସୁବିଧା କରାଯାଇଅଛି । ସେହି ସ୍ୱାଧୀନ ଓ ଭ୍ରମଣ ସହିତ ଭଲ ଶିଳ୍ପ ସାହିତ୍ୟ ପାଳନ କରିବାରେ କୌଣସି ବାଧା ନାହିଁ । ମନ୍ଦିରେ ମନ୍ଦିରେ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ଚଳ ଶିଳ୍ପୀଙ୍କ ସହିତ ନାଟ୍ୟ ଓ ତା'ଙ୍କର ସାହିତ୍ୟ ପାଇଁ ଶିଳ୍ପସ୍ରଷ୍ଟା ପାଳନ କରନ୍ତି । ଏବେ ବନ୍ଧୁ ଜନନୀର ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଙ୍ଗୀତ ସହିତ ନୃତ୍ୟ ଓ ସଙ୍ଗୀତକୁ ଦେଖି ଆସିଲାଣି । ସେହି ନିଶ୍ଚୟ ଶୁଣିଲାଣି । କବିତା ଓ ସଙ୍ଗୀତ କାବ୍ୟକୁ ସେମାନେ ମିଳାଇ ନେବାପାଇଁ ଉଦାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କଲେ ଏଥି ଏଣି ପ୍ରଶ୍ନ ?

ଆଂଚଳିକ କାରୀଗରମାନଙ୍କ ହାତରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପ୍ରଦର୍ଶନୀ ଭଳି କଳାକୃତିର ଓ ଶୋଚନୀୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା ତ କରାଯାଇ ପାରନ୍ତା । ଶିକ୍ଷିତ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ରୁଚି ମାର୍ଜିତ ହେବ । ଏହିସବୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନ କର୍ମୀରୁହୁବା ଗ୍ରାହକମାନେ ବି ଜନସାଧାରଣରେ ଶାଣି ହୋଇବା ଲାଗି ସୁବିଧା ଓ ସୁଯୋଗ ପାଇ ପାରନ୍ତେ । ବିଦେଶ କଥା ବାଦ ଦିଆଯାଉ । ଏଠି ଭାରତରେ କେତୋଟି ସଂଗ୍ରହାଳୟ ଓ ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ ଚିତ୍ରାଳୟର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଅଛି । ସେଥିରେ ପ୍ରାଚୀନ ଓ ନବୀନ ଦେଶର ମୌଳିକ ଚିତ୍ରକଳା ଶୋଭାପାଉଛି । କଲିକତା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଭଣ୍ଡାର ଏବଂ କାନ୍ଥରେ ଶିଳ୍ପୀ ଧୀରେନ୍ କୃଷ୍ଣ ଦେବବର୍ମାଙ୍କର କୃତି ସମୂହ ରହିଅଛି ଏହାର ଗୋଟିଏ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଉଦାହରଣ । ବନାରସ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ଯାଦବପୁର ଇଂଜିନିୟରିଂ କଲେଜ ଭଳି ସାଧାରଣ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତିବର୍ଷ ଚିତ୍ରପ୍ରଦର୍ଶନୀ କରାଇ ସୁରୁଚିର ବିକାଶ କରିଥାଆନ୍ତି । ୧୯୫୬-୫୭ ମସିହାର ପରିସଂଖ୍ୟାନରୁ ଜଣାଯାଏ, ସମଗ୍ର ଓଡ଼ିଶାରେ ୨୩ଟି କଲେଜ ଓ ୪୭ଟି ହେଲେ ବି ଶିକ୍ଷକ ତାଲିମ୍ କେନ୍ଦ୍ର ଅଛି । ଅନ୍ତତଃ ସେହି ସବୁ ଗୃହକର୍ମ ଆପଣା ସମ୍ପତ୍ତିକୁ ବଢ଼ାଇ ରଖିବା ପାଇଁ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ପ୍ରସ୍ତାବିତ ସାହାଯ୍ୟରେ 'ଜାତ୍ରିକାବାଳ', 'ଦେଶଦେବା ଲଳିତ୍' ପ୍ରଭୃତି ବହୁଚିତ ଚିତ୍ରର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଦେଖାଯାଉଛି । ସ୍ଥାପତ୍ୟ କଳା, ଦେଶ ବିଦେଶର ଚରିତ୍ର, ଐତିହାସିକ ଯୋଜନାର ଚିତ୍ରାବଳି ସମ୍ପୃକ୍ତ କଳାବୋଧର ଉତ୍କର୍ଷ ଲାଗି କେତେକ ଶିଳ୍ପ ପ୍ରଦର୍ଶନ ଯୋଜନା କରାଯାଇ ପାରନ୍ତା । ସ୍ୱଦେଶୀ ଓ ବିଦେଶୀ ଶିଳ୍ପର ଶ୍ରେଷ୍ଠ କୃତିଗୁଡ଼ିକ ପିଲାଙ୍କୁ ଦେଖାଇ ବୁଝାଇଦେଲେ, ସେମାନଙ୍କ ଆଖି ଫୁଟିବ ଭଲ ଓ ମନ୍ଦର ସୂକ୍ଷ୍ମ ପରଖାଟି ଖୋଜି ପାରନ୍ତା ଏବଂ

ମୁଦ୍ରଣରେ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ କଳାବୋଧ ଜାଗ୍ରତ ହୋଇ ପାରନ୍ତା । ଶିଳ୍ପୀ-ସ୍ରଷ୍ଟାମାନେ ଜାଣନ୍ତି, ବାରମ୍ବାର ଦେଖି ଅନୁଭବ କରିବା ଫଳରେ ଶିଳ୍ପ ଦୃଷ୍ଟି ଅନେକ ପ୍ରସାରିତ ହୋଇଥାଏ । ପ୍ରଥମେ ରୂପ ସୃଷ୍ଟି ଆଖିର ଭିତରେ ପଶିଲେ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଆତ୍ମାର ଗଭୀରକୁ ଚାଲିଯାଇଥାଏ । ଏଣୁ ବ୍ୟବହୃତ ପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକ ଓ ଶିଶୁ ପୁସ୍ତକ ଗୁଡ଼ିକର ସଙ୍କଳନ ଓ ପ୍ରକାଶନ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇ ପାରନ୍ତା । ପ୍ରାଚୀନ ଇତିହାସ ହେଉ ବା ଶିଳ୍ପୀମାନଙ୍କର ଜୀବନୀ ଓ ତାଙ୍କର ପ୍ରତିକୃତି ଦେଶଭିତରେ ଅତି ସୁନ୍ଦର ଭାବେ ଛାପି ଦିଆଯାଇ ପାରନ୍ତା । ପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକ ଓ ଶିଶୁ ପୁସ୍ତକର ବିଷୟବସ୍ତୁ ସେଥିପାଇଁ ବାଛି ସମ୍ପାଦକମାନଙ୍କ ହାତରେ ଦିଆଯାଇପାରନ୍ତା, ସେହିଭଳି ଛବି ଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ଚିତ୍ରିତ ଶିଳ୍ପୀମାନଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ସଂଯୋଜିତ ହୁଅନ୍ତା । ତିନୋଟି ବସ୍ତୁ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ଦେଖିବା ହେଉଛି ନାହିଁ ଛାପାନ୍ତି ।

ବେସରକାରୀ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସାମୟିକ ପତ୍ରପତ୍ରିକା ଓ ପ୍ରକାଶିତ-ପୁସ୍ତକଗୁଡ଼ିକର ଛବି କିମ୍ବା ରଙ୍ଗୀନ ପ୍ରଚ୍ଛଦ ବ୍ୟବହାର କରିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅସାମାନ୍ୟ । ସେଠାରେ ଅନେକ ସମୟରେ ଚିତ୍ରାଙ୍କନ ଓ ସଜ୍ଜା ଦୁଇ ସମସ୍ତ ଖର୍ଚ୍ଚ ଶସ୍ତାରେ ଉତ୍ପାଦନ କରିଦେଉଛନ୍ତି । ମାଗଣାରେ ମିଳୁ-ଥିବାରୁ ବହୁ ପ୍ରକାଶକ ତାହାକୁ ଓଡ଼ିଆର ଛାତିରୁପ ପତ୍ରିକା-ମାନଙ୍କରେ ପ୍ରକାଶିତ ହେଉଛି । ଲୋକ ତାହାକୁ ମାଗିବା କରିବା ପାଇଁ ଏହି ଗୁଡ଼ିକରୁ ସଂଗୃହୀତ ଛବି ସହ ପତ୍ରିକାରେ ବିଜ୍ଞାପନ ପ୍ରକାଶ କରି ଥାଆନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଓଡ଼ିଶାର ବର୍ତ୍ତମାନ ଅବସ୍ଥାରେ ସବୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଓଡ଼ିଆ ବାହାର ପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶନ ଓ ପତ୍ରିକା ସମ୍ପାଦନରେ ଭଲ ଶିଳ୍ପୀଙ୍କୁ କାମରେ ଲଗାନ୍ତି । ଏହାଦ୍ୱାରା କୌଣସି କର୍ମ

ସମ୍ଭବ ହୁଏନାହିଁ, ଯେ ଏ ଦେଶରେ ସାହିତ୍ୟକୁ ଚଳିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରେ । ଆଜ ସାହିତ୍ୟକୁ ଯିମିତି ଯୋଗାଏ ଅଯୋଗ୍ୟ ମନର ପ୍ରୀତି ପ୍ରାପ୍ତ କରୁଛି । ସେଥିଲାଗି ଆମ ପତ୍ରପତ୍ରିକାର ଓ ପୁସ୍ତକର ମାନଦଣ୍ଡ ନିମ୍ନତର । ଆଦର୍ଶ ମଧ୍ୟରେ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ପୁସ୍ତକ ଓ ପତ୍ରିକା ସଂଖ୍ୟା ଅଙ୍ଗୁଳିମେୟ । ପ୍ରଧାନଲେଖକମାନେ ବି ନବୀନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଲୁହା ଦେଇ ଗୋଟିଏ ବର୍ଷ ବଢ଼ାଇ ଦେଉଛନ୍ତି । ପ୍ରକାଶକମାନଙ୍କ କଥା କହିଲେ ନ ସରେ । ଅଶ୍ଳୀଳ ଇଂଗିତ-ପୂର୍ଣ୍ଣ ସୁନ୍ଦର ମୁଖମଣ୍ଡଳ ଏବେ ବି ସେମାନଙ୍କ ଅଫିସରେ ଶୋଭିତ । ଅଜନ୍ତା ଶିଳ୍ପୀର ଚିତ୍ର ଛବି କିମ୍ବା ନନ୍ଦ ଲାଲଙ୍କ ଛବି ଝୁଲିଲେ ବ୍ୟାପାରର ଅଙ୍କ ବୃଦ୍ଧି ହୋଇବ; କିନ୍ତୁ ଯାହାକୁ ତେଯାଗନ ବୃଦ୍ଧି ନାହିଁ । ଏବଂ ଅଳ୍ପ ଲୋକେ ବି ପତ୍ରିକାରେ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଶିଳ୍ପୀ-ମାନଙ୍କର ମୌଳିକ ରଚନାକୁ ସ୍ଥାନ ଦିଆଯାଇ ପାରନ୍ତା । ଗୋଟିଏ ସାର୍ଥକ ଚିତ୍ରକଳା ଥରେ ଦେଖିଲେ ଯିମିତି ତାର ଛବି ଓ ଛନ୍ଦ ମନ ମଧ୍ୟରେ ଭିତ୍ତି ସୃଷ୍ଟି କରୁଥାଏ, ସେହିଭଳି ଗୋଟିଏ ହେୟ ଚିତ୍ର ନିକୃଷ୍ଟ ଥରେ ଦେଖିଲେ ତାହା ମନମଧ୍ୟରେ ବାରମ୍ବାର ଆନ୍ଦୋଳନ ସୃଷ୍ଟି କରେ । ପାର୍ଥିବ ଶିଳ୍ପୀର ଚିତ୍ର ଅଭାବରେ ପ୍ରାଚୀନ ଚୋଳ ଚିତ୍ର କିମ୍ବା ପଟଚିତ୍ରର ନମୁନା ଦିଆଯାଇ ପାରନ୍ତା । ସେହିଭଳି ପୁସ୍ତକର ପ୍ରଚ୍ଛଦ ପଟରେ ଦେବତାଙ୍କ ଚିତ୍ର, ଲୁଟେଇ-ଚିତ୍ରା କିମ୍ବା ମୁଦ୍ରିତ ଚିତ୍ରର ମଣ୍ଡି ରୁଚିର ସମାଜର ମନ କିଣି ପାରନ୍ତା ।

ନିରନ୍ତର କଳାବୋଧର ପ୍ରସାର ଓ ପ୍ରଚାର ପାଇଁ ବେତାର କେନ୍ଦ୍ର କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ ମଧ୍ୟ ବହୁମତରେ ସାହାଯ୍ୟ କରି ପାରନ୍ତି । ବେତାର ମାଧ୍ୟମରେ ଗୀତାଞ୍ଜଳି, ଶିଶୁମହଲ, ନାଟ୍ୟମହଲ

ଓ ସଂସ୍କୃତି ସମାଜ ପାଇଁ କଳାର ବାର୍ତ୍ତା ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ପାରନ୍ତି । ଭଲ ଭଲ କବିତା ପାଇଁ ଭଲ ଭଲ ସୁରରେ ଶିଳ୍ପୀ ଓ ଶିଳ୍ପାନୁରାଗୀମାନେ ସେମାନଙ୍କ ତନ୍ତ୍ରୀକୁ ସମାଜ ସମ୍ମୁଖ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିପାରନ୍ତି । ଆମ ସମାଜର ସବୁସ୍ତରର ବ୍ୟକ୍ତି ତହିଁ ସମାନ୍ତର ଅନ୍ତଃ ଶୁଣିବାକୁ ପାଇ ପାରନ୍ତି ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ଅବସ୍ଥାରେ ଆମର ସରକାରୀ, ଓ ବେସରକାରୀ ଅନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକ ଯେତେ ପରିମାଣରେ ଦାୟୀ, ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀ ତଦପେକ୍ଷା ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ତାହାଠାରୁ କମ୍ ଦାୟୀ ନୁହନ୍ତି । ଅଧିକାଂଶ ସାରଳା ଦାସଙ୍କର ଦେଶ ଓ ଜାତି ନିରୂପଣ ପାଇଁ ସଂସ୍କୃତି ମଣ୍ଡଳରେ ଯେତେ ଉତ୍ତେଜନା ପ୍ରକାଶ ପାଉଛି, ସାରଳା ମହାଭାରତର ଶୁଦ୍ଧ ସଂସ୍କରଣପାଇଁ ସେତେ ଉତ୍ସାହ ଦେଖାଯାଉନାହିଁ । ଆପଣା ଆପଣା ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣତା ଓ ଭେଦାଭେଦର ଦୁର୍ଗନ୍ଧରେ ଆଜି ଦେଶର ବାଣୀମନ୍ଦିର କଳୁଷିତ ହେବାକୁ ବସିଲାଣି । ଏସବୁ ଗୋଳିଆପାଣିର ଦଣ୍ଡଧର ସାହିତ୍ୟ ରାଜନୈତିକ ନେତାମାନେ । ସାଂସ୍କୃତିକ ଅବଚେତନାକୁ ସେମାନଙ୍କ ସଂଗ୍ରାମର ଅସ୍ତ୍ରରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରୁଛନ୍ତି । ସମଗ୍ର ଓଡ଼ିଆ ସଂସ୍କୃତିର ଏ ଦୁରବସ୍ଥାର ସଙ୍କଟବେଳେ ସବୁପ୍ରକାର ସ୍ୱାର୍ଥ ସାଧନାକୁ ପଛରେ ରଖି ଐତିହାସିକ, ସାହିତ୍ୟିକ ଓ ରାଜନୈତିକ-ମାନେ କଣ ଉଦାର ଓ ମହାନ୍ ହେବେ ନାହିଁ ? ଅନ୍ୟକୁ ଘୃଣା କରିବା ପୂର୍ବରୁ ଆପଣାର ଦୁର୍ବଳ ଅଂଶକୁ ଦସ୍ତାଗିରି ଦେଖାଇ କରିବେ ନାହିଁ ? ଏ ଦେଶରେ ଉପାଧିଧାରୀ ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ବର୍ତ୍ତମାନ ବେଶ୍ ବଢ଼ି ଆସିଲାଣି । ସେହିବେଳେ ଜାତିକୁ ପ୍ରଗତି-ଶୀଳ କରିବାପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ ଶକ୍ତି ସମ୍ପନ୍ନଙ୍କଠାରୁ ବହୁ ଉପଦେଶ ପାଇ ସାରିଲୁଣି । ଏହିକ୍ଷଣି ସେମାନେ ଯେଉଁ ସକଳ ପ୍ରକାର 'ବାଦ'କୁ

କଳାବନ୍ତ କରନ୍ତେ, ତେବେ ଉଷା ମିଳି ଯାଆନ୍ତା । "କଳା-ନନ୍ଦନରେ ଯେଉଁ ନୈତିକ ଓ ଧର୍ମନୈତିକ ମତବାଦକୁ ସ୍ଥାନ ଦିଆଯାଉଛି, ସେଥିକି କଳା ଅନ୍ୟାଗୃହୀତ ଔରସ" ବୋଲି ଅନ୍ତ-ଦୃଷ୍ଟିର ସହିତ କଳା ସମୀକ୍ଷକ ହାବର୍ଟ୍‌ରିଡ୍ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି ।

ଓଡ଼ିଶାଟିକୁ ନୂତନ ସମାଜ ଗଠନର ଉପଯୋଗୀ କରିବା-ପାଇଁ ସର୍ବଶେଷ ଓ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଦାୟିତ୍ୱ ଆମ ଶିଳ୍ପୀମାନଙ୍କ ହାତରେ ! ସେମାନେ ସୃଷ୍ଟିକର୍ମୀ ! ସେମାନଙ୍କର ସଂଗଠିତ ଉଦ୍ୟମ ଦ୍ୱାରା, କଳାର ନବତମ ଆଦର୍ଶର ନିର୍ମାଣ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ପାରନ୍ତା । ବର୍ତ୍ତମାନର ଜନଜୀବନ ସହିତ ଶିଳ୍ପକଳାର ନିବିଡ଼ ସମ୍ପର୍କ ସ୍ଥାପନ କରିଯାଇ ପାରନ୍ତା । ଗାଁ ଗହଳରେ ଚିତ୍ରକାର ଓ ପାଟଚିତ୍ରୁଆ ଶିଳ୍ପୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆଜି ଯେଉଁ ଆଲୋକ ସାଧନାର କଦାଚ୍ ଦେଖାଯାଉଛି, ତାର ମଧ୍ୟ ଅବସାନ ଘଟିବ । ଥରେ ମିଶର ଜାପାନୀ ଶିଳ୍ପୀ ଓକାକୁରା କହିଥିଲେ, "ପ୍ରକୃତି, ପରମ୍ପରା ଓ ସ୍ୱକୀୟତା ହେଉଛି କଳାର ଜୀବନ ନାଡ଼ି । ଏଇ ତିନୋଟି ଧାରା ମିଳିତ ନହେଲେ କଳା ଓ କଳାକାର ଜୀବନ୍ତ ରହିପାରିବେ ନାହିଁ ।" ଆଜି ଓକାକୁରା ନାହାନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ଏ ଉପଦେଶ ପ୍ରତିଶିଳ୍ପୀ ପ୍ରତି ବାଣୀମନ୍ତ୍ର ଭଳି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛି, ବର୍ତ୍ତମାନ ବିଚାରକରି ଦେଖିଲେ ଜଣାଯାଏ ଯେ, ଫରାସୀ ଶିଳ୍ପୀମାନେ ପଟେଶ୍ୱ ଓ ପୌରାଣିକ ପ୍ରକୃତିରେ ଓଡ଼ିଶାର ପରମ୍ପରାକୁ ପ୍ରଚାର ସହିତ ସାଧନା ରଖିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ପ୍ରକୃତି ସହିତ ସେମାନଙ୍କର ନିବିଡ଼ ସମ୍ପର୍କ ନଥିବାରୁ, ପ୍ରାଚ୍ୟ ଓ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଦେଶର ନୂତନ ଜୀବନର ସ୍ପନ୍ଦନ ମିଳୁନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କ ଚିତ୍ର ଅନେକ ସମୟ ଦୁର୍ବଳ ଓ କୃତ୍ରିମ ହୋଇ ପଡ଼ୁଛି । କେବଳ ବାହ୍ୟରୂପ* ସାର ହେଉଛି ।

ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଶିଳ୍ପୀମାନେ ଯେଉଁ ପ୍ରକୃତିକୁ ଶରୀର ସହିତ ଅନୁଶୀଳନ କରୁଥାଆନ୍ତି, ସେତେବେ କାର୍ଯ୍ୟ ନୂତନ ରୂପ ସମ୍ଭାରର ସନ୍ଧାନ ପାଇପାରନ୍ତେ । ସେଇଥିଲା ଅପର ପକ୍ଷରୁ ବାହାର କଲେ, ବର୍ତ୍ତମାନ ଓଡ଼ିଶାର ବହୁ ଅଧୁନିକ ଧନ୍ଦାଧାରୀ ଶିଳ୍ପୀ ପ୍ରକୃତିର ଅବିକଳ ନକଲ ହିଁ ଉପସ୍ଥାପନ କରୁଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ସୃଷ୍ଟିରେ ସୁନ୍ଦରସ୍ୱରୂପ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଆଣିବାକୁ ଉଚିତ ହେଲେ ସଙ୍କୋଚ ମଧ୍ୟ କରନାହାନ୍ତି । ଫଟୋ ଓ ଛବି ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ପାର୍ଥକ୍ୟ ରହୁନାହିଁ । ସେମାନେ ଭୁଲିଯାଉଛନ୍ତି ଯେ, ପ୍ରାଚ୍ୟ ଶିଳ୍ପୀମାନେ ହିଁ ସ୍ୱଚ୍ଛବେଳେ ପ୍ରକୃତିକୁ ଦେଖି ଓ ଅନୁଭବ କରି, ଆପଣାର ଅନୁଭୂତିକୁ ରୂପ ଓ ଭାବମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରକାଶ କରୁଅଛନ୍ତି । ଏହି କଥାକୁ Bowie ସାହେବ ତାହାଙ୍କର **On the Laws of Japanese painting** ପୁସ୍ତକରେ ଅତି ଚମତ୍କାର ଭାବେ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି — "ପଶ୍ଚିମ ଦେଶ ଯାହା ଦେଖନ୍ତି ତାହା ଚିତ୍ରକରନ୍ତି, ଯାହା ଅନୁଭବ କରନ୍ତି ତାହାହିଁ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ପ୍ରଥମରୁ ହିଁ ଉଚ୍ଚ ନୈସର୍ଗ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖି ଥାଆନ୍ତି ।"

ଆଜ ଓଡ଼ିଶାରେ ଏହିପରି ଏକ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଥାଆନ୍ତା, ଯେଉଁଠାରେ ଆମର ଅଧୁନିକ ଶିକ୍ଷିତ ଶିଳ୍ପୀମାନଙ୍କ ସହିତ ପାରମ୍ପରିକ ଶିଳ୍ପୀମାନଙ୍କର ଏକ ଯୁଗ୍ମ ମେଳାମେଶା ସମ୍ଭବ ହୁଅନ୍ତା । ଏହା ଫଳରେ ପାରମ୍ପରିକ ଶିଳ୍ପୀମାନେ ନୂତନ ଅଧ୍ୟୟନ ଓ ଶିକ୍ଷାନ୍ତେ ଶିଳ୍ପୀମାନେ ପରମ୍ପରା ପ୍ରତି ଅନୁଧ୍ୟାନ କରି ପାରନ୍ତେ । ନଚେତ୍ କର୍ପୂର ଉଡ଼ିଗଲା ପରେ ଖାଲି କନା ଖଣ୍ଡିକ ନେଇଁ ଦାନ ମିଳାଇବା, କେହି ତାର ସନ୍ଧାନ ପାଇବେ ନାହିଁ ।

ସୂକ୍ଷ୍ମତା ବା ମୌଳିକତା ନହେଲେ କୌଣସି ଶିଳ୍ପୀର ଛବି-ସୃଷ୍ଟି ଓ ଜୀବନ୍ତ ହୁଏ ନାହିଁ । ଯେତେ ଜନପ୍ରିୟ ଓ କୌଶଳୀ ପ୍ରାର୍ଥୀ ଲକ୍ଷ ମୂଳ ସଞ୍ଜୀବନୀ ମନ୍ତ୍ର ଆବୃତ୍ତି କରନ୍ତୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରତିମାରେ ଭରିବାର ସୌଭାଗ୍ୟ ଆସେ ନାହିଁ । ଆଧୁନିକ ଚୀନର ବିଶିଷ୍ଟ ସମାଲୋଚକ ଓ ଔପନ୍ୟାସିକ Mao Tun ଆଧୁନିକ କଳା ଓ ସାହିତ୍ୟର ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମନ୍ତବ୍ୟ ଜଣାଇଛନ୍ତି ଯେ — "ମୌଳିକ ବସ୍ତୁ-ଶୂନ୍ୟ ଓ ଗତାନୁଗତିକ ଶୈଳୀ ହିଁ ବର୍ତ୍ତମାନର କଳା ଓ ସାହିତ୍ୟର ଏକ ସାଧାରଣ ଦୁର୍ବଳତା" ମୌଳିକତା ସାଧାରଣତଃ ଦୁଇ ପ୍ରକାରର ହୋଇଥାଏ — ବିଷୟ ବା ପ୍ଲଟ୍ ଗଠନର ଏବଂ ମୂର୍ତ୍ତି ବା ଆଙ୍ଗିକର ; ବିଷୟବସ୍ତୁର ମୌଳିକତାରେ ଧ୍ୟାନ, ସ୍ପଷ୍ଟତା ଏବଂ ବାସ୍ତବ ଓ ବସ୍ତୁ ପ୍ରତି ସଚେତନ ସହାନୁଭୂତି ଦ୍ୱାରା ତାହାର ସୃଷ୍ଟି ସମ୍ଭବ ହେଲେ ସହଜ, ସାବଲୀଳ ଓ ସୁନ୍ଦର ହୋଇଥାଏ । ମୂର୍ତ୍ତି ଗଠନର ମୌଳିକତା ମଧ୍ୟରେ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି, ପ୍ରକାଶନ ଓ ନିର୍ମାଣ କରିବାର କୌଶଳ ରହେ । ଏହି ଦୁଇଟିର ସମନ୍ୱୟ କରିବାକୁ ହେଲେ, ବହୁ ଶିଳ୍ପୀଙ୍କର ମୌଳିକତା ମଧ୍ୟରେ ଏକ ଦୃଢ଼ତା ଓ ଶକ୍ତିର ସମନ୍ୱୟ ଦେଖା ଯାଇଥାଏ । ଏଥିପାଇଁ ଅନେକ ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଉପଲବ୍ଧ ହୁଅନ୍ତି । ଏହାର ଯଥାର୍ଥ ପ୍ରକାରରେ ବିଧା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଓଡ଼ିଶାରେ ବହୁ ପ୍ରତିଭାବାନ ଶିଳ୍ପୀ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ କର୍ମ ଓ ଧର୍ମରୁ ନବଜନ୍ମ ଲାଭ କରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମିଳୁନାହିଁ ।

ପୂର୍ବକାଳରେ ସାଧୁ ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନେ ଅନେକ ଆପଣା ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ଲୋକ ଆବୃତ୍ତିକରି ଧାରଣା ଦେଉଥିଲେ । ଏହିପରି ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ସମୀପରେ ଏକ ସମ୍ପର୍କ ସ୍ଥାପିତ

ମିଳେ । ଠିକ୍ ସେହିଭଳି ଶିଳ୍ପୀମାନେ ଉଠିପଡ଼ିଲେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶିଳ୍ପ ପ୍ରଦର୍ଶନ ଉପକରଣକରି ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ମନକୁ ପ୍ରେରଣାଦେଇ ପାରନ୍ତି । ତୁଚ୍ଛ ଉଚିତରେ ଗଳ୍ପ କବିତା ନୂଆ ଛନ୍ଦ ଯୋଗାଇ ଦେବା ଦ୍ୱାରା ଅନେକ ଅନ୍ତରର ମଧ୍ୟରେ ଛୁଟିକାଳୀନର ବାଣୀ ପ୍ରଚାରକରି ପାରନ୍ତି । ଶିଳ୍ପୀପୂର୍ଣ୍ଣ କଥାଗୁଡ଼ିକ ବସ୍ତୁଙ୍କର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସ୍ରଷ୍ଟା ନୀତି ରକ୍ଷଣା ଧର୍ମ ସମ୍ପର୍କରେ ଜାତୀୟତାର ଧାରଣା ଜେତବାନ ଏହିଥିପାଇଁ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା । ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ବାଣୀ ମଧ୍ୟରେ ଛବି ଓ ମୁଦ୍ରଣ ପୁସ୍ତକ ଉପହାର ଦେବା ନାଁ ଯୋଗରୁ କୌଣସି ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ପରମ୍ପରା ହୋଇଗଲାଣି । ଏବେ ସେମାନେ ବନ୍ଧୁ ଶୁଭେଚ୍ଛା ଜଣାଇବାକୁ ଛୁଟି ଦିବସ ଛୁଟିରେ ଚାଲାନ କରୁଛନ୍ତି ! 'ଦେଶ' ପତ୍ରିକାର ସାହିତ୍ୟ ସଂଖ୍ୟା ୧୯୬୬ରେ କେତେଜଣ ମିତ୍ର ଲେଖିଥିଲେ "ସକଳ କୌଣସିଠାରୁ ଏ ଦେଶରେ ୟା ଏ ପରମ୍ପରାକୁ ଛୁଟି ଉପହାର ଦେବା ପ୍ରଥା ଯଦି ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କରାଯାଏ, ତେବେ କେମିତି ହେବ ?" ଆମ ଶିକ୍ଷିତ ମହଲ ସେହି ପ୍ରଥାକୁ ଆଦିବା ନାହିଁ କୌଣସି ଜେନିତାରିକ ବାକି ଅଛି ! ଏବେ ବି ଅନେକ ସାହେବ ଥାଆନ୍ତି ଯେ କହନ୍ତି —
"The Oriya never reads,"

ଶିଳ୍ପୀମାନଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବହୁତ ଆଲୋଚନା ଅଛି ଆଜି ଅନେକ ଗୁଳିକାଏ ଓଡ଼ିଶାର କେନ୍ଦ୍ରୀୟ କଳା ବିଦ୍ୟାଳୟ ଅଛନ୍ତି । କଳା ବିଦ୍ୟାଳୟର ଛାତ୍ର ଓ ଅଧ୍ୟାପକମାନଙ୍କର ଏହିକୁ ସେହିଠାରେ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଛି । ସମାଜରେ କଳାକାର ଓ କଳାର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ସୃଷ୍ଟି କରିବା ପାଇଁ ସେମାନେ ବିଶିଷ୍ଟ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି । ସେହି ବର୍ତ୍ତିତ ଶିଳ୍ପୀମାନେ ଏସ ଅବସରରେ

ନେଭୁନ୍ତୁ ଗାଆନ୍ତି । ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧର ଉଦ୍ଧାର ଜାଣି ଏଡିବ ଲୋକମାନଙ୍କ କଣ୍ଠରୁ ଶୁଣାଯାଆନ୍ତି । ଅନେକ ସମସ୍ତେ ଦେଖି, ଶୁଣି, ଅନୁଭବ କରି ଧନ୍ୟ ହୁଅନ୍ତି । ଏ ସୌଭାଗ୍ୟ କଣ ଅଚିତ ନାହିଁ ?

କଟକ

୧୯୫୮

କଳା ଓ ଜୀବନ

ଏବେ ମନେପଡ଼ୁଛି ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ତଳର କଥା । ଯେବେ ମୁଁ କଳାକାର ହୋଇନି, ଏକ ମୋଟରରେ ପଡ଼ି ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ତଳେ ଶାନ୍ତି-ନିକେତନ ଛୁଟି ଧାଇଁଆସି ଶାନ୍ତିନିକେତନ । ମହର୍ଷିଙ୍କର ସାଧନ ପୀଠିକା ଭିତରେ କବିଗୁରୁଙ୍କର ସ୍ୱପ୍ନନିକେତନ । ସେଠି ମୁକ୍ତର ପ୍ରାନ୍ତରରେ ଆଶ୍ରମର ପ୍ରଥମ ବୈତାଳିକ ଶୁଣିଥିଲି—"ତୁମି କେମନ କରେ ଗାନ୍ କରହେ ଗୁଣୀ, ଆମି ଅବାକ୍ ହୟେ ଶୁନି, କେବଲ ଶୁନି" । କବିଗୁରୁଙ୍କ ତାରର ମଧୁର ଝଂକାରକୁ ସେହି ଦିନଠାରୁ କେବଳ ଅବାକ୍ ହୋଇ ଶୁଣିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିନାହିଁ, ବିଶ୍ୱସ୍ରଷ୍ଟାଙ୍କର ମହାନ୍ ସୃଷ୍ଟିକୁ ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସହାନୁଭୂତିଶୀଳ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିବାକୁ ଓ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଛି । ମୋର କାନ କେବଳ ଉତ୍କର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିନାହିଁ, ନୟନ ମନ ମଧ୍ୟ ଉନ୍ମୁକ୍ତ ହୋଇ ରହିଛି । ଯେତେ ଯେତେ ଦେଖିଛି ସେତେସେତେ ଆଶ୍ରମର ତପୋପୂତ ସାଧନା ନୂଆ ଲାଗିଛି, ବିଚିତ୍ର ମନେ ହୋଇଛି ।

ରୂପ ପିପାସାର ଏକ ଅଦ୍ଭୁତ ସମ୍ମୋହନୀ ଶକ୍ତି ଅଛି । ମନ ଯେତେବେଳେ ଅସ୍ଥିର ଚଞ୍ଚଳ ଉଠେ, ସେତେବେଳେ ସଂସାରର ମିଥ୍ୟାକୁ ଯେତେ ପାପ ଦୂରେଇ ଶଙ୍କା ଯାଉଛି, ସେତିକିବେଳେ ଏକ ଶିଳ୍ପ କଳାବୋଧ ହିଁ ମୋତେ ଆକୃଷ୍ଟ କରେ । ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣ ଯବନିକାଖଣ୍ଡି ଖୋଲି ଯାଉଛି । ମନରେ ପ୍ରେମ ଓ ଶାନ୍ତି ଆସେ । "ରସୋ ବୈ ସଃ"—ତାହାହିଁ ଉପଲବ୍ଧି ବୋଲି ମନକୁ ଲାଗେ ! ନିତ୍ୟନୂତନ ରୂପସମ୍ଭାର ସୃଷ୍ଟି କରିବାପାଇଁ ବିଶ୍ୱକର୍ମା ଭଳି ମୋର ବି ଇଚ୍ଛା ଆସିଛି । ସତେ ଯେମିତି ଜୀବନ ସହିତ ମୋର ସମସ୍ତ କଳାବୋଧ ଜଡ଼ିତ ହୋଇ ଯାଇଛି । ହୃଦୟରେ ବିଶ୍ୱାସ ଓ ସ୍ୱଭାବରେ ନିଷ୍ଠା ଯେଉଁ ରସବନ୍ତ ନାୟିକା ମଧ୍ୟରୁ ମିଳିଛି ।

ସବୁଠାରୁ ମଜାର କଥା ହେଉଛି, ଯେତେବେଳେ ଶାନ୍ତିନିକେତନରେ ଥିଲି ସେତେବେଳେ କେବେ ମୋତେ ଛବି ଆଙ୍କିବାକୁ ବାଧ କରିନାହିଁ । ମୋର ସର୍ଣ୍ଣଲୁଙ୍ଗୀର ଧାରରେ କେବଳ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ମାଳରେ ଦୂରେଇନ ଦେଖାଇ ଦେବାକୁ ଚାହିଁ ନାହାଁନ୍ତି । ଅନୁଷ୍ଠାନର ମହାଶିଳ୍ପୀ ନନ୍ଦଲାଲ ଓ ଅସିତା ହିଁ ମୋର ଛବିରେ ନିର୍ଭୁଲ ଦିଗରୁ କେହି କେବେ ନେତୃତ୍ୱ ବା ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ଦେଇଥିଲେ ବୋଲି ମନେ ପଡ଼େ ନାହିଁ । ସମକାଳୀନ ଚିତ୍ରମାନଙ୍କ ମତ ଠିକ୍ ନେଇଛନ୍ତି, କୌଣସି ଅନୁସନ୍ଧାନ କାର୍ଯ୍ୟର ସୂଚନା ଦେଇନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଏବେ ତୃପ୍ତି ଛବି ଆଙ୍କିଛି । ସେହି ଛବିରେ ପ୍ରତି ସେଦିନ ବୋଧହୁଏ ଜଣାଇଦେଇଛି । କ୍ଳାନ୍ତି ଆସିନାହିଁ । ସତେ ଯେମିତି ସୃଷ୍ଟିରେ ହିଁ ପ୍ରେମ ସାର୍ଥକତା । ଜୀବନ୍ତ ପାଦର ରେଖାଚିତ୍ରଶିଳ୍ପୀ ମନ ଆଦ୍ୟ ଆଷାଢ଼ର ଆକାଶ ନିକଟରେ ଆବେଗକୁ

ସମର୍ପଣ କରି ଦେଇଥିବା ଭୂତପୂର୍ବପୁରୁଷଙ୍କ ପାଦପୀଠରେ ଏ ଦେଶ ସମସ୍ତେ ନିଜକୁ ଅର୍ପଣ କରିଦେଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଓଡ଼ିଶା ଆଜି ବନ୍ଧୁବାଦ ଓ ବିବାଦର ଦୁନିଆ ପାଇଲା । ସେଇଠାରୁ ଅଦ୍ୟାବଧି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତେ ଦେଶର ଭଲ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟାକଲେ । ସମସ୍ତେ ସେମା କାଳରେ ସେମାନଙ୍କର ବାଞ୍ଛିତ ମହତ୍ତ୍ୱର ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ ।

ସାତ ବର୍ଷ ତଳେ, ସେ ଦିନର ବାଲ୍ୟବୋଧ ଏବେ ମୋ ଚେତନାକୁ ଆଉ ଦୋହଲାଉଛି । କେବଳ ଅଭ୍ୟାସରେ ଅତୀତ ସାଧନାର ସ୍ମୃତିକୁ [illegible] ଦେଖାଇ ଦେଇ ମୁଁ ପଇସା ଉପାର୍ଜନ କରୁଛି । କିନ୍ତୁ ମୂର୍ତ୍ତିଙ୍କ ପାଇଁ ଅନୁସନ୍ଧାନ ଆଶା ବିବେକର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଉଛି । ବର୍ତ୍ତମାନରେ ସୃଷ୍ଟି ଦିନମାନର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସବୁ ଦିନ ଥାଉ ନା — ପଥ ଭୁଲିଛି, ରଖିଥିବା ଉଦ୍ଭାବନ । ସମ୍ପ୍ରଦାୟ କେତେ କାଳର ଅଭିଜ୍ଞତା ଜଡ଼ିତ ସମାଜ ସମସ୍ତ ନାଁ ଦେଇଥିବାକୁ କାଳଧର୍ମ ସାଧନା ଉପନିବେଶ ମନେ ହେଉଛି । ଏବେବି ମୁଁ ଭୁଲିନି, ମୋ ଦେଶ ବନ୍ଧୁ ସୁଦିନ କାଳାକାଳର ଏଇ ଦିନ । କଳାକାରୁ ପରି ସ୍ମୃତି ଲୁଚିଯାଏ, ତଥାପି ଆମେ ସମସ୍ତେ ନାସ୍ତିକ ଜାଗ୍ରତ ବୋଲି କହୁଛି । ଏ ଦେଶର ସ୍ମୃତି ସ୍ୱପ୍ନ ଅଶ୍ରୁ ବୋଲି କଣ ମିଳିଲା । ଏହିଭଳି ନଦୀର ନାଗରିକମାନେ ପୁରୁଷ ବର୍ଷ କଟାଇଲି । ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଶାର ସୃଷ୍ଟି ଉପରେ ନାନାପାଣି ଦୁଇ ବର୍ଷକାଳ ତାର ପାଇଁ ଦେଶ ଲଢ଼ାକଲି । ଦେଶ ବିଶ୍ୱର ଡାକରା ଭୂତପ୍ରେତମାନଙ୍କ ଧର୍ମ । ଅବଶ୍ୟ ହେଲେ ଆନନ୍ଦରେ ନିସ୍ତାରଦେଇ ନାହିଁ ପାରିଲି ନାହିଁ । ଏଇଥିରେ ସ୍ୱାଧୀନ ଦୃଷ୍ଟି ସମ୍ମୁଖରେ ସଂସ୍କୃତ ନାଁରେ ବନ୍ଧା ହେଉଛି । ସେଇ ବନ୍ଧନକୁ

ବହୁ ପ୍ରକାରର ଲୋକଙ୍କ ଆଲୋଚନା ଓ ତର୍କ ହେଉଛି । ମୁକ୍ତିଦାତାଙ୍କ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଶାସକଙ୍କ ଚରିତ୍ର ସମ୍ବନ୍ଧ ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧ ଲୋକେ ବେଶ ନିନ୍ଦୁଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ହେଲେ କଣ ? ଅନ୍ନ ସ୍ତ୍ରୀ ଅନ୍ୟର ସାହାଯ୍ୟ ନେଇ କରୁଛି । ପ୍ରଥମ ଦିନ ହିନ୍ଦୁ ଓଡ଼ିଆ କାରାରେ ବୋଝ ନେବା ପାଇଁ ପ୍ରଥମ ରହି । ସମ୍ମୁଖରେ ନଈରେ ଶିକାର ପ୍ରକାର ଟଙ୍କା ବାଣ୍ଟ ଚୋରି କରାଯାଇ ମନ୍ଦିରେ ମହାର୍ଘ ସୁନ୍ଦର ମୂର୍ତ୍ତି ହେଉଛି । ଦିନେ ବଳୁଆ ଅଟିରେ ଦେଖିଲି ତୋହାଏ ବୁଢ଼ୀ ବଡ଼ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରୁ ଫେରିଲେ ନେଲି କରି ଭୋଗ ଦେଖି । ବୌଦ୍ଧିକ ବଳାପର ପେଟରେ ମଣ୍ଡା ଓ ମିଠା ପଇସାମାନେ ବନ୍ଦୁ ଉନ୍ମାଦ ଅଟକଳାଇଲେ ମୁକ୍ତି କରୁଛନ୍ତି ଓ ଅନ୍ୟାୟକୁ ସହ୍ୟ କରୁଛନ୍ତି । ଯୁଦ୍ଧରୁ ଫେରେ ସେନା ଦୌଡ଼ୁଥି ନଈରେ, ସେତେବେଳେ ପଞ୍ଚ ଲୋକ ନଈ ଗଣ୍ଡ ଦୋଳିଚାଲିଛନ୍ତି । ଅନ୍ୟ ବଳାତ୍କାର ପ୍ରଶ୍ନୋତ୍ତରରେ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଅନୁରୋଧର ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାର, ଧର୍ମର ରଥ ଯାତ୍ରା ଉପରେ ଅନେକ ଲୋକଙ୍କର ପ୍ରଚାରରେ ଧାଇଁ ପ୍ରକୃତି ଏବଂ ସମାଜ । ନିଜର ଦେହକୁ ନଈରେ ଆଦ୍ରର ଧନ୍ୟ କାଳିକା ସାମନ୍ତବାଦୀ ଖୋଳକୁ ସଙ୍ଗୀତ ଖୋଳୁଛନ୍ତି । ରାଜନୀତି, ଧର୍ମନୀତି ଓ ସମାଜନୀତିର ଶିକ୍ଷା ପଥରେ ଏ ଜୀବନ ବନକୁ ବନ ଦେଇ ଚାଲିଛି । ଯୁଦ୍ଧ ଶେଷ ହେଉଛି । ଆଉ ମନକଥା ଶୁଣିବ କିଏ ? ମଣିଷ ପ୍ରକୃତ ମଣିଷର ହେଉଛି ଜନ୍ମ ଓ ମୃତ୍ୟୁ ମଝିରେ କାହିଁ ଚାଲିଛି, ସେଠାରେ ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନ ତାର ଅସୁନ୍ଦର, ଅସ୍ଵଚ୍ଛ ଓ ମଳିନ ।

ସ୍ଵାଧୀନ ହେବାପରେ ଆମର ଅନେକ କଥା ବଦଳିବ । ଓଡ଼ିଶାର ଅସ୍ତିତ୍ଵ ବଢ଼ିବ, ସରକାରୀ ସଂସ୍ଥାର ଉପାଦାନ

ବଢ଼ିଛି । ନେତାମାନଙ୍କର ସମ୍ପତ୍ତି ବଢ଼ିଛି ଏବଂ ଅନ୍ୟ ଲୋକଙ୍କ ଭୋଗରେ ଅଭାବନୀୟ ସୁଯୋଗ ଓ ସୁବିଧା ବଢ଼ିଛି । ତେଣୁ ଓଡ଼ିଶା ଦିନକୁ ଦିନ ଦରିଦ୍ର ହେଉଛି । କେବଳ ବଢ଼ିନାହିଁ ନୈତିକ ମନର ଦୃଢ଼ତା ଓ ଦେଶାତ୍ମବୋଧ । ଦେଶ ସ୍ୱାଧୀନ ହେଲାବେଳେ ଯେଉଁ କର୍ମ ଚେତନା ଓ ଇଚ୍ଛା ଦେଖା ଯାଉଥିଲା, ଦେଶ ସ୍ୱାଧୀନ ହେବାପରେ ସେ ସବୁ ଶିଥିଳ ହୋଇ ନେତାଙ୍କଠାରେ ମୁଁ ଦେଖିବାକୁ ପାଉଛି । ପ୍ରତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ନୀତିହୀନ ଅସାଧୁ ଓ ଅସୁନ୍ଦର ଆଚରଣ କରିବାକୁ ସୁଖ ପାଉଛି । ହିଂସା ଓ ଅନାଚାରର ବନ୍ଧୁକଧାରୀ ମଣିଷ ଦଳି ଦଳି ଦୁର୍ବଳର ସହିତ ଗିହଣ ଓ ସମର୍ପଣର ଭାବ ଏକାବେଳକେ ଚାପ ଖୋଲିଦେଲାଣି । ନଷ୍ଟ ଆଜି ମଣିଷ ଦେଶରେ ସ୍ୱାର୍ଥର କଥା କହୁଣି ପାରୁନାହିଁ ।

କଟକର ରାଜଧାନୀରେ ଗାଡ଼ି, ଘୋଡ଼ା, ରିକ୍ସା ମଟରର କୋଳାହଳ ଦେଖୁଥିଲି । ଜନ୍ମରେ ଦେଖିଥିବା ସ୍ଥାନରେ ସମସ୍ତେ ଯେଉଁ କୋଳାହଳରେ ଆପଣା ଆପଣା ସମର୍ଥ ନୁହଁନ୍ତି ଶରଣାର୍ଥୀ ହୋଇ ଛୁଟିଛନ୍ତି । ପ୍ରକୃତାଶକୁ ମୁହଁ ବାହାର କରିବାକୁ ବେଳ ନାହିଁ । ଶ୍ରମର ଓଡ଼ିଆ ମନରେ ମୃତ୍ୟୁଯୋଗୀର ଶଙ୍କାର ଛୁଡ଼ି ଗାଡ଼ି ରଚନା କରୁଛି । ସ୍ୱାଧୀନତା ପରେ ଏହି ପ୍ରଦେଶର ନାଗରିକ ଅଧିକ ଉନ୍ନତ ହୋଇଛି । ଭାଷାମାନେ ଘରରେ ଛାଡ଼ିବା ଭଳିରେ ଅହଂକାରୀଙ୍କୁ ଅନୁକରଣ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଦେଲେଣି । ପ୍ରଚାରକମାନେ ଜନ୍ମରେ ଛାଡ଼ିବା ଭଳିରେ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବାର ସ୍ଥାନ ଦେଲେଣି । ଏହି ପ୍ରତିଯୋଗିତାମଧ୍ୟରେ ଯଦି ଚଳନ୍ତି ସମସ୍ତ ଅସମ୍ଭବରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ, ତେବେ ଆମ ମଧ୍ୟରେ ଉଦ୍ଧାରିବା ଭାଷାର କଳଙ୍କ ଛୁଟିଯାଉଛି । ତୁମମାନେ ଭଲପାଇ ଦେଇଛ ! ଏହାଦ୍ୱାରା ଦିନକୁ ଦିନ ଅଧିକ ସ୍ୱାଭିମାନୀ ହେବ

ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲେ, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଆମ ଶରୀରରୁ ନିର୍ଗତ ଆଡ୍ରିନାଲ ରସ ହିଁ (Adrinalin) ଆମ ସାରା ଦେହରେ ଉତ୍ତେଜନାର ସୃଷ୍ଟି କରୁଛି । ଫଳରେ ଆମେ ଆଉକୁ ଶାନ୍ତିପାରୁନାହିଁ । ବରଂ ଅପରକୁ ଦଣ୍ଡରେ ପକାଇ ରଖିବାର ଏକ ଉଦ୍ଦଣ୍ଡ ସାଂଘାତିକ ଲୋଭ ଆମ ମଧ୍ୟରେ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି । ଆପଣା ଆପଣା ଜୀବନରେ ଆମେ ସମସ୍ତେ ଦୁଃଖ ଭୋଗ କରୁଛୁ । କିନ୍ତୁ ଅପର ଦୁଃଖର କାରଣ ହେଉଥିବାକୁ ଆଦୌ ସଂକୋଚ ବୋଧ କରୁ ନାହିଁ । ସୁସ୍ଥ ଓ ନିର୍ମଳ ଆନନ୍ଦ ଆଉ ଆମ ଜୀବନ ପଥର ଲକ୍ଷ୍ୟମାନର ନାହିଁ । "ଆନନ୍ଦ ଭୂତେମ୍ ଅମୃତମ୍" ଉଚ୍ଚାରଣ କଲାବେଳକୁ ଭିତରେ ଦମ୍ଭ ଥିଲାଭଳି ମନେ ହେଉ ନାହିଁ । ଓଡ଼ିଶାର ବହୁ କଳାପ୍ରେମୀ ଓ କଳାକାରଙ୍କ ସହ ବହୁବାର ଆଲୋଚନା କରିଛି । ମୋର ଶୂନ୍ୟ ହୃଦୟରେ ଥାଳ ପତାଇ କାରଦ୍ୱାର ସୂର୍ଯ୍ୟପିଣ୍ଡା ହୋଇଛି । କିନ୍ତୁ କୌଣସି ଦେଶରୁ ପ୍ରେରଣାର ମୁଷ୍ଟିଭିକ୍ଷା ମିଳିନାହିଁ । ପ୍ରକାଶରୁ ଜୀବନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତେ ବାହୁଡ଼ନ୍ତି, ଏ ଦୁଃଖ ଓ ଭାର ବହନ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଆଉ ସହିଣୀପୁ ହୁଏନି ! ଅଧିକ ପ୍ରହରୀଙ୍କ ଦୁର୍ଷ । ପ୍ରତିମୁହୂର୍ତ୍ତରେ କଳାକାର୍ ମନର ଅଙ୍ଗୁଳ ଦୀପ୍ତି ହିଁ କ୍ଷୁଦ୍ର ସୃଷ୍ଟି କରୁଛି । ଜୀବନ ଯାପନ ସମସ୍ୟା ଦିନକୁଦିନ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଯାଉଛି । ଜେଣୁ ଆନନ୍ଦ ଉପଲବ୍ଧ କରିପାରୁନାହିଁ । ସ୍ମୃତିର ଅମୃତ ବିନ୍ଦୁ ପାଇଁ ଉନ୍ମୁଖ ପ୍ରାଣଶକ୍ତି ହିଁ କେବଳ ଏହାର ପ୍ରତୀକ୍ଷା କରୁଛି । ଆନନ୍ଦ ପାଇଁ ଧ୍ୟାନ ମନରେ କେବଳ ଅନ୍ତରାଳ ଅବସ୍ଥା ନେଉଛି, ଆମେ ସେତିକି ଆପଣାର ଭାବପ୍ରାଣକୁ ସୁନ୍ଦରର ରୂପ ଦେଖାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟାକରୁଛୁ, ନିର୍ଜନ ମନର ତାରୁଣ୍ୟ ଦେବକି ଜୀବନ ଯାଉଛି । ଆପଣା ମନକୁ ବୋଝେଇବୋଲି ଆନନ୍ଦର ଉଦ୍ବେଗ ଉଦ୍ଧାର

ହେଉନାହିଁ, ସେତେବେଳେ ଅପରକୁ ଆନନ୍ଦ ଦେବାର ଅଧିକ ଆହରଣ କରିବାର ଶକ୍ତି କାହିଁ ? ସନ୍ଦେହ, ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ, ବୈରାଗ୍ୟ ଓ ନିରାଶତାର ଜ୍ୱାଳାରେ ଯାହାର ମନ ସର୍ବଦା ଜର୍ଜରିତ, ସେ ଅନ୍ୟର ହୃଦୟରେ ସାନ୍ତ୍ୱନାର ବାଣୀ ଶୁଣାଇବାକୁ ବେଳ କାହିଁ ? ଦୁଃଖର କଥା ଅତି ଦୁଃଖିତ । କେଉଁଦିନ ପ୍ରସ୍ତରରୁ ମୂର୍ତ୍ତି ଗଢ଼ି ସୃଷ୍ଟି କରିବା ଲାଗି ସେହି ମୂର୍ତ୍ତିରେ ଆପଣାକୁ ମଗ୍ନ କରିଥିଲି, କିନ୍ତୁ ପାରିନାହିଁ । ଏହି କେତେଗୋଟି ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ମୋ ଦ୍ୱାରା ଗୋଟିଏ ମୂର୍ତ୍ତି ଗଢ଼ା ସମ୍ଭବ ହୋଇନାହିଁ । ବହୁ କାମନା ମନକୁ ଘାରିଛି । ସେଥିରୁ କୌଣସିଟି ଆରମ୍ଭ କରିଛି ମଧ୍ୟ । ଗୋଟିଏ ହେଲେ ଶେଷ କରି ପାରିନାହିଁ ! ଆରମ୍ଭ କଲାବେଳର ଉନ୍ମାଦନା ଶେଷ କାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରହୁ ନାହିଁ । ଏ ମାଟିକୁ ଓ ଏ ମାଟିର ମଣିଷକୁ ବେଶୀ ଭଲ ପାଇବା ଲାଗି କେତେଜଣ ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ମୂର୍ତ୍ତି ଗଢ଼ିବି ବୋଲି ଚିନ୍ତା ମୋ ମନରେ ଦେଖା ଦେଇଛି । କବିଗୁରୁ ଥରେ ଲେଖିଥିଲେ— "ସୁଦୂରେର ପିଆସୀ ଆମି ସୁଦୂରେର, ଅନ୍ତରେର ଡାକ୍‌ଦା ଆମାର ନାଇଁ ରେ" — ଅନ୍ତରର ସେହି ଡାକ୍‌ଦା ଯାଲରେ ହାତର ଭୁଲି ବସିଛୁ ଦୁଃଖ, ସେ ଭାବ୍‌ନା କାହିଁ ? ସେ ଉଦାସୀର ଭାବ କାହିଁ ? ବର୍ତ୍ତମାନର ସମସ୍ତ ଅବସ୍ଥା ମଧ୍ୟରେ 'କଳା' ପାଇଁ ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ସମୟ ମିଳିବା କଷ୍ଟକର ମାତ୍ର । ନୋବାଲିସ୍ ତାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି, "କଳା ହିଁ ଜୀବନ ଧାରଣର କୌଶଳ ।" ସେତେଦିନ ଯାଏ ମଣିଷ ଆପଣା ମଧ୍ୟରେ ଲୁଚି ରହିଥିବା ସମ୍ଭାବନା ଶିଳ୍ପ ଶକ୍ତିକୁ ଚିହ୍ନି ପାରି ନାହିଁ, ସେତେଦିନଯାଏ ଅଶାନ୍ତି ଓ ଅସମତା ତାହାର ଗୃହ ସଂସାରରେ ଯାତନା ସୃଷ୍ଟି କରିଛି । ଆଦିମ ଯୁଗରୁ ଶିଳ୍ପ ହିଁ ମଣିଷ ସମାଜକୁ ବନ୍ଧୁତ୍ୱ ସୂତ୍ରରେ ବାନ୍ଧି ଆଣିଛି କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବନାହିଁ ।

ଏଠେ ନାନା ପ୍ରକାର ସଭା-ଜମଘଟରେ କ୍ଲାନ୍ତ ଶ୍ରାନ୍ତ ଘଣ୍ଟା ମଧ୍ୟରେ ଏ ପ୍ରାଣଟକୀ କେବଳ ଶାନ୍ତି ଲଭିବା ପାଇଁ ହିଁ ଥାଇଁ ବ୍ୟାକୁଳ । ତଥାପି ଏ ଜୀବନସଂଗ୍ରାମକୁ ଶୁଭକୁ ଟାଣି ଯାଉଛି ।

ଏଭଳି ପୁଣି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ହୋଇଛି କାହିଁକି ? ଏ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାର ଅବସାନ ହେବ କିପରି ? ସମସ୍ତେ ଏହି ଦୁଇ ପ୍ରଶ୍ନର ବିଚାର କରିବା ଉଚିତ ; ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ପାଇଁ ଆମର ସବୁ ପ୍ରକାର ସଫଳ ଆଦର୍ଶକୁ ବନ୍ଦ କରିଦେଇ ଆତ୍ମ ଚିନ୍ତା କରିବା ଉଚିତ ! ମୁଁ ନିରାଶାବାଦୀ ନୁହେଁ । କେବଳ ସମସ୍ତ ସୃଷ୍ଟି ଉପରେ ଗାଢ଼ତମ ବାସ୍ତବତା ମୋ ମନରେ ନାହିଁ । ଆଜିର ସମାଜକୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବା ପାଇଁ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଯୋଜନା ମୋ ପାଖରେ ନ ଥିବାରୁ କ୍ଷୁଣ୍ଣ ହୋଇବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଲି । ନିଶ୍ଚୟ ଆଜିଆଜିର ବାହ୍ୟଦୃଷ୍ଟି, ଅନୁଶାସନର ଶାସନ ପ୍ରିୟାର ବନ୍ଧୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଶକ୍ତିକୁ ଧ୍ୱଂସ କରିବା ପାଇଁ ଆୟୋଜନ ଚାଲିଲାଣି ; କିନ୍ତୁ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହୋଇଛି କଣ ? ମଣିଷ ଯେତେ ଟାଣକୁ ପାଶ ଲଗାଇଲେ ହୋଇ ବସିବାର କଳନା କରୁଛି, ସେତିକି ମନ ମଧ୍ୟରେ ଯୋଜନ ଯୋଜନ ଦୂରକୁ ଚାଲି ଯାଉଛି । ସେଥିପାଇଁ ପ୍ରତିଦିନ ଦେଖା ଯାଉଛି । ସବୁ ସ୍ନେହ, ସବୁ ଭକ୍ତି ଓ ସବୁ ପ୍ରେମର ଚରମ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ମଧ୍ୟରେ ଉଦ୍ଭୂତ ହେଉଛି ! ଅନୁଶାସନକୁ ଆଧାର ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇ ପାରେ । କିନ୍ତୁ ଅନୁଶାସନକୁ ଆଦର୍ଶ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି ବସିବା ଭଳି ମୂର୍ଖତା ବୋଧହୁଏ ଦ୍ୱିତୀୟ ନାହିଁ । ପ୍ରବୃତ୍ତିକୁ ଦମନ କରିବା ପାଇଁ ଆମେ ଅନୁଶାସନ ଗ୍ରହଣ କରୁ । ଇତିହାସରେ କିନ୍ତୁ ଅନୁଶାସନର ଲୋଭ ମଣିଷ ଜୀବନ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ପଷ୍ଟମନେ ରୂପେ ଦେଖା ଦେବା କଥା ନୁହେଁ । ଗତ ଦଶବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଆମେ ଗାନ୍ଧି ଭଳି

ମହାପୁରୁଷଙ୍କୁ ଶୀର୍ଣ୍ଣ କରିଦେଲୁ । ବାସ୍ତବବାଦର ଦୋହାଇ ଦେଇ ଦୂରକୁ ଠେଲି ଦେଲୁ । ଅହିଂସା ଓ ସତ୍ୟର ତୁଳନା ପ୍ରବଳ ସ୍ୱାର୍ଥ ସବୁ ପ୍ରକାର ପାପକୁ ପବିତ୍ର ମଣିଲୁ । ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ ସମାଜ ଓ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମର ମାନବତା କି ଆମକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରି ନାହିଁ ? ଜୀବନକୁ କଳାତ୍ମକ କରିବା ପାଇଁ ଆମେ ଗୁଡ଼ିଏ ମୂର୍ତ୍ତି ଅଙ୍କନ କରିଲୁ । ନବୀନ ଭଙ୍ଗି ଜୀବନର ପ୍ରତିଶ୍ରୁତିକୁ ଅତୀତ ଜୀବନର ଦୋଷ ବୋଲି ପ୍ରମାଣ କରିବାକୁ ଶପଥ ନେଲୁ । ସେଥିରେ ଆମ ଆତ୍ମର ପ୍ରତିଭା ଦେଖିଲୁ ଆଶ୍ରୟ ମିଳୀ ; ପାଞ୍ଚ ଜଣଙ୍କ ମଙ୍ଗଳ କାମନା କରିବା ସହିତ ସହଜ ଆଉ ପାଞ୍ଚ ଜଣଙ୍କ ଅନିଷ୍ଟ ମଧ୍ୟ ବାଞ୍ଛା କରିବାକୁ କୁଣ୍ଠିତ ହେଲୁ-ନାହିଁ । ଆମର ଗୀତ ଧନ-ନୀରବତା ମଧ୍ୟରେ ଅତି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣକାରୀ ଆନନ୍ଦର ସୌଧ ଲୁଣ୍ଠିତ ହେଉଛି । ମଣିଷ ଆପଣା ଜୀବନ ମଧ୍ୟରେ ଅସହାୟ ଅନାଥ ହୋଇଛି । ନିଃସ୍ୱ ମୁଁ ସତ୍ୟ । ଏଣୁ ପରସ୍ପର ଅଭାବ ଅତି ସହଜରେ ଅନୁଭବ କରି ପାରୁନାହେଁ । ସେଥିପାଇଁ ହୁଏତ ଆମେ ନିଶ୍ୱାସର କଣିକାକୁ ଦିନକୁ ଦିନ ହାଣି ସଜି ସମାଜ ସାମାଜିକ ଜୀବ ବୋଲାଉଛୁ, ସେଥିରେ ଆନନ୍ଦ ନାହିଁ । ଆନନ୍ଦର ପ୍ରକାଶ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧ ମଧ୍ୟରେ । ସେଥିପାଇଁ ଆନନ୍ଦ ବା ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧର ଅଭାବ ହେତୁ ଆଜି ଭଲ ଅତି ସହଜରେ ଅନୁଭବ କରି ହୁଏନାହିଁ । ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟ କିମ୍ବା ସୂର୍ଯ୍ୟାସ୍ତର ବର୍ଣ୍ଣଚ୍ଛଟା ସୁଷମାକୁ ଉପଭୋଗ ନ କଲେ ସୁନ୍ଦରର ଦର୍ଶନ ଅନ୍ତରେ ପାଏ ନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ଆନନ୍ଦର ପ୍ରାଙ୍ଗଣରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଆମେ ସମସ୍ତେ କାନ୍ଦିଛ ଉଦାସୀନ ହୋଇ ରହିଛୁ । ଶାନ୍ତି ନିକେତନ ଆଶ୍ରମରେ ଆଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ କଣ୍ଠରୁ ଶୁଣିଥିଲି ଉପନିଷଦର ପବିତ୍ର ବାଣୀ—"ନମଃ ସମ୍ଭବାୟଚ ମୟୋଭବାୟଚ !" ମୁଁ ସୁଖକରଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରୁଛି, କଲ୍ୟାଣକରଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରୁଛି । ସେ ଆଶୁତୋ

ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ପଣ୍ଡିତ ସିଦ୍ଧମୋହନ ଯେମନ୍ । ଆଜି କାଲି ଆମେ ଜୀବନର ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍ତରରେ ସୁନ୍ଦରଙ୍କୁ ଖୋଜି ବୁଲୁଛୁ, ସୁଖ-କରଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରୁଛୁ । କଲ୍ୟାଣକରଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ ଜଣାଇଲା ଭଳି ଚେତନା ଆମ ମଧ୍ୟରେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ବ୍ୟକ୍ତିର ସୁଖପାଇଁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି ଜନତାର କଲ୍ୟାଣ କରିବାକୁ ଆଦୌ କୁଣ୍ଠିତ ହେଉନାହିଁ ।

କଳାବୋଧ ଶିକ୍ଷିତ ନାଗରିକ ଜୀବନରେ ପରିଣତ ଭଳି ଘଟି ନାହିଁ ତେବେ, ସେ ସମାଜର ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଉଦ୍ଧାରଣ କରି ପାରିବ ? ଜାତି ସବୁ ଅସୁନ୍ଦରକୁ ସୁନ୍ଦର କରିବାର ଗୌରବ ଅର୍ଜନ କରି ପାରିବ ? ସମସ୍ତେ ଆପଣା ଆପଣା ଜୀବନର ମଧ୍ୟରେ କଲ୍ୟାଣ-କରଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରିବା ପାଇଁ ଅବସର ସୃଷ୍ଟି କଲେ ଜୀବନ କଳାତ୍ମକ ହୋଇ ପାରନ୍ତା । ଏବେ କେବଳ ଭିତରେ ଜୀବମାନଙ୍କୁ ଭଲ ହୋଇ ବଞ୍ଚିବା ପାଇଁ କଳା ହୋଇନାହିଁ । ଆମ ମଧ୍ୟରେ ଜୀବନେଚ୍ଛା (Horme) ଅଣି ଭଲ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁନାହିଁ । ବରଂ ଅଗ୍ନି ଜୀବନେଚ୍ଛା କ୍ରମଶଃ ସର୍ଜନ କାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରେରଣାରେ (Conation) ପରିଣତ ହେଉଛି । ଆମ ମଧ୍ୟରେ ଭିତର ଜୀବର ସଞ୍ଜ ସମ୍ଭବ ଆଜି ଏକ ଅପୂର୍ବ ସନ୍ଧି ଉପସ୍ଥିତ । ସେ ଜାତି ଜୀବନର ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ କୌଣସି ଏକ ମହତ୍ କାର୍ଯ୍ୟର ସାଧନ ପାଇଁ ପ୍ରତୀକ୍ଷା କରୁଛି । ଏତିକ ଉପଲବ୍ଧି ସଜାଇଲେ ଆମେ ସମଗ୍ର କଳାର ସାଧନାକୁ ଉପଲବ୍ଧି କରିବା । ଆମ ସମାଜ, ଆମ ସଂସ୍କୃତି ଓ ଆମ ଧର୍ମକୁ ଉଦ୍ଦୀପନା କରିବା । ଅର୍ଥ ଓ ଅନର୍ଥ ସବୁ ଜୀବନର ସାର କଥା ହୋଇ ରହିବ ।

ଅନୁତୋଳ
୧୯୫୮

କଳା ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧ

ଯାହା ସୁନ୍ଦର, ତାହା କଳାବନ୍ତ । ସେଥିପାଇଁ କଳାକାରର ହାତର ସାମଗ୍ରୀଟିଏ ଦେଖିଲେ ଆମେ ତାହାକୁ 'ସୁନ୍ଦର' କହି ଅଭିନନ୍ଦନ ଜଣାଉ । ତେବେ କଣ ସୁନ୍ଦର, କିଏ ସୁନ୍ଦର ଓ କାହିଁକି ସୁନ୍ଦର ? ଏ ପ୍ରଶ୍ନ ବହୁ ଚିନ୍ତକ, କବି, ଦାର୍ଶନିକ ଓ କଳାକାରଙ୍କୁ ବ୍ୟସ୍ତ କରିଛି । ସେମାନେ ଥରକ ପାଇଁ ଗୂଢ଼ ଗଭୀର ଚିନ୍ତନ ଭିତରେ ସ୍ନାନ କରିଛନ୍ତି, ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଆପଣା ଆପଣା ଶକ୍ତି ଅନୁସାରେ ସୁନ୍ଦରର ଭିତ୍ତି ଖୋଜି ବାହାରିଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ଅନୁସନ୍ଧାନ, ଚିନ୍ତନ, ଅନୁଭୂତି ଓ ସୃଷ୍ଟି ହିଁ ଆମର ପାଥେୟ ।

ଆମେ ସାଧାରଣ ମଣିଷ । ଆମ ରୁଚିବୋଧର ଭିତ୍ତି ଏତେ ଶିଥିଳ ଯେ, ଆମେ ଅତି ଅଳ୍ପରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇଯାଉ । ସୁନ୍ଦରର ମାନ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବାକୁ ପାଇଁ କେବଳ ସତ୍ୟ, ଶିବ ଓ ସୁନ୍ଦର କହି ଚୁପ୍ ହୋଇ ବସୁ । ସତ୍ୟ ଓ ଶିବର ସାଧନା କେତେକାଂଶରେ ସହଜ ହୋଇଥିବାରୁ, ତାହା ସହିତ ସୁନ୍ଦରକୁ ଯୋଡ଼ିଦେଲେ ନିଜର

କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ କରୁ । ଅବଶ୍ୟ ସତ୍ୟ, ଶିବ ଓ ସୁନ୍ଦରର କେନ୍ଦ୍ର ବିନ୍ଦୁ ହେଉଛି ଏ । ତାହା ହେଉଛି—ଶକ୍ତି । ଶକ୍ତିହୀନ ସତ୍ୟ କେବଳ ଶୁଷ୍କ ବାର୍ତ୍ତା ଅନ୍ୟ କିଛି ନୁହେଁ । ଶିବ ଓ ସୁନ୍ଦର ଶକ୍ତିଶାଳୀ ନ ହେଲେ ତାହା ଅପଦାର୍ଥ ଓ ପଦଦଳିତରେ ପରିଣତ ହୁଏ । ଏଭଳି ଜଗତ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଏକାନ୍ତ ଦୁର୍ଲଭ ନୁହେଁ । ସତ୍ୟ, ଶିବ ଓ ସୁନ୍ଦରର କେନ୍ଦ୍ର ବିନ୍ଦୁ ଏକ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରକୃତି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ । ସେଥିପାଇଁ ପରିବେଶ ମଧ୍ୟ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ । ସତ୍ୟର ମାର୍ଗ ହେଉଛି ବିଜ୍ଞାନର ମାର୍ଗ । ସେଠାରେ ବୁଦ୍ଧିର ତୀକ୍ଷ୍ଣତା ପ୍ରକାଶ ପାଇଥାଏ । ସୃଷ୍ଟିର ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ସୁଷମା ଓ ଗନ୍ଧ ଅପେକ୍ଷା ବସ୍ତୁର ଓ ବିଶ୍ଳେଷଣ ବିଜ୍ଞାନକୁ ଅଧିକ ଆକୃଷ୍ଟ କରେ । ଠିକ୍ ସେହିଭଳି ଶିବ ବା ମଙ୍ଗଳମୟ ପଥରେ ପରମହଂସମାନେ ଏକ ହୋଇ ଥାଆନ୍ତି । ବୁଦ୍ଧ, ଖ୍ରୀଷ୍ଟ, ଗାନ୍ଧି ଓ ମହାତ୍ମାଙ୍କ ଭଳି ପୁରୁଷମାନେ ସେମାନଙ୍କର ପଥ ପ୍ରଦର୍ଶକ । ଶିଳ୍ପୀ କିନ୍ତୁ ସୁନ୍ଦରର ପୂଜାରୀ । ତାହାର ହୃଦୟର ଅନୁଭୂତି ଦ୍ୱାରା ସେ ସୁନ୍ଦରର ଅର୍ଚ୍ଚନା କରେ । ଯାହା ନିରୁତା ମଙ୍ଗଳକର ଓ ସତ୍ୟ, ତାହା କେବେହେଲେ ନିଭୃତ ସୁନ୍ଦର ନୁହେଁ ।

ଶକ୍ତିକୁ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧର ଆଧାର ରୂପେ ଗ୍ରହଣକରି ଏ ଯୁଗର ଶିଳ୍ପୀ ପାବ୍ଲୋ ପିକାସୋ ଉତ୍ତେଜନାବାଦର ପ୍ରଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । ତାହାଙ୍କ ମତରେ, "ଶକ୍ତି ହିଁ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧ ଓ ସରଳରେଖା ବକ୍ରରେଖାଠାରୁ ଅଧିକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ।" ପିକାସୋଙ୍କର ବିଚାର ଓ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ସହିତ ହୁଏତ ଅନେକ ଏକମତ ହୋଇ ନ ପାରନ୍ତି । କେବଳ ସରଳରେଖା ଦ୍ୱାରା ସୁନ୍ଦରର ଅର୍ଚ୍ଚନା କରିବା ପାଇଁ କେତେ କେତେ ଦ୍ୱିଧା ବୋଧ କରିପାରନ୍ତି କିନ୍ତୁ ଶକ୍ତି

ପ୍ରକୃତିରେ ଯାହା ସୁନ୍ଦର, ମାନବସ୍ୟ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧ ସେ ତାହାଠାରୁ ଅଧିକ ମୂଲ୍ୟବାନ୍ ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହର ପ୍ରଶ୍ନ ନାହିଁ । କାରଣ ପ୍ରକୃତିରେ ଆମେ ଯାହାକୁ ସୁନ୍ଦର ବୋଲି କହୁଛୁ, ତାହାର କୌଣସି ଗୋଟିଏ ବିଶିଷ୍ଟ ଭଙ୍ଗୀ ବା ଅଂଶ ଆମର ମନୋଦର୍ପଣରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଥାଏ । ସେଥିରେ ଆମର ହୃଦୟ ଆକର୍ଷିତ ହୁଏ । ଯଦ୍ ଦୃଷ୍ଟଂ ତଦ୍ ନୟନାନନ୍ଦ ସ୍ଥଳ । ଯାହା ମନୋଦର୍ପଣରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ନ ହୋଇଛି, ତାହା ଅଜ୍ଞାତ ରହିଯାଇଛି । ଏହି ଅଜ୍ଞାତତା ହିଁ ଦୁଃଖ ! ଆମର ମନ ତାହାକୁ ଉନ୍ମୋଚନ କରେ । ପ୍ରକୃତିରୁ ଏହିଭଳି ସହସ୍ର ସହସ୍ର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-ଚାକ୍ଷୁଷ୍ମାନଙ୍କୁ ଆପଣା ମନ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରତିଫଳିତ କରାଇ ଏ ଦେଶର ଶିଳ୍ପୀ ସୁନ୍ଦରର ନିର୍ମାଣ ସଜାଇଛି । ଯଥା ଦନ୍ତ, ବୃଷ ସ୍କନ୍ଧ, ଚମ୍ପକ ଅଙ୍ଗୁଳି, ଗଜଶୁଣ୍ଢ, ପଦ୍ମପାଦ, କମ୍ବୁକଣ୍ଠ, ଏଣୀନୟନ ଓ ମୁଖଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରଭୃତି ତାହାର ଆଦର୍ଶ ହୋଇରହିଛି । ସମଗ୍ର ମନୁଷ୍ୟଜାତି ଭଳି ଶିଳ୍ପୀ ବହିଃପ୍ରକୃତିରୁ ବେଣୁ ବେଣୁ ଭାବ ସଞ୍ଚୟ କରି ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦରର ମୂର୍ତ୍ତି ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥାଏ । ସେଥିପାଇଁ କବିବର୍ଯ୍ୟ ମହାପ୍ରାଣଙ୍କର ଉକ୍ତି —

"ଶିଳ୍ପୀର ସୃଷ୍ଟିର ମନ ପ୍ରେରଣା କରେ,
ଏହି ମନ ଅଟଇ ସେ ସବୁ ସିଦ୍ଧିଦାତା ।"

(ପୃଷ୍ଠା-୬୧)

ଶିଳ୍ପୀର ସୃଷ୍ଟି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ମାନଦଣ୍ଡ ହୋଇଥିବାରୁ ତାହାର ବିନାଶ ନାହିଁ । ପ୍ରକୃତିରେ ଯୌବନର ମୂର୍ଚ୍ଛନା ଭଳି ଗୋଟିଏ ସାର୍ଥକ ସୃଷ୍ଟିର ବିନ୍ଦୁ ଏକ ଭଗ୍ନାଂଶ ମଧ୍ୟ ହୃଦୟରେ ଆଲୋଡ଼ନ

ସୃଷ୍ଟି କଲେ । ସେଥିପାଇଁ ବସ୍ତ୍ର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଓ ନାନା କାରୁକାର୍ଯ୍ୟ ଖଚିତ ଅଂଶ ଏବେ ବି ଏ ପ୍ରାଚୀନ ଭୂଖଣ୍ଡରେ ରହି ଯାଇଛି । ବହୁ ପ୍ରାକୃତିକ ଦୃଶ୍ୟାବଳୀ ଯେପରି କି କୋଣାର୍କର ଭଗ୍ନ ସୂର୍ଯ୍ୟ ମୂର୍ତ୍ତି, ଇଲୋରାର ଏଲିଫାଣ୍ଟା ଗୁମ୍ଫାର ମୂର୍ତ୍ତି ସୁନ୍ଦର ! ଅଥଚ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କର ହାତ ଗଢ଼ା କିମ୍ବା ତାହା ଦେଖାଇ ପଢ଼ିବା ଗଳ୍ପର ଭାଷାରେ ମନକୁ ଆକର୍ଷଣ କରିପାରୁନାହିଁ । ଏ ଦେଶରେ ଶିଳ୍ପୀ କେବଳ ବସ୍ତୁବନ୍ଧ ଅଣ୍ଟା ଓ ପଥରର ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ଅଂଶକୁ ଏକାଠି କରି ନବଗୁଞ୍ଜର ତିଆରି କରିପାରିଥିଲା ! ଏବେ ବି ଆମେ ସେହି ଚିତ୍ରରେ ଭକ୍ତାଂଶକୁ ଏ ଦେଖିଲେ ରୂପ ଗ୍ରହଣକର ଚିନ୍ତା କରୁ ନ ଥିଲୁ । କିନ୍ତୁ କୌଣସି ପାଇଁରେ ଯୋଗ ପଶୁପକ୍ଷୀମାନଙ୍କର ଶରୀରୁ ଅଂଶବିଶେଷ ସଜାଇ ରଖି ନୂଆ ରୂପ ସୃଷ୍ଟି କରିପାରୁନାହିଁ । ଶିଳ୍ପୀ ହାତରେ ସୁନ୍ଦର ସାମଗ୍ରୀ ବାସ୍ତବିକ ପ୍ରକୃତିର ସୁନ୍ଦର ସାମଗ୍ରୀଠାରୁ ଅଧିକ ବୈଚିତ୍ର୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ଚିରନ୍ତନ ।

ପ୍ରତ୍ୟେକ ବସ୍ତୁ ନିଜର ଗଢ଼ଣ, ରେଖାଟି ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧ ବଳରେ ସୁନ୍ଦର । ସୁନ୍ଦରର ପ୍ରଲେପ ସେଥିରେ ଦିଆଯାଇ ନ ଥାଏ କିମ୍ବା ବାହାରରେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧର ସୃଷ୍ଟି କରିବାକୁ ଦିଏ ନାହିଁ । ବସ୍ତୁର ବୈଚିତ୍ର୍ୟଗୁଣକୁ ଅନୁଭବ କରିବାଦ୍ୱାରା ଆମେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧକୁ ଅନୁଭବ କରୁ । ସେଥିପାଇଁ ଶୀତଳ ଜ୍ୟୋତିରେ ପ୍ରକୃତି ଯୋଗ ବା ବିପରୀତରେଣ ଲୁଚିଯାଏ । ମନ ପ୍ରକୃତ ଅନୁଭବ କରିବା ପାଇଁ ସ୍ପର୍ଶ ଏକାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ । ସେଥିପାଇଁ ମନ ହିଁ ସୁନ୍ଦର ଓ ଅସୁନ୍ଦରର ଏକମାତ୍ର ବିଚାରକ । ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧ ସମ୍ପର୍କରେ ବିଚାର କରିବାକୁ ଯାଇଁ ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ପଣ୍ଡିତମାନେ ମଣିଷ ମନକୁ ସେମାନଙ୍କ ଭାବନାରେ ବାନ୍ଧି

କରନ୍ତି । ପ୍ରଥମଟି କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ମନ ଓ ଦ୍ୱିତୀୟଟି ରସାତ୍ମକ ମନ । ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ମନର ସୀମା ଅତିକ୍ରମ କଲେ ରସଗ୍ରାହୀ ମନ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରିପାଏ । ସେଥିପାଇଁ ନିତ୍ୟ ବାସ୍ତବକୁ ସୁନ୍ଦର କରିବାପାଇଁ ସାଧାରଣ ମଣିଷ ବହୁ ସମୟରେ କୁଣ୍ଠିତ । ସେଠାରେ ତାର କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ମନର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଅଧିକ । ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ସାହିତ୍ୟର ମାନସିକତାର "ଆତ୍ମପର" କହନ୍ତି ଉଭୟ ପ୍ରକାର ମନର ଗୋଟିଏ ଚମତ୍କାର ବିଶ୍ଳେଷଣ । କାଳାହାଣ୍ଡିଆ ଦେଶ ସମ୍ମୁଖ ସୂର୍ଯ୍ୟବର୍ଷା ମାଡ଼ିଆସିଲେ, ସେଥିରେ ନିଜକୁ ମିଶାଇଦେଇ କେହି ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରେନାହିଁ, କଷ୍ଟ କରିବାକୁ ସାହସ ମଧ୍ୟ କରେନାହିଁ । ଏହା ବାସ୍ତବ ଓ ସତ୍ୟ ! କିନ୍ତୁ ପ୍ରବଳ ବର୍ଷାର ସାହିତ୍ୟ, ତାର କଷ୍ଟ ଅଭିନୟକୁ ଦେଖି ସମସ୍ତେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଚିତ୍ତରେ ଉପଭୋଗ କରିଥାନ୍ତି । ସୂର୍ଯ୍ୟ ଓ ବର୍ଷା ଯେତେବେଳେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ମନର ସ୍ତର ଅତିକ୍ରମ କରିଯାଇ କଳା ମାଧ୍ୟମରେ ପରିବେଷିତ ହୋଇଥାଏ, ସେତେବେଳେ ଆମର ରସଗ୍ରାହୀ ମନ ତାହାକୁ ଅତି ଆଦରରେ ଗ୍ରହଣ କରିଥାଏ । ବର୍ଷାର ସମସ୍ତ କରୁଣାତ୍ମକ ପରିଣତି ସତ୍ତ୍ୱେ ଆମେ 'ବର୍ଷା ମଙ୍ଗଳ'କୁ ଏକ ସର୍ବଜନଭୋଗ୍ୟ ଋତୁଉତ୍ସବ ରୂପେ ପାଳନ କରୁଛୁ ।

ନିଜର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧର ବିଷୟରେ କହିବାବେଳେ ଆମେ ଶିବ ଅପେକ୍ଷା ରସକୁ ଅଧିକ ଗୌରବ ଦେଇଥାଉଁ । ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ଭଳି ଆମେ ମଧ୍ୟ କହୁଥାଉ, "ସତ୍ୟଂ ଶିବଂ ସୁନ୍ଦରମ୍ ।" ମୋର ମନ ଏକମାତ୍ର ଭବର ରସ ମଧ୍ୟରେ ଉଦ୍ଭାସିତ କରୁଛି । ଶିବ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ଯାଇଁ ଯେଉଁଠି ଉପଦେଶ ହେଉଛି, ସେଇଁଠି ଶିଳ୍ପୀ ଅକୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଛି, ତାହା ହିଁ ଅସୁନ୍ଦର । ଯେ କୌଣସି

ଏ ଦୃଷ୍ଟ୍ୟର କାଳିଦାସଙ୍କୁ ଦେଖାଯାଏ କେବଳ ଛନ୍ଦ, ସତ୍ୟ, ଗୂଢ଼କଥା କେବେହେଲେ ଉନ୍ନତ କବିତା ରୂପେ ସ୍ୱୀକୃତ ହୋଇ ନାହିଁ । ଖନାବଚନ, ଚାଣକ୍ୟ ଶ୍ଳୋକ ଓ ଗୀତା ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରକୃତ ଆତ୍ମବାକ୍ୟ ରୂପେ ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟ ଧନ, କିନ୍ତୁ କେତେଜଣ ଲୋକ ତାହାକୁ ଜୀବନର ସୁଖ ଦୁଃଖ ସହିତ ମିଳାଇ ରସାସ୍ୱାଦନ କରନ୍ତି ?

"ଆଜିର ଦିନ୍ ପଡ଼ନ୍ତି ଦିନ୍
ବର୍ଷଣାକୁ ଟିଣ୍ ଟିଣ୍ ।"

କିମ୍ବା

"ଅରଣା ମଇଁଷି ରହିଛି ଅନାଇ
ମଇଁଷିର ଘାସ ନ ଖାଅ ଦାନାଇ ।"

କିମ୍ବା

"କଟକା ନଗରୀ, ଧବଳ ଝିଟିଏ···"

ପ୍ରକୃତ ଅଧ୍ୟାଂଶରେ କେବଳ ଉତ୍କଟ ସତ୍ୟ ଅଛି, ଯଦି ଛନ୍ଦ ଓ ଯାଦ ମିଳାଇ ବୋଲି ତାହାକୁ କ'ଣ ସୁନ୍ଦର କବିତା ସଂଜ୍ଞା କୁହାଯିବ ? ଯିଏ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧି ଓ ରସାସ୍ୱାଦନ କରିବ ବା କରାଇବ, ପ୍ରଥମରୁ ତାହାକୁ ନିଜର ମନକୁ ସାଧାରଣ କାମନା ଓ ବାସନାରୁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱକୁ ଉଠାଇବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଯିଏ ସୁନ୍ଦରକୁ ସହାନୁଭୂତିସମ୍ପନ୍ନ କରିବ ଓ ବନ୍ଧୁତା ରଖିବ ।

ଯେଉଁମାନେ ନିଜର ମନକୁ ସାଧାରଣ କାମନା ଓ ବାସନାର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱକୁ ଉଠାଇପାରନ୍ତି, ସେମାନେ ପ୍ରକୃତର ନଗ୍ନ ଓ କବିତା ମଧ୍ୟରୁ ରସାସ୍ୱାଦନ କରିପାରନ୍ତି । ସମସ୍ତ ପ୍ରକାରର ବସ୍ତୁ

ଓ ବିଶେଷ ମଧ୍ୟରେ ସୁନ୍ଦରର ସ୍ପର୍ଶ ପାଇଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ଆଖିରେ ପ୍ରକୃତିର ଭୀମକାନ୍ତ ଶ୍ରୀ ଆଦୌ ଅସୁନ୍ଦର ନୁହେଁ । ଗଗନଚୁମ୍ବୀ ପର୍ବତ, ବିକ୍ଷୁବ୍ଧ ସମୁଦ୍ର, ନୈଦାଘ, ବନାଗ୍ନି ଓ ଅମାବାସ୍ୟାର ଗଭୀର ରାତି ନିକଟରେ ସେମାନେ ଅଭିଭୂତ ହୋଇଛନ୍ତି । ଏଭଳି ଭୂମାବୋଧକୁ ଇଂରାଜୀରେ Sublime କୁହାଯାଏ । ଅଧୁନା ଓଡ଼ିଆରେ ଏହି ଅର୍ଥରେ 'ଉଦାତ୍ତ' ଶବ୍ଦ ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଉଛି । କଳାଶାସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କଠାରେ ଏହି ଭାବଟିକୁ ଉଚ୍ଚ ଭଳି ସ୍ଥାନ ଦିଆଯାଇଛି । ଶିଳ୍ପ ଶାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି, ଯେଉଁ ଶିଳ୍ପୀ ଜଳପ୍ରପାତ, ଅଗ୍ନି, ଝଡ଼, ସମୀରଣ ସଂଚରଣ, ମେଘାଡମ୍ବର, ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ଶିଖା, ଧୂପାଦୀପର ଧୂମ ଓ ଶୂନ୍ୟତା ବସ୍ତୁଙ୍କ ଚିତ୍ରାକାର ଶୋଭନୀ ମିଶ୍ରିତ ଅଙ୍କନ ସନ୍ଦର୍ଭରେ ଅସାଧାରଣ ଦକ୍ଷତା ଦେଖାଇପାରୁଥିବ, ତାଙ୍କୁ ଶିଳ୍ପୀଗୁରୁ ସମ୍ମାନ ଦିଆ ଯାଉଥିଲା । ଋକ୍ ସଂହିତା ଆରମ୍ଭ କରିବା, ସୂକ୍ତରୁ ଅଥର୍ବବେଦ ଓ ଶୀର୍ଷ ଶିଳ୍ପ ଶାସ୍ତ୍ରକୁ 'ଆଧାର' ଆଧୁନିକରେ ଦେଖୁଥିବା । ମହାଶିଳ୍ପୀ ଓ ମହାକବିମାନେ ଚିରକାଳ ଭୀମକାନ୍ତ ଶ୍ରୀର ଭୈରବୀ ରୂପ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇଛନ୍ତି । ବିଶ୍ୱକବି ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ମୃତ୍ୟୁର ବିଭୀଷିକାକୁ ଅତି ସହଜ କଣ୍ଠରେ ସମ୍ବୋଧନ କରିଛନ୍ତି — "ମରଣରେ ତୁହୁଁ ମମ ଶ୍ୟାମ ସମାନ……" । ଶିଳ୍ପାଚାର୍ଯ୍ୟ ନନ୍ଦଲାଲ ବସୁଙ୍କର ଯୋଗମୂର୍ତ୍ତି ଶିବ ଓ ଦାବାଗ୍ନି ଚିତ୍ର ଦୁଇଟି ତାଙ୍କ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧର ଆଂଶିକ ପ୍ରକାଶ ମାତ୍ର । ଦାବାଗ୍ନିର ଅତି ଶକ୍ତିମାନ ବର୍ଣ୍ଣନା କେବଳ କାଳିଦାସଙ୍କ ଭଳି କବି ହିଁ ପ୍ରକାଶ କରିପାରିଛନ୍ତି —

"ଜ୍ୱଳିତ ବେନ ନୃତ୍ୟ କେତନାଂ ବହ୍ନିଷୁ ।
ସ୍ଫୁରିତ ଚକ୍ର ନାନାଦେବୈ ର୍ଷ୍ଟ୍ର ବନ୍ଧୁନାନ୍ତୁ ॥

ସ୍ଥପତେଶ୍ଚ ଶିଳ୍ପ ଯତ୍ନଂ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିଃ ସଦୈବ ।
ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ ସୁରଚିତଂ ଚିତ୍ରକଲ୍ପୋ ବିଭାତି ॥
ବହୁଧାତ୍ୱ ଲକ୍ଷଣାତଃ ଶିଳ୍ପୀନାଂ ବଦନ୍ତୁ ।
ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ଜନକ ଶୌର୍ଯ୍ୟବୋଧଃ ବର୍ଷ ପ୍ରମାଣମ୍ ॥
ଚଚ୍ଛିତ ସକଳାଙ୍ଗାନୁକ୍ତ ଚେଷ୍ଟାଂ ସୁରେଖାନ୍ ।
ଭ୍ରମତି ଦେବ ଦୃଷ୍ଟିଂ ସୌହାର୍ଦ୍ଦ୍ୟାଂ ବିକଳ୍ପେ ॥

[ଶିଳ୍ପସାର]

ମନ ସହିତ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧର ସମ୍ପର୍କ ନିବିଡ଼ ହୋଇଥିବାରୁ, ମନ ଭଳି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧକୁ ମଧ୍ୟ ଦୁଇ ଭାଗରେ ଭାଗ କରାଯାଇପାରେ । ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧ ଜୀବନ ନଦୀର ଦୁଇଟି ଧାରା । ବସ୍ତୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବସ୍ତୁ ଉପାଦେୟ ଉପାଦାନଗୁଡ଼ିକ ଠିକ୍ ଭାବ ଭାବରେ ନଥି ଅସୁନ୍ଦର ହୋଇଯାଏ । ଦେବତା ଗଢ଼ିବାକୁ ଯାଇଁ ମର୍କଟ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଯାଏ । ଠିକ୍ ସେହିଭଳି ବସ୍ତୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବସ୍ତୁ ଠିକାଣି ଓ ଉପାଦାନଗୁଡ଼ିକ ଭାବରେ ସୁନ୍ଦର ହୋଇଯାଏ । ସମ୍ପ୍ରତି ସ୍ରଷ୍ଟା ଓଲଟ ଭାବେ କରାଯାଏ ଦ୍ରବ୍ୟ ଗୁଣରେ ବସ୍ତୁ କଳ୍ପ, ଶିଳ୍ପିତ ଓ ବିଚାର ଜନିତ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି । ନିଜ ନିଜର ରୁଚି ଅନୁସାରେ ସାଧନା କରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ କଳାକାର ଦରବାରରେ ସମ୍ମାନିତ ହୋଇଥାନ୍ତି ଅଳ୍ପ କେତେକ ଜଣ ମାତ୍ର । ଆଜି ଏ ଯୁଗରେ ଯେଉଁମାନେ କାବ୍ୟରୁପେ ବାସ୍ତବୋକ୍ତ ଦେଉଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେତେଜଣ ଜୀବି ରହିବେ ସେ କଥା କାଳ ଓ କଳା ଉଭୟ ବିଚାର କରିବେ । ସେଥିପାଇଁ ରସର ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟ ସହିତ ଭାଷା ରହିଲ ହୋଇଛି । ଏହି ରସକୁ ପାଇବା ଦ୍ୱାରା ମଣିଷ ଆନନ୍ଦକୁ ପାଇଛି । ଉପନିଷଦ କହେ—"ରସୋ ବୈ ସଃ । ରସଂ ହ୍ୟେବାୟଂ ଲବ୍ଧ୍ୱାନନ୍ଦୀ ଭବତି ।"

"ଏଣୁ ଦେଶରେ ଲଭିଲେ ଜନମ,
ସବୁ ମନୁଷ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଉତ୍ତମ ।
ଗାନ୍ଧି ମହାତ୍ମା ନାମରେ ବିଖ୍ୟାତ,
ମହା ଗୁଣବନ୍ତ ଜ୍ଞାନ ସାକ୍ଷାତ ।"

(ଗୋଲମ୍ବୀଚରଣ)

ଏଇ ଭଳି କବିତାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧ କେବଳ ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରରେ ରହିଛି । ବିଷୟବସ୍ତୁର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ହିଁ ଏ କବିତାର ଏକମାତ୍ର ସମ୍ବଳ । କିନ୍ତୁ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧର ଶୀର୍ଷତମ ସ୍ତରରେ ବିଷୟବସ୍ତୁ ଗୌଣ ; ସେଠାରେ ରସର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଓ ଆଧାରର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଏ —

"ଗାନ୍ଧି ଗାନ୍ଧି କହୁଚ କାହିଁକି ଦେଖିଚ ତାହାକୁ ଗୋଟିଏ ଭୂତ ?
ହାଡ଼ ମାଂସର ନୁହଁଇଁ ସେ ଗଢ଼ା ନିଏ, ଗାନ୍ଧି ସେ ଏକ ଅଗ୍ନିଦୂତ;
ସଜୀରଖ ଭାଗ ମହୁଆ ଖସି,
ଖାଉଚ ଯାଗ ମନ୍ତ୍ର କରିଚ, ମୂର୍ଖ କାରିଚ ସାଗୁ ଏ ଧନ୍ଦା ।"

(କାନ୍ତକବି ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ)

ଗାନ୍ଧି ଏ ଯୁଗର ମହାପୁରୁଷ । ତାଙ୍କୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ମଣିଷ କ'ଣ ନ କହୁଛି, କ'ଣ ନ ଲେଖୁଛି ଓ କ'ଣ ନ ଭାବୁଛି ? ସେ ସବୁର ବାହ୍ୟ ଆବରଣକୁ ଖସାଇ ଦେଲେ ନନ୍ଦନ ତତ୍ତ୍ୱରୂପେ ଯାହା ରହେ, ତାହାର ବ୍ୟାପ୍ତି ଓ ଗଭୀରତାକୁ ସମ୍ବଳକରି ବାହାର କଲେ ବହୁ ଚିନ୍ତା ସୃଜନ-ଶୀଳ ହୋଇପାରନ୍ତି । ସାମାଜିକବାସ୍ତ ଏଠା ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱାଭାବିକ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ବହୁ ମୂର୍ତ୍ତି, ଚିତ୍ର ଓ ଫଳକ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ନନ୍ଦଲାଲ ବସୁଙ୍କର "ଦାଣ୍ଡିଯାତ୍ରା" ଚିତ୍ରଫଳକ

ଏକାନ୍ତ ନର୍ତ୍ତକୀ ମୂର୍ତ୍ତି । ୧୯୩୦ ମସିହାର ଏହି ଚିତ୍ରାଳୀ ଦେବ-ନାଗ ଚିତ୍ରୀମ୍ ଓ ଦୃଶ୍ୟାନିକୁ ମୁକଳାଇ ସେ ଲୁପ-ବଳୟର ଅନାସ୍ୱାଦିତ ସୌରଭ ସଂଯୋଜନ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଅଙ୍କିତ ପ୍ରକୃତି ଚିତ୍ରରେ ଶୌର୍ଯ୍ୟ, ଅଥଚ ଲାସ୍ୟ ମନ୍ଦ୍ର ଧ୍ୱନିର ସମ୍ମିଳନ । ଠିକ ସେହିପରି ପ୍ରକୃତି ଜଗତ—ଭଗବାନ ଦେଶ ଶୋଭିତ । କେଉଁଠି ବାହାରୁ ଦେଖିବା ସ୍ଥାନରେ ରଙ୍ଗ ରଙ୍ଗ ଶୀତଳ ସବୁଜ ପତ୍ର ଦେଖାଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ଧାରା ବର୍ଣ୍ଣନାର ଭଙ୍ଗୀ ନାଥଙ୍କର 'ପ୍ରତିଭାଙ୍କ' କହୁଛନ୍ତି ସେ ସବୁର ବ୍ୟତିକ୍ରମ । କେତେ ଅବା କଥା! ଓ ଅନ୍ୟ ବ୍ୟଞ୍ଜନା ମଧ୍ୟରେ ସହଜ ସ୍ତ୍ରୀଶକ୍ତିକୁ ପ୍ରକାଶ କରିବାର କୌଶଳ ଶିଖିଛ ରବୀନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଭାବରେ ମୁଁ ଦେଖ ! ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି —

"ଦୂରତ୍ୱ ଶିଳ୍ପୀଶ୍ରେଷ୍ଠ ଦବେ ଅଭିଷ୍ଟ ଭକ୍ତ
ତୁଷାର ସ୍ତୂପ ଗିରିବରର ମଧ୍ୟ
ଅଙ୍କାଇଲେ ତାର ଦୁଃସ୍ୱପ୍ନ ବସ୍ତୁ ଦୌଡ଼ିଛି ଅଲୌକିକର ଇଙ୍ଗିତ ।
ମେଘ ଅଞ୍ଜନ ରଞ୍ଜିତ; ନୀଳ ଜାର ଓଡ଼ି ତରଙ୍ଗର ଶେଷ
ଅଗଣ ଜ୍ୟୋତି ସ୍ୱପ୍ନ
ସେ ବଳେ, 'ଭକ୍ତ ନେଇ ଭକ୍ତ ମାନିବାକୁ
ମହାନ ବହିଲ କେତେ' ।"

(ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ)

ସେହିପରି ବସ୍ତୁବସ୍ତୁର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଥିଲେହିଁ ଭଲ ତାହାକୁ ସେତେ ସ୍ପର୍ଶିତ କଳାରେ ପ୍ରକାଶ କରିଲ ବା ଛାୟା ପ୍ରଥମ ସ୍ତରର ଶିଳ୍ପ ହୋଇ ପାରେ ନାହିଁ । ନାଟକ ଓ ପ୍ରକୃତି ଚିତ୍ରରେ ବସ୍ତୁବସ୍ତୁର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଏ । ସେଥିପାଇଁ ସୁନ୍ଦରର କଳା

ଇତିହାସରେ ନାଟକ ଓ ଚିତ୍ରକଳା ଶିଳ୍ପୀଙ୍କୁ ନିଜର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ପ୍ରକାଶ ପଥରେ ଲୁପ୍ତ ଦୃଷ୍ଟି ଲାଭ କରି ମ.ଶ ଗୁଣକାରୀ କଳାକାର ସଫଳ-ନାମ କହିଲେଣି — ସେକ୍ସପିୟର, ବାଗ୍ନର୍, ଲିଓନାର୍ଦୋ ଦା ଭିଞ୍ଚି ଓ ଅବନୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଠାକୁର । ତଥାପି ସାହିତ୍ୟ ଜଗତ କହନ୍ତି ଭୁବନେଶ୍ୱରୀ ଭଲ କହିଛନ୍ତି — "ପ୍ରେମ ସୁନ୍ଦର ଚମତ୍କାର ସୁନ୍ଦର ଏ ଦୁଇଟି ଦୁର୍ଲଭ ।" ବର୍ତ୍ତମାନରେ ଭ୍ରମଣ କରିବାକୁ ପରେ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ସଙ୍ଗୀତର ଧ୍ୱନି, ଗାନ୍ଧୀବାର୍ତ୍ତା ଓ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କ ଦେବଦାସ ରୂପ-ସ୍ରଷ୍ଟାଙ୍କ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟକୁ ଲୁପ୍ତ ହୁଏ । ଏହା ସମୟରେ ଶିଳ୍ପୀଙ୍କୁ କଳ୍ପନାର ସାଙ୍ଗସାଙ୍ଗ ଖୁଲି ଯାଇଛି ସେହିପରି ଅଧିକାର ଅବକାଶ ଦିଆଯାଉଛି । ପ୍ରକୃତିର ସମସ୍ତ କୁମାରୀଙ୍କୁ ମଞ୍ଚକୁ ଚିତ୍ର-ଲୋକର ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ କରି ରସାଗ୍ରହୀ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣର ଅଂଶ ବିଶେଷ । ସୁଦୃଶ୍ୟର ଶିଳ୍ପୀଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଆଲୋଚନା କରିବା ଜଣାଯାଏ, ଚିତ୍ରକରଙ୍କ ଜନ୍ମ ପରେ ସେ ଦେଶର ଚିତ୍ରଶିଳ୍ପ ଗତିଶୀଳ ହୋଇଛି । ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ସ୍ୱାଧୀନତା ସ୍ୱୀକୃତ ।

ଓଡ଼ିଶାରେ ରସାସ୍ୱାଦୀ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧର ଅଭାବ ନ ଥିଲା । ଆମ ପିଲାଦିନର କଥା, ଏବେ ବି ମନେ ପଡ଼େ । ଶ୍ରୀପଞ୍ଚମୀରେ ଆମେ ବାହାର ନାଲିଜେଲର ପୂଜା କରୁଥିଲୁ । ସେଠାରେ ନିଶ୍ୱାସ ନାରିକେଳ ଉପରେ ଗ୍ରାମର ପାଣ୍ଡାଣୀ ଦେଖି ଓ ଜରି କାଗଜର ଜାଲିକାଟି କରୁ ଦେଉଥିଲା । ଏଇ ନାରିକେଳକୁ ପୂଜା ପରେ ହାତରେ ଧରି ଘରକୁ ଫେରୁ ଆଉ ଶିଶୁ ମନ୍ଦ ଗାଉଥିଲୁ — "ପିତ୍ତଳା କେଶାର ଫୁଲ ସେ ଯାଉ; ଶ୍ରୀଫଳ, ସୁନ୍ଦର ହସ୍ତେ ଦେବନ୍ତୁ ।" ଏଭଳି ଉତ୍ସବ ବାଣୀ ଅର୍ଚ୍ଚନାର ପରମ୍ପରା ଆଜି କେଉଁଠି ଥିଲା ବୋଲି ଜଣା ନାହିଁ । ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ଦାସ, ତାଙ୍କର 'ଓଡ଼ିଆ

ଶ୍ରୀ ଦ୍ରୁତ୍ୟର ଶମ 'ଅଭିଶାପ' ପୁସ୍ତକରେ ତାହିଁର ନାଶକେଳ ଦୁଃଖର ସୂଚନା ଦେଇଛନ୍ତି । ଏବେ ପ୍ରତି ଛକରେ ଅଧାଳଘଣା ପ୍ରତିମ୍ବା ମୂର୍ତ୍ତିମାନ ଦେଖିଲେ ବାସ୍ତବିକ୍ ଦୁଃଖ ଆସେ !

ଦୁଃଖ ମହାନଗରର କାଳ୍ପନିକ୍ ଶୀର୍ଣ୍ଣକର ଆମର ଶିକ୍ଷିତ ସମାଜ ଏବେ କ'ଣ ନ ହୋଇଛି, କ'ଣ ନ ଶିଖିଛି ଓ କ'ଣ ନ କରୁଛି ? ସଂସ୍କାରର ଗବେଷଣା ପାଇଁ ଦକ୍ଷଶାଳାମାନ ଖୋଲୁଛି, କିନ୍ତୁ ନେହେରେ ଏମାନଙ୍କୁ ତ୍ୟାଗ କରିବା ପାଇଁ ଟେକିକା ବନ୍ଧୁର ବ୍ୟକ୍ତିର ଆବଶ୍ୟକ, ତାହାର ଶିକ୍ଷେକଶ ହେଉଛି । ହିଁବ ଦା ନଗରକର ଉଦ୍ଭାବନା ପାଇଁ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଆଶ୍ରମ ଖୋଲା ହେଉଛି । ତାହା କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଅଟ୍ଟାଳିକାରେ ପରିଣତ ହେଉଛି । ସୁନ୍ଦରର କଥା ନ କହିବା ହିଁ ଭଲ ! ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ମନ୍ଦିରର ସିଂହଦ୍ୱାରରେ ଭକ୍ତି ଅର୍ଜ୍ଜିଲା ଶିଅ ହୋଇଛି । ସୁନ୍ଦରକୁ ଉପଭୋଗ କରିବାର ଶ୍ରଦ୍ଧା ଆମ ମଧ୍ୟରୁ ମରିଯାଉଛି : ସମସ୍ତେ ଏବେ ସମସ୍ତରେ କହୁଛନ୍ତି ଦେବୀ ଦେହରେ ଦୁର୍ଗା, କାର୍ତ୍ତିକ ସରସ୍ୱତୀ ଓ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ମୂର୍ତ୍ତି ସିନେମା ସୁନ୍ଦରୀମାନଙ୍କ ମୁହଁ ଭଳି ହୋଇଛି । ସେଥିପାଇଁ ବିନ୍ଦୁ ବିନ୍ଦୁ କାରିଗର ସହିତ ସହରୁଥିବା କେତେ ହୋଇଯାଉଛି, କେହି କିଛି ଅଧିକ ଦେଲେ ବହୁ ନାହାନ୍ତି ! ଗଣେଶ କିମ୍ବା ମହିଷାସୁରର କଥା । ସେମାନେ ଯେ ଏ ଆଧୁନିକ ଯୁଗରେ କେଉଁଭଳି ଚେହେରା ଗ୍ରହଣ କରିବେ, ତାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କେବଳ କାରିଗର ହିଁ କରୁଛି । ବନ୍ଧୁ ଲୁଗା ଦୋକାନରେ ଦ୍ରବ୍ୟ ଅଟାନିଥିବା ପ୍ଲାଷ୍ଟିକ୍ କଣ୍ଢେଇ ଭଳି ନର୍ତ୍ତକୀ ଭଳି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବର୍ଦ୍ଧନ କରୁଛି । ମନ୍ଦିର ବାହାରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ନର୍ତ୍ତକୀମାନଙ୍କ ଠାରେ ତାକୁ ପୁଣି ଯୋଗ

ଉଠିବାକୁ ଦିଅନ୍ତି । ବାପ ପୁଅ, ଗୁରୁ ଶିଷ୍ୟ ଓ ମାଆ ଝିଅ ଏକାଠି ବସିବାକୁ ବାହାରିବାକୁ କୁଣ୍ଠିତ ହେଉଛନ୍ତି । ଅତୀତ କାଳରେ ଭଲ ହେଉ ବା ମନ୍ଦ ହେଉ କଳା ବସ୍ତୁରର ଶୋଭାଏ ଦିଗ ଥିଲା; ଏବେ କିନ୍ତୁ ଗୁରୁଆମାନେ ନିଜ ଅସ୍ମାନକୁ ଲଘୁଶଙ୍କ ମନେକଲା ଶୁଣି, ଅତେବ ଆମର ସମସ୍ତ ସ୍ୱାମଭକ୍ତାଙ୍କୁ ସନ୍ଦେହ ହେଲି ବସୁନ୍ଧରୁ । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁମାନେ ବାହାର ଦୁନିଆ ସହିତ ମିଶାଇ ଦେଖୁଛନ୍ତି, ସେଇମାନେ ହିଁ ସର୍ବାହତ ହେଉଛନ୍ତି ।

ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ସହିତ ଆମର କେବଳ ପ୍ରୟୋଜନୀୟ ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ । ଆମେ କେବଳ ନାଗରିକ ବୀରତ୍ୱତା ମଧ୍ୟରେ ବନ୍ଦୀ ହୋଇ ବଞ୍ଚିରହିବାକୁ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିନାହୁଁ । ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଆମର ଆନନ୍ଦର ସମ୍ପର୍କ ଅଛି । ହୃଦୟର ସମ୍ପର୍କ ମଧ୍ୟ ଅଛି । କେଉଁ କାମଟି କଲେ ଆମ ମଧ୍ୟରେ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟର ସୁଷମା ଫୁଟିବ, ସେ ବିଷୟ ସମସ୍ତେ ଅନୁଧ୍ୟାନ ଚେଷ୍ଟା କରିବା ଉଚିତ ।

ଅନୁଗୋଳ

୧୯୬୯

ରୂପାନ୍ୱେଷୀର ସ୍ୱାକ୍ଷର

୧୯୫୬ ଜୁନରୁ ୧୯୫୮ ଜୁନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମାତ୍ର ଦୁଇଟି ବର୍ଷ । ଏଇ ଦୁଇବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ମୋର ସନ୍ଧାନୀ ଅନ୍ତରର ଯାତ୍ରାକଥା ଶୁଣାଇବି । ଯାତ୍ରାର ପ୍ରଥମଭାଗରେ ଦୁଇ ଖଣ୍ଡ ଗୁଳପଥର, ନୂଆଶିଖିଆ ଶିଳ୍ପୀ । ଆଗରେ ଟେକ୍ନିକ ଟ୍ରେଣ୍ଡ କାଠଘଣ୍ଟା ଓ ବାଉଁଶର ଗୁଣ୍ଡି ରଖା ଉହାଇଥାଏ । ସେଇ ଗୁଡ଼ି ଉପରେ ପୁଣିଏ କି ଦୁଇମୁଠା ସିଙ୍କି ମାଟିର ମୂର୍ତ୍ତି ଗଢ଼ୁଥାଏ । ଯାତ୍ରାର ଧୂଳି ବାଲି ଧୂସର ହୋଇଥାଏ । କାହାର ହାତ ଖସିଯାଇଥାଏ ତ କାହାର ଗଳା ଯୋଡ଼ହୋଇ ଯାଇଥାଏ । ଏ ସାମ୍ପୁଟି କଟକର ଜଗିକାର ସାହି । କଟକୀ ମୂର୍ତ୍ତିକାର-ମାନଙ୍କ ହାତରେ ଗୋଡ଼ାମାଟିର ମୂର୍ତ୍ତି ଦିନେ ସମଗ୍ର ଓଡ଼ିଶାରେ ସମ୍ମାନ ପାଇଥିଲା । ତେବବକ ଗାଁଛାମର ବଜାରରେ ହଜାର ହଜାର ଟଙ୍କାର କଟକୀ କୁଣ୍ଢାଇ ବିକ୍ରୀ ହେଉଥିଲା । ଆଜି ତାହା ସ୍ୱପ୍ନ ଭଳି ମନେହୁଏ । ଦିନେ ଦେଖିବ ଆମ ଦାଣ୍ଡରେ ମେଲାଣି ହେଲେ ଖୋକାଇ ଠୋକାଇ କଟକୀ କୁଣ୍ଢାଇ ଯାଇଁ ବସାରେ ପହଞ୍ଚୁଥିଲା । ଏବେ ହାଣ୍ଡିରୁ କିମ୍ବା ଢୋଲକେଞ୍ଚୁ

ଘରେ ଅଧେ ନୂଆ ବାଣିଜ୍ୟର ଗନ୍ଧ ନାକରେ ବାଜେ । ଶିଳ୍ପୀର ସାଧୁମାନଙ୍କରେ ରଙ୍ଗ ସଫେଇର କାରବାର ଲାଗିଥାଏ । ସେମାନେ ଅଠକାଳ ବାରମାସ ଆପଣା ବ୍ୟବସାୟ ଉପରେ ଆସ୍ଥା ରଖି ଚଳି ପାରୁନାହାନ୍ତି । ଅଧିକାଂଶ ଶିଳ୍ପୀର ପ୍ରଚୁର ତଳି ଫଳକ ଅଙ୍କୁରନ୍ତି । କେତେକ ହୋଟେଲ ଗଢ଼ି ଖଞ୍ଜିଲେ ବ୍ୟବସାୟ ଆରମ୍ଭ କରି ଦେଲେଣି । ଅଳ୍ପ କେତେକଣ ସାହସ ସଞ୍ଚୟ କରି ଧନୀ ଲୋକଙ୍କ ଘର ଆଗରେ ଓ ହୋଟେଲ ଦୋକାନ ମନ୍ଦିରମାନଙ୍କରେ ଫିଟେଇ ମୂର୍ତ୍ତି ତିଆରି କରି ବେଶ ପୋଷୁଛନ୍ତି । କଥାଟିର ଅନ୍ତ 'ପେଟ ପୋଷ ନାହିଁ ଦୋଷ ।' ଏବେ ଏଇ ଅଦ୍ଭୁତ ଉଚ୍ଚଦେଶୀ କାରିଗର ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ପ୍ରଭୁ ଔଷଧ ଭଳି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛି । ଅର୍ଥନୈତିକ ଦୁର୍ଗନ୍ଧ ଓ ଦୁର୍ଗତି ଅଜାଣର ସବୁ ଗୋଳିନିଟାଙ୍କୁ ଚୂନା ଚୂନା କରିଦେଉଛି । ବଜାରରେ ପ୍ଲାଷ୍ଟିକ କୁଣ୍ଡାଇର ଚଳଣି ଫଳରେ ଶଙ୍ଖାରିମାନେ ଥାଉଥାଇ ହୋଇ ବସିଛନ୍ତି କହୁଥିଲେ ଜଣେ ।

କେବଳ କାଠର ମୂର୍ତ୍ତିକାରମାନେ କାମ ପାଉନାହାନ୍ତି କହିଲେ କଥାଟା ଆଦୌ ପରିଷ୍କାର ହେଉନାହିଁ ବରଂ ସାରା ଓଡ଼ିଶାର ଭାରତରେ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଏଇଭଳି ଏକ ସଙ୍କଟର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଛନ୍ତି କହିବା ଠିକ୍ ହେବ । ପିଟିଲାର ଯେଉଁ କାରିଗରମାନେ ଦୁଦୁଆ, ଲୁହ ଓ ଚମସ ଆଦି ତିଆରି କରୁଥିଲେ, କେମ୍ଭଣାର ସେଉଁ ଅଷ୍ଟମାନେ କଂସାବାସନ ଗଢୁଥିଲେ, ମାଳାକାରମାନେ ଫୁଲ ଓ ସୋଲରେ ନାନାଦି ଅଳଙ୍କାର ପ୍ରସ୍ତୁତ କରୁଥିଲେ, କୁମ୍ଭକାରମାନେ ମାଟିର ବାସନ, ଗ୍ରାମଦେବତାଙ୍କ ହାତି ଓ ଘୋଡ଼ା ଗଢ଼ି ଚଳୁଥିଲେ, ଏବଂ ଯେଉଁ କାରିଗରମାନେ ଚୁଡ଼ି ଓ ଫୁଲଥାଳା ଦେଇ ବଜାରର ଦୋକାନରେ କାରିକାମ କରୁଥିଲେ—ସେମାନେ

ଅନେକ୍ସ ଲୋପ ହେବାକୁ ବସିଲେଣି । ଏହା ଫଳରେ କାଂସ୍ୟ ଶିଳ୍ପର ଯାହା ଉତ୍କର୍ଷ ଦେଖୁଥିଲେ, ତାହା ନୂଆ ପିଢ଼ି ଅନୁଭବ କରୁ ନାହାନ୍ତି, ଅନୁଭବ କଲେ ମଧ୍ୟ ମନ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ଥାନ ଦେବାକୁ ସାହସ କରୁନାହାନ୍ତି । ଯେ କୌଣସି ଗୋଟିଏ ଗାଁକୁ ବୁଲିଗଲେ ତୁଳସୀ ଗାଁର ମଧ୍ୟରୁ ଜଣା ଅନେକ ତନ୍ତୀ, ବଢ଼େଇ, କମାର, କୁମ୍ଭାର, ମାଳି ପ୍ରଭୃତି ବହୁବର୍ଷ କାରୁ ଶିଳ୍ପୀଙ୍କର ଦେଖା ମିଳୁଥିଲା । ପୁରୀ ମନ୍ଦିରକୁ ତ କେନ୍ଦ୍ର କରି ବହୁ କାରିଗର ସେମାନଙ୍କର ଧାରାକୁ ଜୀଆଇ ରଖି ପେଟ ପୋଷୁଥିଲେ । କେବଳ ଧାର୍ମିକ ନୃତ୍ୟ, ହସ୍ତକୋଣାଳିମାନଙ୍କ ପାଇଁ ବା ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ବୈଚିତ୍ର୍ୟ କାହିଁକି ଆକର୍ଷଣ କରୁଥିଲା । ଏବେ ନସ୍ତକ ସବୁ ଅପ୍ରିୟଣି । କାଂସ୍ୟ ଶିଳ୍ପର ଉତ୍ପାଦିତ ସମ୍ଭାର ଆମର ସାମାଜିକ ଜୀବନରୁ ସନ୍ତୋଷ ଓ ରୁଚି ବିଲୋପ ହୋଇ ଯାଉଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଓଡ଼ିଶାର ହସ୍ତଶିଳ୍ପ ସମୃଦ୍ଧି ଦୋହାଇଲି ଦେଉଛି ମନେ ହେଉଛି ।

କେନ୍ଦ୍ର ସରକାରଙ୍କ ତରଫରୁ କୁମ୍ଭାର ଶିଳ୍ପର ଗବେଷଣା ପାଇଁ ଭାରତର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରଦେଶ ଗୁଡିକ ଆର୍ଥିକ ସାହାଯ୍ୟ ପାଉଛନ୍ତି । ପୁଣ୍ୟ ନାଟ୍ୟ ଓ କୁମ୍ଭାର ନାତର ବହୁତ କବାଟୋଇଁ ମାଟ୍ରିକ ଓ ଗ୍ରାଜୁଏଟ୍ କାରିଗରମାନେ ଅଡ୍ରାଣେରୁ କରୁଛନ୍ତି ଆମର କିନ୍ତୁ କୁମ୍ଭକର୍ଣ୍ଣ ନିଦ ଭାଙ୍ଗିବା ପାଇଁ ତ୍ରୁଟି ଆନ୍ତର ଅନେକ ଦିନ ଅପେକ୍ଷା କରିବାକୁ ହେବ । ଏ ସଂପର୍କରେ ଓଡ଼ିଶାର ଜଣେ ପାର୍ଲାମେଣ୍ଟ ସଦସ୍ୟ ସତ୍ତ୍ୱ କଥା ଖବର କାଗଜରେ ଛପାଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ପଶ୍ଚିମ ବଙ୍ଗର କୃଷ୍ଣନଗର ମୂର୍ତ୍ତିକାରମାନଙ୍କ ମୂଲ୍ୟ ମୂର୍ତ୍ତିକାର ବା ଶାଳକରେ ଅଛନ୍ତି । ରାଣୀ ଓ ଜମିଦାର ଦେବାଳୟ କାରିଗରମାନଙ୍କ ନାମ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ । ବେଙ୍ଗଲୁରର କୁମ୍ଭାର

ନାଚ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଭଳି ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଶାରେ ଲୋକଙ୍କୁ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରୁଥାଆନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କୁ ଅଧିକ ଉତ୍ସାହ ଦିଆଯାଏ । ପ୍ରତି ଗ୍ରାମରେ ଦୁଇ ଦିନରେ ହନୁମାନ ଖେଳ ଓ ସାହିରେ ଦେଖାଇଥିଲା ଭଳି ସେମାନଙ୍କର ଦେଖା । ଖେଳମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏଗୁଡ଼ିକ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ହୋଇଥିବାର ଅଛି । ସେମାନେ ଗୋଟିଏ ଜାଗାରେ, ସର୍ବାଧିକ ଜଣେ କେଉଁ ଭଳିରେ ଦେଖାଇ ଚାଲନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶାରେ ଲୋକଙ୍କର ନିଜର ସେବାଶକ୍ତି ଓ ପାରମ୍ପରିକ କାରିଗରମାନଙ୍କ ମୂଲ୍ୟାଙ୍କନ ଏବଂ ପ୍ରଶଂସା ହେଉ ଅଛି । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁମାନେ କାରିଗରୀ ପ୍ରକୃତରେ ଜାଣନ୍ତି, ସେମାନେ ସବୁବେଳେ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ରହି ଆସିଛନ୍ତି । ସେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଏକାଠି କରି ଅନୁଷ୍ଠାନଟିଏ ତିଆରି କରିବା ସରକାର ଓ ଜନସାଧାରଣର କାମ । ଓଡ଼ିଶୀ ନୃତ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ ଅନେକ ଗବେଷଣା ହେଲା ଯେଉଁ ସ୍ୱପ୍ନ ଓ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା, ଏଠାରେ ତାହାର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପୁନଃସ୍ଥାପନ ନ ହୁଏ । ଆମର ଏଭଳି ବାଣିଜ୍ୟ ହୁଏ ତ ଗୋଟିଏ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର କଥା ଦେଶର ପ୍ରଥମ ସ୍ତରର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଦେଖାଇ ଦେବାକୁ ହେବ । ଯେଉଁମାନେ ଏ ଦେଶର ସାଂସ୍କୃତିକ ଐତିହ୍ୟକୁ ବଞ୍ଚାଇ ରଖିବା ପାଇଁ କାମ କରୁଛନ୍ତି, ସେମାନେ ସବୁବେଳେ ଉପେକ୍ଷିତ ହେବା ଉଚିତ ।

ଦେଶ ପରାଧୀନ ଥିଲାବେଳେ ଯେଉଁମାନେ ସ୍ୱଦେଶୀ ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ଆଗେଇ ନେଇଥିଲେ, ଦେଶ ସ୍ୱାଧୀନ ହେଲା ପରେ ସେହିମାନେ ସ୍ୱଦେଶୀ କାରିଗରଙ୍କୁ ସାଧାରଣ ମଜୁରିଆ ସହିତ ସମାନ କରୁଛନ୍ତି । ଏହା ଅପ୍ରିୟ ହେଲେ ବି ସତ୍ୟ ! ଆମ୍ଭ ମନରେ ସ୍ୱରାଜର ସ୍ୱାଦ ନ ବୁଝିଲେ ବ୍ୟବହାରିକ ଜୀବନରେ ସ୍ୱରାଜର ସ୍ୱାଦ ବୁଝିବା ବୃଥା । ପୂର୍ବ କାଳରେ ପ୍ରତି ଓଡ଼ିଆଣୀ ଘରେ ଜଣେ

କଳାବନ୍ତୀ ମହିଳା ଥିଲେ । ଏଥିରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଚଉଷଠି ପ୍ରକାର କାରୁକର୍ମରେ ସେମାନେ ନିପୁଣ ଥିଲେ । ତେଣୁ ଅନେକ ସେମାନେ ତାହାକୁ ଆପଣା ଜୀବନ ମଧ୍ୟରେ ଫଳାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲେ ; ଚିତା କୁଟିବା, ମୁରୁଜ ଦେବା, ଫୁଲ ଗୁନ୍ଥିବା, ତୋଳା ଖଞ୍ଜିବା, ବଡ଼ି ପକେଇବା, ପିଠା ଗଢ଼ିବା, ଲୁଗା ବୁଣିବା, ଗାନ ଶିଖିବା, ନାଚ ଶିଖିବା, ଚିତ୍ର ଲେଖିବା ଓ ଧାନ ମେଞ୍ଚି ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ଭଳି ଦୈନିକ ଗୃହ କର୍ମରେ ଆପଣା ନିପୁଣ ହାତର ପରିଚୟ ଦେଉଥିଲେ । ସେହି ଶାସ୍ତ୍ରସବୁ ପିଲା ଦିନରୁ ଝିଅଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷଣ-ମାନ ଶିକ୍ଷା କରୁଥିଲେ । ସେଥିରେ ଆଜି ସାମାଜିକ ଚଳଣି, ପରମ୍ପରା ଓ ରୁଚିର ଏକ ଜାତୀୟ ଜୀବନଧାରା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା ନାରୀ ସମାଜର ଭୂଷଣ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଏକ ସମୟରେ ସମସ୍ତ କୁଳୀନ ନାରୀ କେବଳ ଶିଳ୍ପୀ ଥିଲେବୋଲି ଆନନ୍ଦକୁମାର ସ୍ୱାମୀ ମତ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି । ଐତରେୟର ଉକ୍ତି "ଆତ୍ମସଂସ୍କୃତିର୍ବାବ ଶିଳ୍ପାନି !" ଶିଳ୍ପଦ୍ୱାରା ଆତ୍ମା ସଂସ୍କୃତ ହୁଏ । ଏଣୁ ପ୍ରାଚୀନମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ଶିଳ୍ପ-ସାଧନାକୁ ଏକ ପ୍ରକାର ଉପାସନା ବୋଲି ବୁଝି-ଯାଉଥାଏ । ବିଶ୍ୱକର୍ମା ପୁରାଣରେ ଲେଖିଅଛନ୍ତି—"ସମସ୍ତ ସୁନ୍ଦର ବସ୍ତୁ ଲାଭିଲେ ସେ ଖୁସିଲେ, ସେହି ବିଶ୍ୱକର୍ମଦେବ ବୃନ୍ଦ ନିକେତନ ।" ଶାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ଶିଳ୍ପ ତ ଗୋଟାଏ ଧର୍ମୀୟ ସାମଗ୍ରୀ । ପ୍ରତିବର୍ଷ ମାର୍ଚ୍ଚ ମାସରେ କାରିଗରମାନେ କୁଣ୍ଢାଇ ଉତ୍ସବ ପାଳନ କରନ୍ତି । ସେ ଦିନ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଆପଣା ଆପଣା ଘରେ କୁଣ୍ଢାଇ ପ୍ରଦର୍ଶନୀର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରି ଥାଆନ୍ତି । ଲମ୍ବା ବାଉଁରେ ଲୁଗା ବାନ୍ଧି ତା ଉପରେ କୁଣ୍ଢାଇ ଗୁଡ଼ିକ ଅତି ଯତ୍ନରେ ସଜାଇ ରଖି ଥାଆନ୍ତି । ପୂର୍ବ ପୁରୁଷମାନେ ଯେଉଁସବୁ କୁଣ୍ଢାଇ ତିଆରିଥିଲେ କିମ୍ବା ସାଇତି ରଖିଥିଲେ, ସେ ଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ଏ ପ୍ରଦର୍ଶନୀର ଗୋଟିଏ

କରିଛନ୍ତି ଏଥି । ଯେଉଁସବୁ କୁଣ୍ଢାଇ ତିଆରି ହୁଏ, ଆଉ ସେ ଗୁଡ଼ିକ ସଯତନ କରି ରଖାଯାଇ ପାରେ ନାହିଁ—ସେ ଗୁଡ଼ିକପାଇଁ ବର୍ଷକ ମଧ୍ୟରେ ବହନ ଅନ୍ତତଃ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ମନ୍ଦିରରେ ପୂଜା କରାଯାଏ । ଆମର ମୂର୍ତ୍ତି ଓ କୁଣ୍ଢାଇ ପୂଜାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଅଛି ସତ, କିନ୍ତୁ ତାହା ଦେବତାଙ୍କୁ ଅବଲମ୍ବନ କରିଛି ପ୍ରାଣଶକ୍ତି ! ତେଣୁକରି ନବୀନାର୍ଥବୋଧ ଫୁଟିଛି ମୂର୍ତ୍ତିପାଇଁ ମୂର୍ତ୍ତି ପୂଜା ଆମ ଦେଶରେ ଚାଲିଲା ! ଗାଆଁମାନଙ୍କରେ କୁଣ୍ଢାଇ ଆମର ଏକାନ୍ତ ଅଗ୍ନିପୂଜ୍ୟ । ବଙ୍ଗାଳୀମାନେ ଦୁର୍ଗା ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ବିସର୍ଜନ ଦେଉଥିବେ, ଓଡ଼ିଆମାନେ ପ୍ରତିମା ବିସର୍ଜନ ସ୍ମରଣ କରିଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କର ଧର୍ମମୂର୍ତ୍ତିପାଇଁ ଶୋକ କେବଳ କଳାଂଶିଦ୍ଧାନ୍ତର ଶୋକ । ଅତ୍ୟଧିକ ଅତ୍ୟଧିକ ଆକୁଳତାରୁ ଆମ ସଂସ୍କୃତିର ବହୁ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଅଂଶ ଧୀରେ ଧୀରେ ଲୋପ ପାଇ ଗଲାଣି । ହୁଏତ ଆଉ କିଛିବର୍ଷ ପରେ ଶଙ୍ଖାରୀ, ମାଳାକାର ଓ କୁମ୍ଭକାର ପ୍ରଭୃତି ଏହା କେବଳ ଇତିହାସ ଓ ପ୍ରାଚୀନ କାବ୍ୟ କବିତାର ଭୂଷଣ ହୋଇ ରହିବ । ତେଣୁ ଆମେ ଆମ କାରିଗରମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ସାହ କରି ମାନସିକ ବିକାଶ କରିବେ ।

ଆମ କାଳସ୍ରୋତ ଓ ଶିଳ୍ପି-ଜୀବନ, ଏତେ ଛାଡ଼ିହୋଇ ପଡ଼ିଲାଣି ଯେ, ସ୍ଥିତ କାରିଗର କେବଳ ଅନ୍ଧାରରେ ବାଟ ଖୋଜନ୍ତି-ବାଟକୁ ସ୍ପୃଷ୍ଟ ହୁଏ ଖାଉଛନ୍ତି । ଯିଏ ଯେତିକି ବାଟ ଜାଣିଲେ ଅପରକୁ ଅନୁସରଣ କରି ପାରିଲେ, ଯିଏ ଯେତିକି ସ୍ତମ୍ଭ ଦେଶରୁ ବୋଲି ସମ୍ମାନ ଲାଭ କରନ୍ତି । ଏ ଅବସ୍ଥାରେ ଆମର କାରିଗରମାନଙ୍କୁ କିପରି ନବ-ଜୀବନ ଦିଆଯିବ, ତାର ବିଚାର ହେବା ଉଚିତ । ନାନାପ୍ରକାର କାମକାଜରୁ ଛାଡ଼ିଥିବା ମାଟି ଡାଲି ବଦଳରେ ସୁନେଲି ଓ ରୂପା

କୁଣ୍ଡରେ କାରୁକାର୍ଯ୍ୟ କରାଇଲେ, କାଶୀନାଥ କବି ରାଜ ଦୋଷାଙ୍କ ବାଦଲରେ ମହିଳାମାନଙ୍କ ବ୍ୟବହାରୋପଯୋଗୀ ବ୍ୟାଗ ଓ ବଟୁଆ ପ୍ରଭୃତି ତିଆରି କରାଇଲେ — ତାହାସବୁ ଦେଶର ବଜାରରେ ସମ୍ମାନ ପାଇ ପାରନ୍ତା । ଆମର କୁମ୍ଭାରମାନଙ୍କୁ ଯଦି ଚୀନ୍ ଧରଣର ମାଟି ପାଇ ଗଢ଼ିବାପାଇଁ ତାଲିମ ଦିଆ ଯାଆନ୍ତା ଏବଂ ସେମାନେ ଯଦି ଏସ୍କାଇଫସ୍, କାଇଲିକ୍ସ, ଲେକିଥସ୍ ଓ ଏମ୍ଫୋରା ପ୍ରଭୃତିକୁ ଆପଣା ପାରଂପରିକ ଢଙ୍ଗରେ ତିଆରି କରନ୍ତେ, ତେବେ ତାହା ପୃଥିବୀର ଯେ କୌଣସି ବଜାରରେ ଅଦ୍ଭୁତ ହୁଅନ୍ତା ଠିକ ମେସୋପୋଟାମିଆ ଓ ବ୍ୟାବିଲୋନିଆର ପୋଡ଼ା ମାଟିର ମୋହରାଙ୍କ ଭଳି ଆଦର ପାଇ ମାଟିର ମୋହରାଙ୍କ ଗଢ଼ିବାପାଇଁ ଅବସର ସୃଷ୍ଟି ହୁଅନ୍ତା । ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟ ସମାଜର ଅଷ୍ଟାବିଂଶ ବାର୍ଷିକ ଅଧିବେଶନର ସଭାପତି ରୂପେ ସୁସାହିତ୍ୟିକ କାଳିନ୍ଦୀ ଦେବ ୧୯ଶ ଜାନୁଆରୀରେ ଭାଷଣ ଦେଇ କହିଥିଲେ — "ମହେଞ୍ଜୋ-ଦାରୋ ହରପ୍ପାରେ ଅଧୁନା ଆବିଷ୍କୃତ ମୃତ୍ପାତ୍ର ସହିତ ଏ ରାଜ୍ୟର କୁମ୍ଭକାରମାନଙ୍କର ନିର୍ମିତ ପାତ୍ରର ତୁଳନା କଲେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ବିସ୍ମିତ ହେବାକୁ ହେବ । ପାଞ୍ଚ ହଜାର ବର୍ଷ ତଳର ଏତାଦୃଶ ବ୍ୟାପାର ଭାରତବାସୀଙ୍କ ଉଦ୍ଭଟ ନା ଐତିହାସିକ ପାରମ୍ପର୍ଯ୍ୟ ! ପୋର୍ସିଲେନ୍ ପାତ୍ର ସହିତ ଦ୍ରାବିଡ଼ମାନଙ୍କ ହାଣ୍ଡିର ତୁଳନା କଲେ, ଜାଣିହେବ ପାର୍ଥକ୍ୟ ଦ୍ୱାରା କୁମ୍ଭାରଶିଳ୍ପର କି ଅଦ୍ଭୁତ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଅଛି । ଏଣୁ ଶାନ୍ତି ନିର୍ମାଣ କୌଶଳ ଜୀବନ ମରଣର ସମସ୍ୟା ସମାଧାନ କରିବ ବୋଲିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହୁଏ ନାହିଁ । ତଥାପି ଭାରତବାସୀ ଏତ୍ର ଆବଶ୍ୟକ ଚିନ୍ତାର ଧାର 'ଦଶ ସ୍ଥାନ ଧରମ୍ପୁରୀ' ପନ୍ଥାରେ ନ୍ୟସ୍ତ କରି ଦେଇ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ । ସେହି ମୂର୍ତ୍ତିପୂଜକ ବ୍ୟକ୍ତି ଅନ୍ୟ ଜାତି ଗୁହାଙ୍କୁ ରହିବାପାଇଁ ଯୋଗାଇ ଦେଇଅଛନ୍ତି, ସେ ମୂର୍ତ୍ତି

ହେସ୍ତ, ଦ୍ରଷ୍ଟ, ଅଙ୍କୁଶ ଓ ଅଗିନିତ । କୁମ୍ଭକାରମାନେ ଶିଖିତ ହୋଇଥିଲେ କି ପାଞ୍ଚହଜାର ବର୍ଷରେ ଉକ୍ଷନପାଦରୁ ଉନ୍ନତ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା !”

ଆମର ସେହିପରି ଦିନ ପୁଣି ଏବେ ବି ଆଡ଼ଦୀ ଦୃଷ୍ଟି ନାହିଁ କରୁଥିଲୁ ତେବେ । ଯେଉଁମାନେ ଦାସତ୍ୱ ହୃଦୟରେ ବାନ୍ଧି କାରୁ-ଶିଳ୍ପ, ସେମାନଙ୍କର ବ୍ୟବସାୟୀ ଦୃଷ୍ଟି ବା ଶିଳ୍ପୀ ସୁଲଭ ଦୃଷ୍ଟି-କୋଣ ନ ଥିବାରୁ କୌଣସି କାମ ସମ୍ଭବ ହେଉନାହିଁ । ଉଦା-ହରଣ ସ୍ୱରୂପ ଖେଳଣାକୁଣ୍ଢାଇ କଥା କୁହାଯାଇ ପାରେ । ଶିଶୁମାନଙ୍କର ଖେଳଣା ରଙ୍ଗିନ ଓ ସୁନ୍ଦର ହେବା ଉଚିତ । ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱବିତମାନଙ୍କ ମତରେ ଶିଶୁ ନିତ୍ୟ ନୂତନ ଖେଳଣା ଲୋଡ଼ନ୍ତି । ତାହାଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କର ଅଗ୍ରହ ଓ ରୁଚି ସୃଷ୍ଟି, ବିକଶିତ ଓ ମାର୍ଜିତ ହୁଏ । ଖେଳଣାଗୁଡ଼ିକ ଦାମୁର ହେବା ଫଳରେ ବାରମ୍ବାର ନଷ୍ଟ ପାଉଁଟା ଜୋଗ୍ୟ ବଦଳିବାକୁ ଦେବେ ପୋଷି-ବାକୁ ସୁଯୋଗ ପାଏ । ଏ ଦୁଇଟି ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ଗୋଟିଏ ହେଲେ ସମସ୍ୟା ଅନେକ । କୁଣ୍ଢାଇ ଦ୍ୱାରା ସମାଧାନ ହୋଇପାରୁ ନାହିଁ । ବରଂ ଗୋଟିଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କୁଣ୍ଢାଇକୁ ପୁଣି ପୌନାଦ ଏତେ ଚିତ୍ରିତ ଅଙ୍କନ କରିବା ଫଳରେ କୁଣ୍ଢାଇର ଅସ୍ୱାଭାବିକ ଚେହେରା ଆମ ଶିଶୁମାନଙ୍କ ମନଃ ସୃଷ୍ଟିର ସମ୍ବଳ ହୋଇ ରହୁଛି । ଗୁନ୍ଥିର କଡ଼ଟିଏ ଜନ୍ମ ହେବା ଆଗରୁ ତାହା ବୁଢ଼ା ହେବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଉଛି । ଆଜି ଆମର କାପଡ଼-ଜୀବନ ମଧ୍ୟରେ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶର ଅଭାବ ସ୍ପନ୍ଦନ ଆସିବାରେ ଡେରି । ଏଣୁ କାଠର ଖଣ୍ଡେ ସାହାଯ୍ୟରେ କାଶ୍ମୀର ଦେଶରେ ଲୋକମାନେ ନାନାପ୍ରକାର ବ୍ୟବହାର୍ଯ୍ୟ ସାମଗ୍ରୀ ତିଆରି

କରନ୍ତି । ସେମାନେ ସ୍ଥୂଳ ବସ୍ତୁ ଆଲମାରୀ, ଖାଟ, ଚଢ଼ିବା ଷେଲ୍ଫ ଓ ଶଯ୍ୟା ବାକ୍ସ ପ୍ରଭୃତି ତାର ଆଦର୍ଶ । ଦ୍ରବ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ଦୀର୍ଘ ସ୍ଥାୟୀତା ଓ ସ୍ଥାନାନ୍ତର ପାଇଁ ସୁବିଧାଜନକ ହୋଇଥାଏ । ଆମର ଦୂରଦୃଷ୍ଟି ଉଦ୍ୟୋଗୀମାନେ ଏଭଳି ଦ୍ରବ୍ୟର ଏ ଦିଗଟି ପ୍ରତି ସଚେତନ ହେବା ବାଞ୍ଛନୀୟ । ଏଭଳି ଅନ୍ୟ ଏକ ଉଦାହରଣ, ଜଗନ୍ନାଥ ମୂର୍ତ୍ତି । ଏହି ମୂର୍ତ୍ତିଟି ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର କୋଟି ସମ୍ପତ୍ତି । ଛୋଟ ବଡ଼, ଧନୀ ନିର୍ଧନ ସମସ୍ତେ ଏହି ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ଶ୍ରଦ୍ଧା କରନ୍ତି । ଧର୍ମ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାରକଲେ ଏହା ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର କୁଳଦେବତା । ମୂର୍ତ୍ତିଟିର ଗଠନ ପ୍ରଣାଳୀ ଏତେ ସହଜ ଓ କଳାତ୍ମକ ଯେ, ଦେଶ ବିଦେଶର ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କ ମୁହଁରୁ ତା'ର ଅଜସ୍ର ପ୍ରଶଂସା ଶୁଣାଯାଏ । ଯେଉଁ ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ବ୍ୟବହାର କରି ଆମେ ଦଧି ଖଟୁଲିର, ସିଗାରେଟ ରଖିବା ପାତ୍ର କିମ୍ବା ବତୀଥାଳି ସଜାଇବା ଉପକରଣ ତିଆରି କରିବା, ତେବେ ଆମ ଜାତିର ବିବର୍ତ୍ତନ କେଉଁ ଦିଗକୁ ଯିବ ? ବରଂ ବିଭ୍ରାଟ ହେବାର ଆଶଙ୍କା ଅଧିକ ଅଛି ।

ଆମ ସରକାରଙ୍କ କାଟେଜ ଶିଳ୍ପରେ ଏଯାଏଁ କାଞ୍ଚନ ଉଦ୍ୟମ କରାଯାଇଛି । ତିନି ଦଶକର ଦ୍ୱିତୀୟ ପଞ୍ଚବାର୍ଷିକ ଯୋଜନାକାଳ ମଧ୍ୟରେ ଆମ ଜାତୀୟ କ୍ଷେତ୍ର ପାଇଁ ଅନେକ ଅର୍ଥ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଅଛି । ତାହା ଆମ୍ଭ ଅଜବ ଦେଶର ଅଶୁଣା କଥା ନୁହେଁ । ଆମ ପଡ଼ୋଶୀ ପ୍ରଦେଶମାନଙ୍କରେ ଜଣେ ଜଣେ ସାଧାରଣ ଶିଳ୍ପୀ ଏହାର ଦାୟିତ୍ୱରେ ଥିଲା ବେଳେ, ଆମର ଲୁପ୍ତାନ୍ତ ଓ ପ୍ଲାଷ୍ଟିକ ଦୋକାନ ସହରେ ସହରେ ହୋଇ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର କାରିଗର ଭଳି ବଢ଼ୁଛି । ସଭ୍ୟ ଓ ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକଙ୍କର ବାଣୀ ଓ ବଚନ ମଧ୍ୟରେ ତାହା ସେମାନଙ୍କର ଅଜ୍ଞତାର

ଦିନଙ୍କ ହୋଇ ରହିବ । ସାମ୍ପ୍ରତିକ ଜୀବନର ବିକାଶ ଓ ତାର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ସବୁକ୍ଷେତ୍ରରେ ଦଳବଦ୍ଧ ହୋଇ ଆମର ପ୍ରତିଭା କାରିଗର ମାନଙ୍କ ସହିତ ଆଧୁନିକ ଦୃଷ୍ଟି ସମ୍ପନ୍ନ ତାଲିମ ପ୍ରାପ୍ତ ଶିଳ୍ପୀମାନେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ଉଚିତ । ସର୍ବୋପରି ଓ ଚଳଣିଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତି ଅଶେଷ ଶ୍ରଦ୍ଧାବାନ୍ ହେବା ଉଚିତ । ସେମାନେ ତାଙ୍କୁ ଗତି ଦେବା, କେବଳ କଥାରେ କଥା ନୁହେଁ; କିମ୍ବା ଜଣକ ମନର ଖିଆଲ ନୁହେଁ ।

କଟକ
୧୯୫୮

ସାହାଯ୍ୟକାରୀ ଗ୍ରନ୍ଥ—

୧। The Grass Roots of Art— Herbert Read

୨। Art and Swadeshi— A. K. Coomara Swamy

୩। Art and Child personality — Ruth Dunnett

୪। Education and the significance of life J. Krishnamurty

୫। Art : An untouchable in Indian Education O. C. Ganguli

୬। Vision and Design Roger Fry

୭। ଶାନ୍ତିନିକେତନ (୧ମ ଓ ୨ୟ) ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଠାକୁର

୮। ସାହିତ୍ୟ ... ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଠାକୁର

୯। ଶିଳ୍ପାୟନ ... ଅବନୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଠାକୁର

୧୦। ଶିଳ୍ପ କଥା ... ନନ୍ଦଲାଲ ବସୁ

୧୧। ଶିଶୁ ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱ ... ମଣୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ମୁଖୋପାଧ୍ୟାୟ

୧୨। ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଦର୍ଶନ ... ପ୍ରବାସ ଜୀବନ ଚୌଧୁରୀ

୧୩। ଶିକ୍ଷଣ ବିଚାର ... ବିନୋବା

୧୪। ବିଶ୍ୱକର୍ମା ମହାପୁରାଣ ... ଫକୀରଚରଣ ଓଝା

ଓଡ଼ିଆ ଲେଖକର ସମ୍ପାଦକ

ଏକମାତ୍ର ପ୍ରାମାଣିକ ଗ୍ରନ୍ଥ —

ଓଡ଼ିଶୀ ନୃତ୍ୟ

"ଓଡ଼ିଶୀ ନୃତ୍ୟକଳା ପ୍ରତି ଓଡ଼ିଶାବାସୀଙ୍କ ମନରେ ଆଗ୍ରହ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ଦିଗରେ ଏ ପୁସ୍ତକଟି ବିଶେଷ ଉପଯୋଗୀ ହୋଇଛି।" —ସମାଜ

"ବାସ୍ତବିକ ଲେଖକଙ୍କର ଏ ଉଦ୍ୟମ ଫଳରେ ଓଡ଼ିଶାର କଳା ଆଲୋଚନାର ଏକ ନୂତନ ଦିଗ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି।"

—ପ୍ରଜାତନ୍ତ୍ର

"ଏ ପୁସ୍ତକରେ ଲେଖକ ବିଭିନ୍ନ ଦିଗରୁ ଓଡ଼ିଶାର ନୃତ୍ୟ ଓ ମୂର୍ତ୍ତି ସ୍ଥାପତ୍ୟର ସମନ୍ୱୟ ସମ୍ପର୍କରେ ବହୁ ଆବଶ୍ୟକୀୟ ତଥ୍ୟ ଯୋଗାଇ ଦେଇଛନ୍ତି।"

— ମାତୃଭୂମି

ଲେଖକ — **ବିନୋଦ ରାଉତରାୟ**

ମୂଲ୍ୟ — ଦୁଇଟଙ୍କା